

DOCUMENT RESUME

ED 132 856

FL 008 258

AUTHOR Bird, Charles; Kante, Haradou
TITLE An Ka Bamanankan Kalan: Intermediate Bambara.
INSTITUTION Indiana Univ., Bloomington. Linguistics Club.
SPONS AGENCY Bureau of Postsecondary Education (DHEW/OE),
Washington, D.C. Div. of International Education.
PUB DATE Nov 76
CONTRACT 300-75-0200
NOTE 282p.
EDRS PRICE MF-\$0.83 HC-\$15.39 Plus Postage.
DESCRIPTORS *African Languages; Grammar; *Instructional
Materials; *Language Instruction; Language
Proficiency; Language Skills; Oral Communication;
Reading Instruction; *Second Language Learning;
*Textbooks; Uncommonly Taught Languages;
Vocabulary
IDENTIFIERS *Bambara; National Defense Education Act Title VI;
NDEA Title VI

ABSTRACT

This textbook follows the third edition of "Introductory Bambara: An Ka Bamanankan Kalan", and is designed so that Bambara can be used almost exclusively in the classroom. Each of the twenty lessons has a culturally oriented topic and consists of a reading selection, drills on grammar and vocabulary list. The grammar notes are not intended for classroom use, but rather as aids to teachers and students for the understanding of the grammatical structures. The emphasis is on oral proficiency in Bambara, and the form of the language used is Standard Bambara, also the language used by the literacy service in Mali. (CLK)

* Documents acquired by ERIC include many informal unpublished *
* materials not available from other sources. ERIC makes every effort *
* to obtain the best copy available. Nevertheless, items of marginal *
* reproducibility are often encountered and this affects the quality *
* of the microfiche and hardcopy reproductions ERIC makes available *
* via the ERIC Document Reproduction Service (EDRS). EDRS is not *
* responsible for the quality of the original document. Reproductions *
* supplied by EDRS are the best that can be made from the original. *

ED132856

TITLE VI, NDEA, Sec. 602
Contract No. 300-75-0200

An Ka Bamanankan Kalan: Intermediate Bambara

FL

U.S. DEPARTMENT OF HEALTH,
EDUCATION & WELFARE
NATIONAL INSTITUTE OF
EDUCATION

THIS DOCUMENT HAS BEEN REPRODUCED EXACTLY AS RECEIVED FROM THE PERSON OR ORGANIZATION ORIGINATING IT. POINTS OF VIEW OR OPINIONS STATED DO NOT NECESSARILY REPRESENT OFFICIAL NATIONAL INSTITUTE OF EDUCATION POSITION OR POLICY.

FL008258

Charles Bird
Mamadou Kanté

Indiana University
Linguistics Club
1976

AN KA BAMANANKAN KALAN:

INTERMEDIATE BAMBARA

Charles Bird

Mamadou Kanté

Reproduced by the
Indiana University Linguistics Club
November, 1976

Write for our latest publications list
IU Linguistics Club
310 Lindley Hall
Bloomington, Indiana 47401

The research reported herein was performed pursuant to a contract with the U.S. Office of Education, Department of Health, Education and Welfare, under the provisions of Title VI, Section 602, NDEA, as amended.

INTRODUCTION

This textbook has been designed to follow the third edition of Introductory Bambara: An ka Bamanankan Kalan (John Hutchison, Mamadou Kante and Charles Bird, Indiana University Linguistics Club, 1976).

Each lesson consists of

- I a reading selection
- II drills on grammar and vocabulary
- III a dialogue
- IV notes and vocabulary

The book is designed so that Bambara can be used almost exclusively in the classroom. The notes are not intended for classroom use, but rather as aids to teachers and students for the understanding of the grammatical structures. The explanations of the grammatical points are often technical and may prove difficult for those without linguistic training. We again however reiterate that our purpose is not to teach people how to talk about Bambara. Our purpose is rather to get people to talk Bambara.

This book is not particularly designed for the novice teacher. We assume, for example, that the teacher is trained in oral-aural methodology, or has at least worked through the methods outlined in the introductory course.

As you will note, each lesson has a culturally oriented topic, e.g. major life ceremonies such as births, deaths, marriages, etc. Our presentation of these is highly generalized. One may expect to find differences from region to region. Our primary point of orientation is the Bambara-Maninka culture around Bamako and to the southwest.

Similarly, the particular form of language that we have chosen is Standard Bambara, that is, the Bambara used by the literacy service in Mali. This is the form of Bambara that I have referred to elsewhere as Town Bambara. It is very widely understood throughout the Bambara-Maninka-Dyula (henceforth B-M-D) world. Where we deem it important, we introduce information in the notes regarding similarities and differences in other dialects.

The authors are particularly grateful to the Indiana University African Studies Center for providing considerable support over the years and to the United States Office of Education, Department of Health, Education and Welfare for invaluable support in helping put this work together. Obviously, any errors of fact or omission are entirely the authors'.

C. B.

ACKNOWLEDGMENTS

The cover design comes from a piece of hunter's cloth (*bògòlanfini*) produced in the Beledugu region of Mali. This cloth appeared in a Museum of Modern Art African textile show.

Except as otherwise noted, the illustrations are taken from *Kibaru*, the Bambara language newspaper published by the Ministère de l'Information, Département de Kibaru, in Bamako, Mali, and used with their permission.

The illustration on page 240 of a *donso-nkòni* (hunter's lute-harp) is by Joan Bird.

Thanks also go to Joanne Ortman for typing the manuscript.

TABLE OF CONTENTS

Introduction	iii
Acknowledgments	iv
Lesson 1	1
Topic: Names of the language and where it is spoken/ <u>Kan tògòw n'a fò-yòròw</u>	
Grammar: <u>min</u> as subject	
Three demonstrative forms	
X bè Y kan	
From X to Y	
K'a ta ... fo	
Ka bò ... fo	
K'a daminè ... ka t'a bila	
Directions	
X-yan-fan fè	
X kan bè Y ma	
X bila Y nò la	
Lesson 2	13
Topic: Good behavior/ <u>Mògòya</u>	
Grammar: <u>min</u> with subject noun	
X bò Y fè/X ni Y bòlen bè	
taa X kò	
nali	
nali ni	
ni X tè	
-ntan/-ntanya	
foyi tè X bò	
X tè foyi kè Y kò	
nyè dò ma/cogo dò la	
Lesson 3	29
Topic: Some ways of good behavior/ <u>Mògòya sira dow</u>	
Grammar: <u>min</u> as object	
nyini X fè + subordinate	
X deli + subordinate clause/infinitive	
it's (duration) since/that	
tigi	
Adjectives: A review	
Comparative constructions	
adjective X ye	
V-len X ye	
adjective ka X bò	
i ko, i n'a fo, kòmi	
k'a d'a kan/bawo/bari, etc.	
dò	
X bila + infinitive	

vi Intermediate Bambara

Lesson 4 45

Topic: Kinds of people/Siyaw

Grammar: min in time, place, and manner clauses

fo ni

nyògòn

nyògòn fè

u ni nyògòn cè

nyògòn na

Sentence final ani X

Past participial clauses: V-len kò

ni in appositional clauses

Lesson 5 59

Topic: The Family/Denbaya

Grammar: nyògòn

a nyè bée ma

a la c'a la

dun

cogo

X tèmènen

X tèmènen kò

Lesson 6 67

Topic: How eating is done/Dumuni-kè-cogo

Grammar: ni x-tuma sera

sani

fo ka taa

ka X to Y la

X dan na

Comparative

X ye/ni X ye

tila X la

Lesson 7 79

Topic: Baptism/Den-kun-di

Grammar: N-tò

V-tò

V-ta

yaasa/walasa

yèrè

mako

X fiyènya Y kan

Lesson 8 93

Topic: Initiation/Bolokoli

Grammar: min in appositional relatives

o b'a sòrò

sugu

hami X la

X wajibiya ka Y

si/san: talking about age

mana: review drills

walaka

X kètò ye ka Y

pre-auxiliary particles

nisòn/n'sòn-diya_nison-goya

Lesson 9

. 107

Topic: Marriage/Furu

Grammar: min sentence final

X koli ka Y

X sababu kè Y ye

X minè Y ye/X jate Y fè

X don Y bolo

o kòrò ye ko X

X bèn Y la/kan

Time expressions su rò, su fe, sibiri su

Lesson 10

. 121

Topic: Improving marriage expenses/Furu musakaw nògòyali

Grammar: (event) kè

X deli ka Y

X bè Y kan

X bè nyini ka Y

X man kan ka Y

Review of relative clauses

Lesson 11

. 133

Topic: Death/Saya

Grammar: Euphemisms for death

Time expressions:

nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè

o tuma kelen na

o y'a sòrò

(days, weeks, months) after X

Dama (dò)

X kan (the sound of X)

Verbs:

fa: X fa Y la

bò: saraka bò X ye

don: X don (to bury someone)

X don furu-ja_la (X enter widowhood, become
a widow)

Verbs of motion: English and Bambara

Lesson 12

. 145

Topic: Soccer/Ntola-tan

Grammar: kabini

V-li daminè

tuma dòw

X nò la

cogo bèe la

X-yòrò

ba n'a si

k'a to

Negative Implicative Verbs:

X bali ka Y

X yè Y la

X dèse ka Y

viii Intermediate Bambara

Lesson 12 (cont.)

Mankan

Ni ... min

X kè Y ye (have X for dinner, breakfast, etc.)

Lesson 13 159

Topic: Leatherworker/Garanke

Grammar: tun

lakolon/ròkolon

Bala/jun

Nyè kòrò/nyèna/nyana

Predicates and arguments

X yèlèma ka kè Y ye

Jò-yòrò

V-len don/V-len bè

Lesson 14 171

Topic: Bardship and Music/Jeliya ni fòli

Grammar: na ni X ye

ta ni X ye

X fè

Infinitive clauses

Infinitives as subjects

X kè ka Y

Review of coordination

X ani Y

X ni Y

X ani fana Y

X ka Y

X dan na

X-ko (the matter of X)

Lesson 15 191

Topic: Thread and Weavers/Gese ni gese-dala

Grammar: i bè t'a sòrò

min X, ni Y

X V-tò, Y

Sama:

X sama Y la

Y sama X la

Wajibiya

X wajibiyalen Y kan

ka X kè Y ye (benefactives)

Lesson 16		205
Topic:	The Farmer/Ci-kèla	
Grammar:	X ni Y don jè X ma ko Y X soli ka Y u dōw X sago la bèn X ma danma-X na a ye k'a fò ko	
Lesson 17		217
Topic:	The Blacksmith/Numu	
Grammar:	fo X, ni Y X ka jan/surun Y la X ka dōgòn/ca, min Y Dialect variants of auxiliaries bila bila X la taa X bila Y X bolo_ bè Y sòrò	
Lesson 18		229
Topic:	Hunting/Donsoya	
Grammar:	X-ma i bila X kò mèn X la tigi X ko diya Y ye X dōgò-da	
Lesson 19		241
Topic:	The Holyman/Mori	
Grammar:	Benefactive ye X da-n-kan X kè Y kun X fara Y kan X labila jigin	
Lesson 20		249
Topic:	Let's not neglect our work/An kana baara <u>bila</u> bolo kòfè	
Grammar:	Reading and Review X <u>bila</u> bolo kò fè mèn X la X-ko Relative clauses nyè-sin X ma ka nyè Past participial phrases X ka fisa Y ye fo ka	
Glossary		255

KALAN 1

Kan_tògòw n'a fò-yòròw

Nsiirin: Mògò_bè minè i kuma-kan de ma.

min as subject

Three demonstrative forms

X bè Y kan

From X to Y

K'a ta ... fo

Ka bò ... fo

K'a daminè ... ka t'a bila

Directions

X-yan-fan fè

X kan bè Y ma

X bila Y nò_la

2 Intermediate Bambara

KAN

An ka nin kitabu bè kan min kan, tògò caman bè fò o ma. Dòw b'a wele ko bamanan-kan; dòw b'a fò a ma ko maninka-kan, dòw fana ko a ma ko jula-kan. A kèr'a fèn o fèn ye, a bée ye kan kelen in de ye. A bè fò ko kan saba in bée bōra wolo-ba kelen na ka jènsèn kèlèw sen fè. A tinyè n'a nkalon, don dō, bolo na da o kisè kan. Bamanan-kan bè fò Mali la k'a ta Kayi fo Moti. Nka i bè bamananw sòrò Mali fan tò bée ani Mali kèrè-fè-jamanaw la. Maninka-kan fana bè fò Mali la, Kita ni Kaaba mara la. A bè fò Laginè fana, ani Kōndōwari ni Kambiya ni Sènegali. Jula-kan fò-yòròbaw ye Bobojulasō ye ani Buwake. Kan ninw ye jago-kè-kan ye Afiriki tile-bin-yan-fan fè. Mògò o mògò, n'i bè nin kan kelen mèn, i bè caman faamuya a tò fila la.

Nyininkali:

1. An ka nin kitabu bè mun kan?
2. An ka nin kitabu bè kan min kan, o tògò?
3. U b'a wele cogo di?
4. Mun bè fò kan saba ninw kan.
5. O ye tinyè ye wa?
6. Bamanankan bè fò Mali yòrò jumènw na?
7. A bè fò jamana jumèn wèrèw la?
8. Maninka-kan bè fò min?
9. A bè fò Mali yòrò jumènw na?
10. Kan in ye mun kan ye Afiriki tile-bin-yan-fan fè?
11. N'i bè kan kelen mèn, i b'a tòw faamuya wa?

Segin-n-kan: X-yan-fan

kòròn-yan-fan
tile-bin-yan-fan
saheli-yan-fan
woro-dugu-yan-fan
Ban-bugu-yan-fan

Segin-n-kan:

Moti bè Mali kòròn-yan-fan fè.
Somali bè Afiriki kòròn-yan-fan fè.
"Maryland" bè Ameriki kòròn-yan-fan fè.

Nyininkali: X-yan-fan

- A. Moti bè Mali fan jumèn fè?
- B. Moti bè Mali kòròn-yan-fan fè.

- A. "Maryland" bè Ameriki fan jumèn fè?
- B. "Maryland" bè Ameriki kòròn-yan-fan fè.

- A. Somali bè min?
- B. Somali bè Afiriki kòròn-yan-fan fè.

Segin-n-kan: X-yan-fan

Kayi bè Mali tile-bin-yan-fan fè.
Sènegali bè Afiriki tile-bin-yan-fan fè.
Kan in ye jago-kè-kan ye Afiriki tile-bin-yan-fan fè.
"Oregon" bè Ameriki tile-bin-yan-fan fè.

Nyininkali: X-yan-fan

- A. Kayi bè Mali fan jumèn?
 B. Kayi bè Mali tilè-bin-yan-fan fè.
 A. Sènègali bè Afiriki fan jumèn fè?
 B. Sènègali bè Afiriki tile-bin-yan-fan fè:
 A. Kan_in bè fò min?
 B. Kan_in bè fò Afiriki tile-bin-yan-fan fè
 A. "Oregon" bè min?
 B. A bè Ameriki tile-bin-yan-fan fè.

Segin-n-kan: X-yan-fan

Tunbutu bè Mali saheli-yan-fan fè.
 Alanseri bè Afiriki saheli-yan-fan fè.
 Michigan bè Ameriki Saheli-yan-fan fè.

Nyininkali: X-yan-fan

- A. Tunbutu bè min?
 B. Tunbutu bè Mali saheli-yan-fan fè.
 A. Alanseri bè min?
 B. Alanseri bè Afiriki saheli-yan-fan fè.
 A. "Michigan" bè min?
 B. "Michigan" bè Ameriki saheli-yan-fan fè.

Segin-n-kan:

Sikaso bè Mali woro-dugu-yan-fan fè.
 "Namibia" bè Afiriki woro-dugu-yan-fan fè.
 "Texas" bè Ameriki woro-dugu-yan-fan fè.

Nyininkali:

- A. Sikaso bè min?
 B. Sikaso bè Mali woro-dugu-yan-fan fè.
 A. "Texas" bè min?
 B. "Texas" bè Ameriki woro-dugu-yan-fan fè.
 A. "Namibia" bè min?
 B. "Namibia" bè Afiriki woro-dugu-yan-fan fè.

Segin-n-kan: k'a ta fo

Bamanan-kan bè fò k'a ta Kayi fo Moti.
 N'ye mobili boli k'a ta Bamakò fo Segu.
 K'a ta bi fo kalan-ban-don, bamanan-kan dòròn bè fò yan.
 Mògòw bè baara kè Ameriki k'a ta ntènèn fo juma.
 Kalan tè kè yan k'a ta Desanburu kalo tile 25 f'a tile 31.

Yèlèmali: k'a ta/ka bò

4 Intermediate Bambara

Nyè-jira: A. Bamanan-kan bè fò k'a ta Kayi fo Moti.
B. Bamanan-kan bè fò ka bò Kayi fo Moti.

Karamògò: N'ye mobili boli k'a ta Bamakò fo Segu.

Kalanden: N'ye mobili boli ka bò Bamakò fo Segu.

Karamogo: K'a ta bi fo kalan-ban-don, bamanan-kan dòròn bè fò yan.

Kalanden: K'a bò bi fo kalan-ban-don, bamanan-kan dòròn bè fò yan.

Karamogo: K'a ta ntènèn fo juma, mògòw bè baara kè Ameriki.

Kalanden: Ka bò ntènèn fo juma, mògòw bè baara kè Ameriki.

Karamogo: K'a ta Desanburu kalo tile 25 f'a tile 31 kalan tè kè yan.

Kalanden: Ka bò Desanburu kalo tile 25 f'a tile 31, kalan tè kè yan.

Yèlèmali:

Nyè-jira: A. N'ye mobili boli k'a ta Bamakò fo Segu.

B. N'ye mobili boli k'a daminè Bamakò fo Segu.

Karamògò: K'a ta ntènèn fo juma, mògòw bè baara kè Ameriki.

Kalanden: K'a daminè ntènèn fo ka t'a bila juma, mògòw bè baara kè Ameriki.

Karamogo: K'a ta bi fo kalan-ban-don, bamanan-kan dòròn bè fò yan.

Kalanden: K'a daminè bi fo ka t'a bila kalan-ban-don, bamanan-kan dòròn bè fò yan.

Kuma-sen-dila:

Nyè-jira: K'a daminè bi fo ka t'a bila sinin, an tè baara kè

K'a daminè fajiri fo ka t'a bila fitiri, an bè sun.

... sisan ... su-rò-fana dun-tuma, n'bèna kalan kè.

... kambiya ... otivalita, bamanan-kan bè mèn yan.

... kalan-daminè-don ... bi, a ma foyi sèbèn.

... fitiri ... fajiri, an ma sunògò.

... yan ... moti, sogo tè sòrò.

... Bamakò ... segu, ne de ye mobili boli.

... Uti tile fòlò ... tile 30, san bè na don o don.

... daraka-dun-tuma ... surò-fana-dun-tuma, a tè ji mìn.

... wolo-don ... bolo-ko-don, mògò ye bila-kòro ye.

... sisan ... san-yèlèma, nènè tè bò tugun.

Segin-n-kan: nin

Kitabu ye bamanan-kan kitabu ye.

Kitabu in ye bamanan-kan kitabu ye.

Nin kitabu ye bamanan-kan kitabu ye.

Nin kitabu in ye bamanan-kan kitabu ye.

Yèlèmali: nin

Cè bè bamanan-kan fò.

Kuma ka bon ne da ma.

Kan bè wele togo caman na.

Musò bè bamanan-kan kalan.

Yèlèmali: nin

Karamògò: Nin ye mun kitabu ye?

Kalanden fòlò: Nin kitabu ye bamanan-kan kitabu ye.

Kalanden filanan: Kitabu in ye bamanan-kan kitabu ye.

Kalanden sabanan: Nin kitabu in ye bamanan-kan kitabu ye.

An ka tèmèn a fè:

Cè in bè bamanan-kan mèn wa?

N'i bè nin kan mèn, i bè caman faamuya a tów la wa?

Aw ka kan in bè wele cogo di?

E miiri ye mun ye nin kuma in na?

Muso in tògò?

Segin-n-kan: kan

Kitabu in bè bamanan-kan kan.

An ka baro tun bè foli kan.

Kalan in bè kanw kan.

Dòn-kili in bè kibarú kan.

Maana in bè Sunjata kan.

Nyògòn-ye in bè sènè kan.

Cogoya jira:

Karamògò: Kitabu bè bamanan-kan kan. (siniman, sènè-kè-cogo)

Kalanden: Siniman bè sènè-kè-cogo kan.

Siniman bè sènè-kè-cogo kan.

Kuma ni-sòngò. . . .

Dòn-kili . . Kibarú. . . .

Maana. . . . Sunjata

Tòn-sigi . . ni-sòngò. . . .

nyògòn-ye. . sènè

kòrò-fò. . . bonya

kalan. . . . kanw

Nyininkali: kan

A. Kitabu in bè mun kàn?

B. Kitabu in bè bamanan-kan kàn.

A. Aw ka baro tun bè mun kan?

B. An ka baro tun bè foli kan.

A. Kalan in bè mun kan?

B. Kalan in bè kanw de kan.

A. Dòn-kili in bè mun kan?

B. Dòn-kili in bè Kibarú de kan.

A. Maana in bè mun kan?

B. Maana in bè Sunjata kan.

A. Nyògòn-ye bè mun kan?

B. Nyògòn-ye bè sènè kan.

Segin-n-kan: min

Min ka bon a bée ye.

Min ka kunba a bée ye.

Min ka jan a bée ye.

Min ka nyi a bée ye.

Min bilennen bè a bée ye.

Nyininkali: min

A. I bè saga jumèn fè?

B. Min ka bòn a bée ye.

A. I bè mangoro jumèn fè.

B. Min ka kunba a bée ye.

A. I bè nburu jumèn fè.

B. Min ka jan a bée ye.

Min finnen don.

Min bè tabali kan.

Min tun bè Sikaso.

Min bè Kuluba sira kan.

Min bè kòròn-yan-fan fè.

Min bè tabali jukòrò.

A. A bè namasa jumèn fè?

B. Min ka dògòn a bée ye.

A. I bè kulési fè wa? Jumèn?

B. Min ka nyi a bée ye.

A. A bè jiri-den jumèn fè.

B. Min bilennen bè a bée ye.

6 Intermediate Bambara

- A. A bè mobili jumèn fè?
 B. Min finnen don.
 A. Aw bè jumèn fè?
 B. Min bè tabali kan.
 A. I kan bè jumèn ma?
 B. Min tun bè Sikaso.

Nyininkali: min

- A. I bè jiri-den jumèn fè.
 B. Min bilennen don.
 A. Saga jumèn sogo ka ca?
 B. Min ka bon kòsèbè.
 A. A den jumèn nana?
 B. A den min ye karamògò ye.
 A. Jòn nana?
 B. Kumandan min tun bè Sikaso.

Yèlèmalì: ka min don kuma-sen kòndò

1. Jiri-den bilennen don.
 Jiri-den min bilennen don.
2. Saga ka bon kòsèbè.
 Saga min ka bon kòsèbè.
3. Nburu ka jan.
 Nburu min ka jan.
4. Namasa ka dògòn.
 Namasa min ka dògòn.
5. Kitabu bè tabali kan.
 Kitabu min bè tabali kan.

Kuma-on-nyogon-na: min

1. Muso-ka nyi. A bè o muso fè.
 Muso min ka nyi, a b'o fè.

- A. Ntola bè tan ntola-tan-yòrò jumèn na?
 B. Min bè kuluba sira kan.
 A. Aw bè taa siniman jumèn na?
 B. Min bè kòròn-yan-fàn fè.
 A. Aw bè jumèn kò?
 B. Min bè tabali jukòrò.

- A. I bè mobili jumèn fè?
 B. Min finnen don.
 A. A ye nburu jumèn san?
 B. Min ka jan.
 A. Mògò jumèn bè nin kè.
 B. Mògò min ka nyi kòsèbè.
 A. Jòn nana kunun?
 B. Kumadan min tun bè Kita.

6. Ntola-tan-yòrò bè kuluba sira la.
 Ntola-tan-yòrò min bè kuluba sira la.
7. Den ye karamògò ye.
 Den min ye karamògò ye.
8. Kumadan tun bè Sikaso.
 Kumadan min tun bè Sikaso.
9. Mobili finnen don.
 Mobili min finnen don.
10. Mògò ka nyi kòsèbè.
 Mògò min ka nyi kòsèbè.

2. Mangoro ka kunba kòsèbè. A y'o mangoro san.
 Mangoro min ka kunba kòsèbè, a y'o san.

Saga tòlòlèn bè. A ye o saga san.
 Mangoro ka bon. A y'o mangoro dun.
 Nburu ka jan. A b'o nburu dun sògòma o sògòma.
 Namasa ka dògòn. A t'o namasa fè.
 Kulusi ka nyi. A b'o kulusi san.
 Mobili finnen don. Fanta b'o mobili fè.
 Kitabu bè tabali kan. A bè o kitabu ta.
 Kumandan tun bè Sikaso. N kan b'o kumandan ma.
 Ntola-tan-yòrò bè kuluba sira la. Ntola bè tan o ntola-tan-yòrò la.
 Siniman bè kati sira la. An bè taa o siniman na.
 Jiri-den bilennen don. A b'o jiri-den fè.
 Kèsu bè tabali jukòrò. U b'o kèsu kòndò.

Mògò min ka bon a bée ye.

Muso

Saga

Cè

. jan.

. dōgòn.

. misèn.

. kisè.

. kunba.

Jiriden min ka bon a bée ye

. di

. nyi.

. bilenna.

. mōna

. kōgōra

mangoro

namasa.

Baro-misèn: min

1. A. I bè mangoro jumèn fè?

B. Min bilenna kòsèbè. E dun?

A. Min mā bilen kòsèbè.

2. A. I bè taa ntolan-tan-yòrò jumèn na?

B. Min bè kuluba sira la. E dun?

A. Min bè kati sira la.

3. A. I bè saga jumèn fè?

B. Min ka kumba. E dun?

A. Saga_min ka kumba, ne fana b'o de fè!

4. A. I kan bè kumandan jumèn mā?

B. Min bè Sikaso. E kan bè jumèn mā?

A. Kumandan_min bè Moti, ne kan b'o de mā.

5. A. E ta ye mobili jumèn ye?

B. Min finnen don. E dun?

A. Min bilennen don.

6. A. I bè jumèn fè?

B. Min bè tabali jukòrò. E dun?

A. Min bè tabali kan.

7. A. I bè nburu jumèn fè?

B. Min ka kumba. E dun?

A. Min ka jan.

Baro-misèn: min

1. A. Mangoro_min bilennen bè, i b'o fè wa?

B. Min bilennen bè, n' t'o fè. Min geren don, n' b'o de fè.

2. A. Saga_min ka misèn, i b'o san wa?

B. Min ka misèn, n' t'o san. Min ka kumba, n' b'o de san.

3. A. I bè mobili finnan fè wa?

B. Mobili_min finnen bè, o man di ne ye. Min jèlen bè, o de ka di ne ye.

4. A. I bè sara in fè wa?

B. Min b'i bolo, n' t'o san. Min b'i san kòrò, n' b'o de san.

5. A. Sogo_min bè tulòlen, i b'o dun wa?

B. Min tulòlen bè, n' b'o dun. Min tòlòlen tè, n' t'o de dun.

6. A. Muso_min ka misèn, i b'a furu wa?

B. Muso_min ka misèn, n' b'o furu. Min ka kumba, n' t'o de furu.

8 Intermediate Bambara

Baro

- Dunankè: Cè-kòrò-ba ni ce.
 Bala: Nba, i ni ce. Hèrè bè?
 Dunankè: N'bè Ala tanu bi kòsèbè. E dun?
 Bala: Toòrò si tè. I tògò?
 Dunankè: N'tògò ko Bòbu. N'bè bò Ameriki.
 Bala: Bòbu, e b'an ka kan in mèn dè!
 Dunankè: N'b'a mèn ddoni ddròn.
 Bala: Bobu, ne y'i ye i bè kumala Seku fè.
 I bè bamanan-kan wòrò i ko tiga.
 I b'a fò ka tèmèn anw yèrè kan.
 Dunankè: Jiri-kurun mèn o mèn ji la cè-kòròba, a tè kè bama ye.
 Ne b'aw kò.
 Bala: O ye tinyè ye n' denkè. N'ka jiri-kurun in bè mògò lasiran.
 Den-misèn hakilima y'i ye. N'i tora nin sira kan, i bè ko caman dòn
 an ka jamana in kòndò yan.
 Ala k'i dèmè.

Notes

1. Demonstrative positions

The demonstrative nin can occur both before and after the noun it modifies:

nin kitabu	this book
kitabu nin	this book

It can occur in both places at the same time with a strong emphatic interpretation:

nin kitabu nin	this book here
----------------	----------------

The demonstrative can also occur in both positions when a possessive modifier is present:

an ka nin kitabu	this book of ours
an ka kitabu nin	this book of ours

When the demonstrative precedes the noun, the definite article will always be present. When following the noun, the demonstrative replaces the definite article.

When following the noun, nin can always have the reduced form:

kitabu in	nin kitabu in
-----------	---------------

2. fan

fan is the Bambara word for "direction" or "side". It combines with the four cardinal direction words to produce expressions equivalent to: "the northern part of X, the eastern part of X, etc." e.g.:

Mali tile-bin-yan-fan	the eastern part of Mali
	the east of Mali
Ameriki saheli-yan-fan	the north of America
	the northern part of America

Although a term like saheli refers literally to the sahel, it denotes also the northern direction. Similarly woro-dugu refers literally to kola-country, that is, the Ivory Coast, but it denotes also the southerly direction. In combination with yan-fan, these are always understood as directional terms so that even in Paris, Faransi sahel-yan-fan would refer to the north of France.

3. Relative clauses: "min" in subject position

Bambara has only one relative pronoun min which corresponds to "who, which, that, whose" in English.

We can think about relative clauses as sentences which are placed inside other sentences to modify nouns or in some cases to serve as nouns. Sentences 1) and 2) can be combined to make 3).

1. The woman bought the cloth.
2. The woman left.
3. The woman who left bought the cloth.

We can say that 2) has been inserted in 1) to make 3). We will call sentences like 1), main sentences. Sentences like 2), we will call subordinate sentences.

In Bambara, we never find sentences like 3), where the subordinate sentence is inserted right in the middle of the main sentence. It is almost always the case that the relative clause will occur either before or after the main sentence. For example, instead of 3) one would find a sentence equivalent to 4).

- 4) The woman who left, she bought the cloth.

In Bambara, 4) would appear as follows:

muso min taara, o ye fini san.

There are a number of things to note here:

- a. The relative clause marker min follows the noun in the subordinate sentence.
- b. The noun preceding min is always definite.
- c. In the main sentence, the demonstrative pronoun o is used to refer back to the noun followed by the relative clause marker min.

As in English, conversations are usually carried on with elliptical sentence fragments. For example, when someone asks you:

"Who bought the cloth?"

you will most likely respond with a fragment as follows:

"The woman who left"

rather than repeating information given in the question like:

"The woman who left bought the cloth."

Thus, the normal question and answer sequence in Bambara would be like the

10 Intermediate Bambara

following:

- A. Jòn_ye fini_san?
- B. Muso_min taara.

4. The expression X kan bè Y ma captures the meaning of X is talking about Y, in the sense that Y is the topic of X's conversation.

n' kan bè Modibo ma.	I'm talking about Modibo.
Hawa kan bè wari dònòn ma.	Hawa's talk is only about money.

5. The expression X bè Y kan (literally X is on Y) translates sometimes as X is about Y, e.g.

A. dònkili in bè mun kan?	What's this song about?
B. a bè fa-so-baara_de kan.	It's about work for our country.

This expression can also be used to capture the meanings "What are you doing?, What are you up to?"

A. I bè mun kan?	What are you up to?
B. N' bè nakò-baara_de kan.	I'm gardening. (on garden-work)

In this sense, it is equivalent to X bè Y'la, e.g.:

- A. I bè mun na?
- B. N' bè nakò-baara_de la.

6. In the instructions to the lessons, we are using the expressions: "X bila Y nò_la," literally "put X in the track of Y." Nò is a word which means roughly "trace, track, scent, trail," it can however mean "place, position or slot" as it does here. A looser translation would be "put X in the place of Y" or even "replace Y with X."

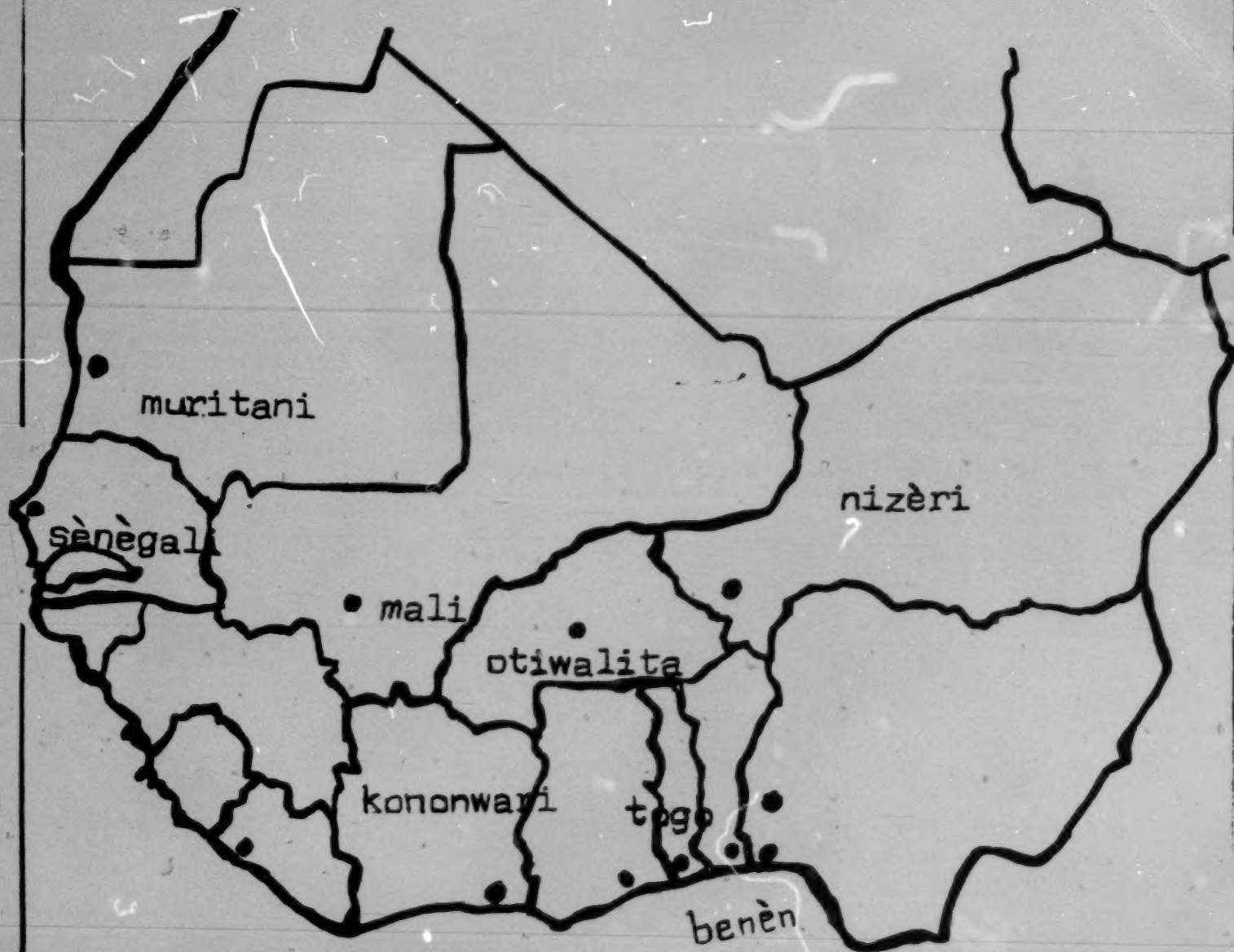
Vocabulary

Alanseri	Algeria
baro	conversation, chat
fajiri	dawn
fitiri	dusk
geren	green, fresh, unripe
jago	trade, commerce
jago-kè-kan	trade language
jènshèn var: jènjèn	spread, spread out, distribute
Kati	city in Mali
kisè	seed, grain, nucleus
marafa-kisè	bullet
kògò	ripen, age, mature
kòrò	underneath, meaning
kòrò fò	(meaning-say) explanation, speak of meaning
kòrò-fò	conversation

kòròn	east
X kòròn-yan-fan	to east of X
Kuluba	hill on outskirts of Bamako, Mali, location of government offices
maana	epic, history, detailed literary explanation
ni	soul, spirit
ni-sòngò	(soul-price) tax, head-tax
nkalon	lie
var: ngalon, wuya (wasulu), kalon	
ntola	ball
var: tola	
ntola-tan	(kick-ball) soccer, football
ntola-tan-yòrò	soccer field
nyògòn	together, each other
nyògòn-ye	(see each other) meeting
saheli	Sahel region, north
X saheli-yan-fan	the north of X
tan	kick
tile-bin	west, sunset
X tile-bin-yan-fan	the west of X
tinyè	truth, correct
var: tiyèn, tonya, tunya, cèn	
tò	remainder, rest, leftover
Mali fan tò bèe	all the remaining areas of Mali
a tò fila	the two remaining (of it)
a tò man ca	the rest is not much
tòlò	fatten
var: tlò, klò, tulò	
tòn	group, association
tòn-sigi	(group-sit) conference
Uti	August
woro	kola
woro-dugu	kola-country, Ivory Coast, the South
X woro-dugu-yan-fan	the south of X
yèlèma	change, transform

afiriki tilebiyanfan jamanaw

12 Intermediate Bambara

KALAN 2

mògòya

Nsiirin: jò-fèn bée ye da-fèn ye

min with subject noun

X bò Y fè / X ni Y bòlen bè

taa X kò

hali

hali ni

ni X tè / -ntan / -ntanya

foyi tè X bò

nyè dò ma / cogo dò la

X tè foyi ke Y kò

14 Intermediate Bambara

Mògòya

Foyi tè mògoya_bò, mògò de ye fèn bée ye. Mògò, i bè na mògòw de bolo, i bè taa mògòw bolo. Ni mògòw tè, i tè se ka foyi k'i yèrè ye. Ni wari t'i fè, n'i ni mògòw bè nyògòn fè, i ye baana ye. Ni sanu t'i fè, n'i ni mògòw bè nyògòn fè, i ye baana ye. I mako mana kè fèn o fèn ye dinyè na, i man kan k'a bila mògòw nya. Wari bè ban, sanu bè ban nka ni mògò b'i jigiya_la, la, i bè fèn min fè, i b'o sòrò. Mògòya tè taa nyògòn-bonya_kò. N'i tēmèna mògòkòròbaw la, n'i m'u fo, u b'a fò k'i tè mògò bonya, k'i tè hali foli_kè. Muso ka kan k'a cè bonya, cè ka kan k'a muso bonya. Denmisènw ka kan k'u masaw bonya. U b'a fò ko n'i m'i masaw bonya, i tè kè foyi ye dinyè na fugari_kò, i bè to fadenw bée kò.

Nyininkali:

1. Fèn bè mògòya_bò wa?
2. Mògò, i bè na mògòw de bolo, o kòrò?
3. Mògò, i bè taa mògòw de bolo, o kòrò?
4. Ni mògòw tè, i tè se ka fèn kè wa?
5. Baana ye mun ye?
6. Ni wari t'i fè, sanu t'i fè, mògò b'i fè, i ye baana ye wa?
7. Mun na, a bè fò ko mògòtigi ye baana ye?
8. Mògò ka kan k'i mako bila mògòw nyè wa?
9. Jòn bè wari nyini k'a sòrò?
10. Jòn bè sanu nyini k'a sòrò?
11. O tuma, mògò ka fisa sanu ni wari ye wa?
12. Mògòya tè taa mun kò?
13. A bè fò ko mògò bè mògòw bonya cogo di?
14. U b'a fò ko n'i m'i masaw bonya, ko mun bè k'i la?
15. Mun na i bè to fadenw bée kò, n'i t'i masaw bonya?

Segin-n-kan:

1. Muso bè se tobili_la.
Musò min bè se tobili_la.	6. Cè tè misi-sogo_dun.
Cè min tè misi-sogo_dun.
2. Cè bè angilèkan fò.
Cè min bè angilèkan fò.	7. I bènke b'i fè ka tēmèn tów kan.
I bènke min b'i fè ka tēmèn tów kan.
3. Kini bè nin tasa kòndò.
Kini min bè nin tasa kòndò.	8. Fanta bè namasa_feere i ma don o don.
Fanta min bè namasa_feere i ma don o don.
4. Mògò bè foli_kè.
Mògò min bè foli_kè.	9. Den b'a masaw bonya?
Den min b'a masaw bonya?
5. Mògò tè a kuncè bonya mògòw ma.
Mògò min tè a kuncè bonya mògòw ma.	

Nyininkali:

1. I bè muso jumèn fè?	6. Cè jumèn fòra n' kò.
2. I kan bè cè jumèn ma?	7. N'bènke jumèn nana?
3. I bè kini jumèn fè?	8. Fanta jumèn fòra n' kò?
4. Mògò jumèn ye mògò sèbè ye?	9. Mògò jumèn bè barika_sòrò?
5. Mògò jumèn bè mògòw bonya?	

Nyininkali: min

1. I bè muso jumèn fè?
Musò_min bè se tobili_ni koli_la.
2. I kan bè cè jumèn ma?
Cè_min bè angilèkan_fò.
3. I bè kini jumèn fè?
Kini_min bè nin tasa_kònò.
4. Mògò jumèn ye mògò sèbè ye?
Mògò_min bè foli_kè.
5. Mògò jumèn bè mògòw bonya?
Mògò_min tè a kuncè_bonya tòw ma.
6. Cè jumèn fòra n' kò?
Cè_min tè misi-sogo_dun.
7. N' bènkè jumèn nana?
Min_b'i fè ka tèmèn tòw kan.
8. Fanta jumèn fòra n' kò.
Fanta_min bè namasa_feer'i ma tuma_bèe.
9. Mògò jumèn bè barika_sòrò?
Mògò_min bè b'a masaw_bonya.

Segin-n-kan: min

1. Musò_bè se tobili_la. O musò nana.
Musò_min bè se tobili_la, o nana.
2. Mògò_bè foli_kè. O mògò ye mògò sèbè ye.
Mògò_min bè foli_kè, o ye mògò sèbè ye.
3. Cè nana. O cè bè angilèkan_fò.
Cè_min nana, o bè angilèkan_fò.
4. Mògò_t'a kuncè_bonya mògòw ma. O mògò ye mògò sèbè ye.
Mògò_min t'a kuncè_bonya mògòw ma, o ye mògò sèbè ye.
5. Kini_bè nin tasa_kònò. N' b'o kini fè.
Kini_min bè nin tasa_kònò, n' b'o fè.
6. Cè tè misi-sogo_dun. O cè fòr'i kò.
Cè_min tè misi-sogo_dun, o fòr'i kò.
7. Fanta bè namasa_feere. O Fanta nana.
Fanta_min bè namasa_feere, o nana.
8. Den b'a masaw_bonya. O den_bè barika_sòrò.
Den_min b'a masaw_bonya, o bè barika_sòrò.
9. Kitabu_bè bamanan-kan. O kitabu tè feere_sugu_la.
Kitabu_min bè bamanan-kan_kan, o tè feere_sugu_la.

Yèlèmalì: min

- Nyè-jira: A. Musò_min bè tobili_ni koli_kè.
B. Musò jumèn nana?
Jòn nana?
I bè musò jumèn fè?

Baara_min man gèlèn kosèbè.	Mògò_min tè tèmèn mògòw la ka taa kungo_kònò.
So_min man jan_sugu_la kosèbè.	Mori_min bè mògòw laseli.
Cè_min tè boli_a cè nyògòn_nya.	Ko_min tè sèbè-ko_ye.
Mògò_min bè seli_ka_sun.	Baara_min tè kè_su_fè.
Saga_min tè tuli_kè.	Bato_min bè boli_jaliba_kan.
Cikèla_min bè foro_kènèba_sènè.	Mògò_min tè yilanyilan.
Den_min b'a masaw_bonya.	

16 Intermediate Bambara

Jaabili: min

Nyè-jira: Jòn ye nin bila yan?
Muso min b'i ka finiw ko.
Ce min bè so-jò ke.

Jòn nana kunun?
Siniman jumèn ka d'i ye?
Don jumèn bè bèn i ma?
Kulusi jumèn bè bèn yaya ma?
So jumèn ye dannikè.
Mògò jumèn bè a somògòw bonya?
Muso jumèn b'a cè bonya?
Den jumèn bè barika sòrò?
Mògò jumèn fòra n' kò.
I bè teri jumèn fè.
Jòn ye nin so in jò?
Muso jumèn ka furu bè mèn?

Jòn y'i gosi?
Kini jumèn ka d'i ye?
Mògò jumèn ye baana ye?
Jòn b'aw kalan bamanankan na?
I ka biro ye jumèn ye?
Jòn ko k'i ka nin kè?
I bè taa sira jumèn fè?
Jòn ye nin fò i ye?
So jumèn ka d'i ye?
Mògò jumèn ye mògò sèbè ye?
I bè dòn kè mògò jumèn fè?

Baro-misèn:

1. A: I bè muso jumèn fè?
B: Min bè se tobili la. E dun?
A: Muso min bè se dòn na, ne b'o de fè.
2. A: I bè kini jumèn fè?
B: Kini min ma ja kosèbè. E dun?
A: Kini min jara kòskòs, ne b'o de fè.
3. A: E bè mògò jumèn wele mògò sèbè?
B: Min bè mògòw fò. E dun?
A: Mògò min t'a kuncè bonya mògòw ma, o de ye ne ka mògò sèbè ye.
4. A: E bè sogo jumèn fè?
B: Min ma tòlò kòsèbè. E dun?
A: Sogo min tòlòlèn bè, o de ka di ne ye.
5. A: Baara jumèn ka d'i ye.
B: Min bè kè su fè. E dun?
C: Baara min bè kè tile fè, o de ka di ne ye.
6. A: I ka biro ye jumèn ye?
B: Min bè numan fè. E dun?
A: Biro min bè kinin fè, o de ye ne ta ye.
7. A: Waati jumèn sundògò ka d'i ye?
B: Min man gonin kojugu, a man suman kojugu. E dun?
A: Waati min sumalen bè, o de sunogo ka di ne ye.
8. A: — Ay bè taa sira jumèn fè?
B: Min tè tèmèn nanyan kòndò. Ay dun?
A: Anv bè taa nanyan-kòndò-sira de fè.

Baro-misèn:

1. A: Jòn ye nin hila yan.
B: Muso dò.
A: Muso jumèn?
B: Min b'a fò k'i tènèn-muso y'a ye.
2. A: Den bée tè kè nyèmògò ye.
B: Mun na?
A: Barika de bè nyèmògòya di mògò ma.
B: Den jumèn bè barika sòrò.
A: Min b'a fa bonya.
3. A: Jòn ye nin d'i ma?
B: I bèn kè.
A: N' bèn kè jumèn?
B: Min b'i fè ka tèmèn tòw bée kan.
4. A: I terikè nana yan.
B: Jumèn?
A: Min tè misi-sogo dun.
5. A: Adama nun'i kò.
B: Adama jumèn?
A: Min t'a kun kòròta ka mògò mafilè.
6. A: Mògò jumèn ye nin d'i ma?
B: I terikè.
A: N' terike jumèn?
B: Min tun bè yan kunun.
7. A: An bè taa su in na.
B: Waati jumèn?
A: Min bè bèn i ma.

Segin-n-kan: hali

Hali fofana fana y'a fò ko tinyè dun. I tè nin kè hal'i ka wulu la.
Hali naloma bè nin dun. A bè se hali so-boli la.
Hali ne min man kènè, ne tun bè yen. A bè siran hali ntumun nyè.
Solo bè hali lè-sogo dun.
Donsokè bè se ka hali ta-ji min.
A ma hali dugutigi fo.

Baro-misèn:

Nyè-jira: A. Mògò caman ko tinyè dun.
B: Ohòn kè, hali fofana y'a fò ko tinyè dun.

I ka kan k'i fa bonya. Dunan in tè mògòya dun kosèbè.
Ne ma taa kati. Baba ye den gosi kojugu.
U y'a fò ko solo tè seli. Tubabu in bè kè fulakè ye.
N y'a mèn ko donsoy bè dòlò caman min. Ali tè su fè dè!

Segin-n-kan: hali

Hali san-ji ma na. Hali a ka vari sumayara yen.
Hali a ka fali sara. Hali jiri ma den sòrò.
Hali bōgō yelēmāna ka kè sanu ye.

18 Intermediate Bambara

Jaabili:

Nyè-jira: A. E' sènè-ko kèra baara ye.
B. Hali san-ji ma na.

Seyidu tòoròla kòjugu.
An ka baara bée nyèna bi.
Baba tè Ndakaru fè dè.
Foyi tè nyè nyinan.

Segin-n-kan: hali ni

Hali n'i ye kògò-bòrè kè nin na, a tè diya.
Hali n'i ma fèn kè, polosiw b'i lajò.
Hali n'i y'a sòngò nyògòn fila d'a ma, a t'a feer'i ma.
Hali ni Baba ye barigon min, a tè fa.
Hali n'i kèra wari-tigiba ye, i mako bè jò mògòw la.
Hali ni tile bòra, n' bè to so.

Baro: (Jaabili kè ni sanfè-kumasenw ye.)

Nyè-jira: A. I ka kan ka kògò kè na la.
B. Hali n'i ye kògò-bòrè kè nin na, a tè diya.

Yen polisiw ka jugun wa? Ali y'a fo k'a mako tè foyi la.
Seku ka kòra bè san wa? I bè taa foro la sinin wa?
Dòw ko ko Baba bè dólò caman min.

Nin nyininkaliw jaabi cogo min ka d'i ye.

Mun na i tè taa siniman na? Mun na i tè Mamadu bonya?
N' y'a mèn k'i tè ntori dun. Tubabu in b'a fè ka dólòki in san wa?
Fanta y'a fò k'i tè taa Ndakara.

Segin-n-kan: nyè dò ma

Kòngò tun b'a la nyè dò ma, a ye hali ntori dun.
Min-nògò tun b'a la nyè dò ma, a ye hali kògò-ji min.
Sègèn tun bè n na nyè dò ma, n tun tè se ka hali namasa san.
Nafolo tun b'a fè nyè dò ma, a tun ye hali a denw lataa Maka.

Nin nyininkaliw jaabi:

Nyè-jira: A. Sègèn b'i la wa?
B. Sègèn bè n'na nyè dò ma, n'tè se ka hali tulu san.

Kòngò b'i la wa? Sègèn tun b'a la wa?
Min-nògò b'i la wa? Bana bè Fanta la wa?

Baro-misèn:

1. A: Cè, nin ye ko juguba ye dè?
B: Ne tun t'a dòn k'a ka jugun o cogo la.
A: Hal'i ka wulu, i tè nin k'a la.
2. A: N'tè se ka sòn nin ma.
B: Cè o, sabali. Hali Ala bè deli, a bè sòn.
Sòn mògòw ka kuma ma.
3. A: Mun na i diminen dòn n' kòrò.
B: N'diminen dòn i kòrò k'a d'a kan i tè mògò sèbè ye.
I tè hali foli kè.
4. A: N' y'a mèn ko mògò bè si yiri sanfè Mali la?
B: Nin dabila sa!
Hali naloma b'a dòn ko nin tè tinyè ye.
5. A: A ye wuli! A ye wuli!
B: Cè, i fana ka maloya sa.
Hali dugu ma jè fòlò, i bè mògòw da la mankan na.

Bila-nò-la:

- A. Foyi tè mògòya bò.
 badenya
 balimala
 teriya
 kènèya
 denmisènya
 mobili kura
 mògò-bonya
 sabali

B. Nyininkali:

1. <u>Mògòya</u> ka <u>gèlèn</u> <u>wa</u> ?
Foyi tè <u>mògòya</u> bò.	4. <u>Mobili</u> <u>kura</u> ka <u>nyi</u> <u>wa</u> ?
Foyi tè <u>mobili</u> <u>kura</u> bò?
2. <u>Badenya</u> ka <u>di</u> <u>wa</u> ?
Foyi tè <u>badenya</u> bò.	5. <u>Sabali</u> ka <u>nyi</u> <u>wa</u> ?
Foyi tè <u>sabali</u> bò.
3. <u>Teriya</u> ka <u>gèlèn</u> <u>wa</u> ?
Foyi tè <u>teriya</u> bò?	6. <u>Kènèya</u> ka <u>di</u> <u>wa</u> ?
Foyi tè <u>kènèya</u> bò?

C. Baro-misèn

A: Fanta bè <u>kini</u> - <u>dun</u> na.	A: Musa bè <u>terikè</u> kè <u>bara</u> .
B: Fanta bè <u>kini</u> <u>fè</u> <u>wa</u> ?	B: I b'i <u>terikè</u> <u>fè</u> <u>wa</u> ?
A: Fanta <u>hakili</u> la, <u>foyi</u> tè <u>kini</u> bò.	A: Ne <u>hakili</u> la, <u>foyi</u> tè <u>teriya</u> bò.
A: Adama ni Fanta bè <u>nyògòn</u> <u>fè</u> .	A: Fatu bè <u>sabali</u> .
B: I bè Adama <u>fè</u> <u>wa</u> ?	B: Fatu bè <u>sabali</u> <u>fè</u> <u>wa</u> ?
A: <u>Ale</u> <u>hakili</u> la, <u>cè</u> si tè Adama bò.	A: Fatu <u>hakili</u> la, <u>foyi</u> tè <u>sabali</u> bò.

20 Intermediate Bambara

C. Baro-misèn (Cont.)

A: Ali bè mobili kura sanna.

B: Mobili kura ka nyi wa?

A: Ali hakili la, foyi tè mobili kura bò.

A: Ami bè kènèya nyini tuma bèe.

B: Ami bè kènèya fè wa?

A: Ami hakili la, foyi tè kènèya bò.

A: Bala bè taa bò a badeny ye.

B: Bala b'a badeny fè wa?

A: Bala hakili la, foyi tè badenya bò.

Segin-n-kan: bò . . . fè.

1. X bōlen bè Y fè.

Denmuso bōlen bè fa fè.

Denkè bōlen bè ba fè.

Fanta bōlen bè Umu fè.

Bakari bōlen bè Ngolo fè.

A ka so bōlen bè a bènke ka so fè.

Fò-cogo-wèrè:

2. Nyè-jira: X bōlen bè Y fè.

X bōlen Y fè.

X ni Y bōlen bè.

X ni Y bè bōlen.

a. Denmuso bè bōlen a fa fè.

Denmuso bōlen bè a fa fè.

Denmuso ni a fa bè bōlen.

Denmuso ni a fa bōlen bè.

d. Bakari bè bōlen Ngolo fè.

Bakari bōlen bè Ngolo fè.

Bakari ni Ngolo bè bōlen.

Bakari ni Ngolo bōlen bè.

b. Denkè bè bōlen a ba fè.

Denkè bōlen bè a ba fè.

Denkè ni a ba bè bōlen.

Denkè ni a ba bōlen bè.

e. A ka so bè bōlen a bènke ka so fè.

A ka so bōlen bè a bènke ka so fè.

A ka so n'a bènke ka so bè bōlen.

A ka so n'a bènke ka so bōlen bè.

c. Fanta bè bōlen Umu fè.

Fanta bōlen bè Umu fè.

Fanta ni Umu bè bōlen.

Fanta ni Umu bōlen bè.

Segin-n-kan: bò

Kafe min bè poti kòndò, o bè n' bò.

Esansi min bè mobili kòndò, o tè n' bò.

Dòròmè duuru bè n' ka wòro-sòngò bò.

Nòndò filen kelen tè suraka bò tile kòndò.

Sigareti pake fila tè Amadu bò tile kòndò.

Malo bōrè kelen bè Bala ka denbaya bò kalo kòndò.

Dòròmè 20 bè n' bò su in na.

Dòròmè 100 sogo tè suròfana bò.

Nyininkali:

Nyè-jira: A: Kafe_min bè poti_kònò, o b'i bò wa?
 B: Ayi, o tè n' bò.

Esansi min bè mobili kònò, o b'i bò wa?
 Dòròmè 40 b'i ka woro-sòngò bò wa?
 Malo-bòrè kelen bè Bala ka denbaya bò kalo_kònò wa?
 Dòròmè kēmè sogo bè suròfana bò wa?
 Sigarèti pake kelen bè Amadu bò wa?
 Dòròmè binaani b'i bò su in na wa?

Baro-misèn:

Nyè-jira: A: Amadu ko ko sigarèti pakè fila b'a bò tile_kònò.
 B: Hali pakè naani t'a bò.

Fanta ko ko taafe kelen t'a bò. Dòròmè tan tè n' bò su in na.
 Ali ko ko malo-bòrè kelen t'a bò kalo_kònò. Kafe fila tè n' bò tile_kònò.
 Dòròmè-mugan-sogo tè Baba ka suròfana bò.

Baro:

Nyè-jira: A: Amadu ye sigarèti-minnaba ye.
 B: Hali pake 5 t'a bò.

Adama ye wari-dunnaba ye. Hali dòròmè 400 t'a bò su kònò.
 Ngolo ye dòlò-minnaba ye. Hali buteli 10 t'a bò su kònò.
 Suraka ye nònò-minnaba ye.
 Ba ye kini-dunnaba ye.
 E ye kafe-minnaba ye.
 Kante ye dute-minnaba ye.

Segin-n-kan: tè taa . . . kò

Mògòya tè taa nyògòn-bonya_kò.	Baara nyuman tè taa sèbè_kò.
Nyèmògòya tè taa sabali_kò.	Silamèya tè taa seli ni sun_kò.
Teriya tè taa nyògòn-faamuya_kò.	Mobili tè taa taji_kò.
Bonya tè taa foli_kò.	Tasuma tè taa sisi_kò.
Denmisènya tè taa tulon_kò.	

Nyininkali:

Nyè-jira: A: Nyèmògò ka gèlèn wa?
 B: A ka gèlèn bawo a tè taa sabali_kò.

A: Nyèmògòya ka gèlèn wa?
 B: A man gèlèn nka a tè taa sabali_kò.

22 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: ni . . . tè

Ni mògòw tè, faama tè se ka foyi k'a yèrè ye. Ni kògò tè, na tè se ka dun.
Ni varì tè, mògò tè se ka foyi san. Ni sukaro tè, kafe tè se ka min.
Ni bolifèn tè, mògò tè se ka taa yòrò si.

Nyininkali:

A: Ni sukaro tè, kafe bè min wa? A: Ni nòndò tè, dègè bè se ka min wa?
B: Kafe sukarontan tè se ka min. B: Dègè nòndontan tè se ka min.
A: Ni kògò tè, na bè se ka dun wa? A: Ni kisè tè, kaba bè se ka nyimi wa?
B: Na kògòntan tè se ka dun. B: Kaba kisèntan tè se ka nyimi.
A: Ni na tè, malo bè se ka dun wa? A: Ni sènè tè, jamana bè bò nògò la wa?
B: Malo nantan tè se ka dun. B: Jamana sènè-kèbali tè bò nògò la.
A: Ni min tè, cè bè mònè bò wa?
B: Cè min-bali tè mònè bò.

Segin-n-kan: foyi . . . kò

Sidiki tè foyi ye dòlòminna kò. A ma foyi san kitabu kelen kò.
A tè foyi mèn bamananankan kò. A ma foyi dun sisè woro kelen kò.
A ma foyi sunyè sabara sen kelen kò. I tè fèn-wèrè ye hadamaden kò.

Nyininkali:

A: Sidiki ye mun ye?
B: Sidiki tè foyi ye dòlò-minna kò.
A: Jatò den bè nyè wa?
B: Jatò den tè kè foyi ye jatò kò.
A: N'i m'i masaw bonya, i bè kè mun ye?
B: N'i m'i masaw bonya, i tè kè foyi ye fugari kò.
A: N'i ma kògò kè na la, a bè kè mun ye?
B: N'i ma kògò kè na la, na tè kè foyi ye ji gansan kò.
A: N'i m'i masaw bonya, i bè kè-fèn ye wa?
B: Mògò tè kè foyi ye i masaw kò.
A: Muso bè kè mun ye?
B: Muso tè kè foyi ye a ba kò.
A: Denkè bè kè mun ye?
B: Denkè tè kè foyi ye a fa kò.
A: Mògò nyuman den bè tinyè wa?
B: Mògò nyuman den tè se ka kè foyi wèrè ye mògò nyuman kò.
A: Wulu den bè kè jakuma ye wa?
B: Wulu den tè kè foyi ye wulu kò.

Segin-n-kan:

Ni mōgōw tè, i tè se ka kè foyi ye.
 Ni baara-yòrò tè, an tè nyògòn ye yòrò si.
 Ni jèya tè, a cè se ka mafilè.
 Ni mōgò teri tè, i tè nin kè mōgò si ye.
 Ni Ali tè, mōgò si tè se ka lajigin.
 Ni teriya kòsòn tè, n'tun b'a latunun.

Nyininkali:

A: I bè se ka kè fèn ye i kelen na wa?
 B: Ni mōgōw tè, i tè kè foyi ye.
 A: I b'a ye su in na wa?
 B: Ni baara-yòrò tè, an tè nyògòn ye yòrò si.
 A: Mun na i t'a kè ne ye?
 B: Ni mōgò teri tè, i tè nin kè mōgò si ye.
 A: I bè se k'a lajigin wa?
 B: Ni Ali tè, mōgò si tè se k'a lajigin.
 A: Ni teriya kòsòn tè, i tun bè mun k'a la.
 B: Ni teriya kòsòn tè, n'tun b'a latunun.

Baro

Kariba travelled from Kayes to Ségu to see his brother, who is laid off, to ask him to move in with Kariba.

Kariba: Namori, n' y'a mèn k'i ka baara tinyèna.
 Namori: Tinyè don. A ma hali suda n' na.
 Kariba: I ye baara dabila tuma jumèn?
 Namori: A dògò-kun fila ye bi ye.
 Kariba: E dun ma hali o fò ne ye?
 Namori: N' jalaki y'o ye. I bè yafa n' ma.
 Kariba: O ma diya n' ye fiyewu. Nka n' yafara i ma. An bè mun kè sisan.
 Namori: Ne kòni t'a dòn n' bèna nin kè. Ala ka bon. N'y'a bila Ala ma.
 Kariba: Namori, e ka hère ye ne ka hère ye. I ka bònè ye ne ka bònè ye.
 N' nakun ye i ka yèlèma ne fè Kayi. An fila mana an fanga
 fara nyògòn kan, an na se ka denbaya balo.
 Namori: E de ye kòrò ye. N'i ko min, o de bè kè. Ala k'an ka hère k'a la.

Notes

1. Relative clause marker min.

In lesson 1, we saw that min functioned as a relative pronoun in all places where nouns could appear. In these cases it was more or less equivalent to the English translations, "the one which, the one who ...".

Min, however, can also function as a relative clause marker. That is, it can follow a noun in a relative clause indicating in fact that the clause in question is a relative clause. In this lesson, we have limited the examples to cases in which min follows the subject of the relative clause, e.g.:

Muso_min_bè_fini_feere ...
The woman who sells cloth ...

Cè_min_nana_suròfana_dun ...
The man who came to dinner ...

To make any sentence a relative clause, one must place min after the noun that will be the center of interest of that clause. Notice that min is both preceded and followed by the definite article. This makes it similar to words like bèe "all" and dò "some".

In contrast to English, Bambara relative clauses are not found inside of independent clauses, rather they are normally moved to the front of the sentence. For example, in English, we would analyse "who came to dinner" as a relative clause inside the sentence, "The man ... is my friend."

The man who came to dinner is my friend.

In Bambara, the most common reading of this sentence would be as follows:

Cè_min_nana_suròfana_dun, o ye n' teri ye.

Here "cè_min_nana_surofana_dun" is the relative clause. The pronoun o marks the place in the independent clause to which the relative clause refers. Literally, the Bambara construction could translate in English as:

The man who came to dinner, that one is my friend.

It may be best for the student to think of this latter translation as the model for Bambara relative clauses until their formation becomes automatic.

2. o pronoun and demonstrative

In the example above, o was used as a pronoun referring to the preceding relative clause. It is possible to use the same relative clause, but instead of using o as a pronoun, it can be used as a demonstrative with a repetition of the head noun, e.g.:

Cè_min_nana suròfana_dun, o cè_ye n teri_ye.

The man who came to dinner, that man is my friend.

This type of construction is very common. Additional examples can be found in the exercises of this lesson.

3. tò

Tò is a noun, generally translatable as "the rest, the remainder, what is left over." There are situations in which it can translate as "other" or "others"; e.g.:

I bèn_kè_b'i fè ka tèmèn tòw kan.

Your uncle likes you better than the remainder = the others.

4. dò

Dò is a quantifier which often translates as "a, one, some, a certain," when it is preceded and followed by the definite article, e.g.:

muso_dò_ a certain woman

When however it follows the noun without a definite article intervening, it is to be translated as "other, the other," e.g.:

muso dò the other woman

Notice that now the form is definite. It refers to a single, definite woman. It cannot be pluralized. To capture the plural meaning, "the other," one must use to as in Note 3.

When in combination with wèrè, also meaning "other," the translation "another" is usually appropriate. In this case, the definite article intervenes.

muso_dòwèrè another woman

To capture the plural of dò, "the other woman", use tò.

5. hali

Hali operates in Bambara much like its English counterpart, "even". Hali always precedes the noun it modifies, regardless of syntactic position.

Hali denmisèn_bè se nin na.

For equivalents to "even" modifying the predicate or the sentence, as in "they even eat frogs", hali is placed at the end of the sentence, e.g.:

Hali u bè ntori_dun.

6. hali ni

Hali ni translates in English directly as "even if" and is used in the same way. The clause beginning with hali ni is usually at the head of the sentence, but it can occur at other points in the sentence.

Notice again that where English uses the present tense in an if-clause, Bambara uses the completive. This usage holds also for hali ni-clauses.

N'a taara, n'bè na. (a taara = completive)
If he leaves, I will come. (he leaves = present)

Hali n'a taara, n'bè na.
Even if he leaves, I will come.

7. Some uses of bò

Bò is a very productive verb in Bambara. We have seen it used primarily as a verb of motion meaning "go out, take out, put out, leave, withdraw," all having the general sense of departing or moving something from a location. Three more uses are developed in this lesson.

A. to equal, to be as good as

X bò Y bò.	X is equal to Y.
E tè ne bò.	You are not equal to me (not my equal)
San tè Segu bò.	San is not equal to Segu.
Fanta bè Ami bò.	Fanta is equal to Amy.
Dala kelen tè kè mè bò.	\$1 is not equal to 500 francs.

B. to resemble, to look like, to look alike

X bèna bò Y fè. X will look like Y.

This construction is frequently found in the past participial form.

X bòlen bè Y fè.

This can also be as follows for the meaning "look alike."

X ni Y bòlen bè.	X and Y look alike.
or	
X ni Y bòra nyògòn fè.	

C. to be enough, to suffice

X bò Y bò.	X is enough for Y.
Dòròmè mугan bè ne bò.	100 francs is enough for me.

8. Ni . . . tè /-ntan/-ntanya

This expression is roughly equivalent to English "If there is no X . . ." or more broadly "without X", in its adverbial usage.

Ni X tè, o tè kè.

Without X, it can't be done.

This expression is very common in Bambara, particularly the expression: n'o tè . . . , (nònte) which is equivalent to English "If not, . . . , if that isn't so, if that isn't the case, otherwise."

N'o tè, an tè taa.

If not, we won't go.

When "without X" functions as a prepositional phrase modifying a noun as in:

X without Y

a person without friends

the Bambara equivalent would be an adjectival construction in which the suffix -ya, e.g.:

terintanya

friendlessness

kògòntanya

the state of being without salt

It may be that the words fama "ruler, king" and fantan "powerless, poor person" are both historically derived from fanga "power, strength" plus either the suffix -ma (having the property of) or -ntan (without the property of).

9. foyi . . . kò

This expression can be translated as roughly equivalent to "nothing . . . but" or "only".

A tè foyi ye dòlò-minna_kò. He is nothing but a drinker.

He is nothing if not a drinker.

A tè foyi mèn bamanankan_kò. He understands nothing but Bambara.

He understands only Bambara.

The expression is a negative one, requiring the presence of a negative auxiliary.

Vocabulary

baana rich person

barigon (fr). barrel

barika. . . . benediction, divine grace

bato (fr) . . boat

bèn...ma . . agree with, be convenient for . . .

bila...nya. . put (something) before (something else)

28 Intermediate Bambara

bonya	respect
dabila. . . .	put aside, stop, cease
deli	beg
dimi...kòrò . .	to be angry at (someone)
Eranni (fr) . .	gasoline
filen	calabash, gourd
fò...ko	find (someone) gone, come in (someone's) absence
fugari. . . .	worthless person
hali	even
jalaki. . . .	mistake, error, fault
jetò	immoral person
jigiya. . . .	hope
jòliba/	
jaliba . . .	Niger River
jò	stand, build, stand up, erect, straighten up, stop
kènè	open space
kòrò-ta	raise, raise up, lift
kòskòs. . . .	ideophone for dryness
kòsòn	reason, cause
kume	pride, ego
laigin	lower, cause to descend
lajò	cause to stop
latunun	cause to be lost, lose
mafilè	look at
Maka	Mecca
mako	need
maloya. . . .	shame
naloma. . . .	stupid fellow
ntori	frog
ntumu	worm
nyè-mògò. . . .	leader
qanyan. . . .	bush
pake (fr) . . .	small box, package
polosi (fr) . .	policeman
sabali. . . .	have patience
sèbè, sò è. . .	serious, true, wise
silamèya. . . .	Islam, the Moslem religion
sisi	smoke
suda	give notice, forewarn
sun	fast
suraka. . . .	Moor
taa...kò. . . .	succeed
tasa	bowl
tènèn-muso. . .	father's sister
tò. . . .	remain
tò...kò	remain, leave, stay behind
tòlò/tulò . . .	be greasy
tu	bumps into
woro-songo. . .	price of kolas, a tip, gratuity
yiranyiran/	
yilanyilan.	hesitate, be perplexed

KALAN 3

mògòya_sira-dow

Nsiirin: saya_ka fisa_malo_ye

min as object
nyini X fè + subordinate
X deli + subordinate clause/infinite
it's (duration) since/that
tigi
adjectives: a review
comparative constructions
 adjective X ye
 V-len X ye
 adjective ka X bô
 i ko, i n'a fo, kômi
k'a d'a kan/bawo/bari, etc.
dô
X bila + infinitive

Mògòya_sira dōw

Cè man kan ka siran foyi nyè. Cè ka kan kan ka siran fèn kelen_min nyè, o ye malo_ye. Saya ka fisa_malo_ye. I ye den-misèn_ye, i tè fèn caman dòn nka n'b'a_nyin'i fè i kana kè duguba-kòndò-dan-misènw_nyògòn ye. N'u bè kuma, u tè foyi fò 'ne' kò. Mògò min tè miiri foyi la a_yèrè-kun kò, o t'anw dò ye. Anw fè yan, ni mògò min y'o_daminè, an b'a_bila ka taa duguba_kòndò bawo a teri t'anw fè yan tugun.

N'i bonyana, i k'i ka da yèlèn dunan_ye bawo malo_mònen_ye bée ta_ye. Mògò b'i ko jiri-sunba, taamala bée_ni-yòrò b'a_suma la. Ni mògò tè t'i bara, i salen ka fisa i balolen ye. A kana bō i hakili_la don si, ko bée de ta_y'i ye, k'i bē bē de ka_bila_la.

Nyininkali:

1. Cè ka kan ka siran wa?
2. Cè ka kan ka siran fèn kelen_jumèn nyè?
3. Saya ka fisa_malo_ye wa?
4. Mun na a bè fò ko saya ka fisa_malo_ye?
5. Min bè kumala, a bè kumala cèkòròbà fè wa?
6. A miiri_ye mun ye denmisènw_kan?
7. A bè duguba-kòndò-denmisènw_cogoya fè wa?
8. A ko, ni duguba-kòndò-denmisènw bè kuma, u tè foyi fò "ne" kò, o kòrò_ye mun ye?
9. Ko o denmisènw_y'olu dōw ye wa?
10. A ko n'a_bonyana a ka mun kè?
11. Mògò_min, n'a bè kuma, a tè dōwèrè fò "ne" kò, u bè mun k'o la?
12. A ye mun fò mògò_ma?
13. Mògò te taa mògò_min_bara, o ye mògò sèbè_ye wa?
14. Mògò_y'i yèrè-kun_ta_ye wa?
15. Jòn ta_y'i ye?
16. I b'i yèrè dōròn ka_bila la wa?
17. I bè jòn_k_a_bila la?

Segin-n-kan: min

Cè ye duloki min_san, o farala.
 A ye muso min_furu, o ye ne tènènmuso.
 A ye so min_jò_salon, o de binna.
 N'fa ye wari min dī n'ma, n'ye kulusi san n'o wari de_ye.
 I ye ko min kè n'na kunun, o ye n' tòorò kòsèbè.
 A ye kuma min fò, o ma diya n'ye.
 I muso ye suman min tobi n'ye, o ye n' fa.
 Ami ye nenini min kè, o ye a_fa_tòorò.
 Aw bè dòn-kili min da, o man dī.
 Baba y'a den min ci, a b'o de fè ka tèmèn a den bée_kan.
 Fanta furula cè_min ma, o ye ne terikè ye.
 A nana kalo min na, san ma na_o la.

I burankè ye saga min san, o ka nyi.
 La, ji sara don min, tile ma bè o don.
 I ye poti min ci, o tun ye ne ta ye.
 Aw ye kitabu min sèbèn, o bè bamanankan kan.

Kuma-don-nyogon-na: min

- Nyè-jira: 1. A bè muso fè. O muso ka nyi kosèbè.
A bè muso min fè, o ka nyi kosèbè.
 2. A bè mangoro fè. O mangoro ka kunba kosèbè.
A bè mangoro min fè, o ka kunba kosèbè.

A bè saga fè. O saga ka kunba.
A bè mangoro fè. O mangoro ka bon.
A bè nburu fè. O nburu ka jan.
N' bè namasa fè. O namasa ka dògòn.
A bè kulusi fè. O kulusi ka nyi.
Fanta bè mobili fè. O mobili finnen don.
An bè kitabu fè. O kitabu bè tabali kan.
N' kan bè kumandan ma. O kumandan tun bè Sikaso.
Ntola bè tan ntolan-tan-yòrò la. O ntola-tan-yòrò bè kuluba sira la.
An bè taa siniman na. O siniman bè kuluba sira la.
A bè kèsu kòndò. O kèsu bè tabali jukòrò.
U bè jiriden fè. O jiriden bilennen don.

Segin-n-kan: nyini X fè

1. N' b'a nyin'i fè i kana kè dugu-ba-kòndò-denmisènw nyògòn ye.
2. N' b'a nyin'i fè i ka n' bila n' ka taa.
3. A' b'a nyin'i fè i k'a to a nò la.
4. Jamana b'a nyin'i fè i k'i ka baara kè.
5. Fanta b'a nyin'i fè i ka sariya bato.
6. N' b'a nyin'i fè i ka kalan kè i sèbè ye.
7. A terikè y'a nyin'a fè a k'u bila sira.
8. Sali y'a nyini a kòròkè fè a ka kamisoli san a ye.

Segin-n-kan: X deli

1. N'b'i deli i kana kè duguba-kòndò-denmisènw nyògòn ye.
2. N'b'i deli i ka na.
3. A b'i deli i k'a to a ka taa.
4. A y'a muso deli a ka sabali.
5. Fanta y'u deli u k'a ka bòrè ta.
6. A y'a fa deli a ka mobili san a ye.
7. N'ye Nyele deli a ka taa nyaman bòn sununkun na.
8. A y'a cè deli a ka den-misènw bila ka bò.
9. Seku ye Bala deli a ka sabali.
10. A muso y'a deli a ko to so kòndò.

32 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: Nyini X fè

<u>A</u> y'a nyin'i fè i ka dumuni kè.	 <u>a</u> ka kalan kè.
..... i ka Baba dèmè.	... <u>a</u> musow ... <u>u</u> kana nyina seli kò.
..... Ali <u>a</u>	 <u>a</u> ka boli sògòma o sògòma.
..... <u>a</u> ka taa biro la.	 <u>a</u> kana mògò kòniya.
..... <u>a</u> ka Fanta furu.	 <u>a</u> denw ... <u>u</u> ka kè mògò tilennennw ye.

Bila nò-la: X deli

N ye Fanta deli a ka taa lakòli la.
 Baba
 a ka kalan kè.
 Umu ... a
 a ka tobili kè.
 Umu ni Ami. u
 ka kèlè da-bila.
 Bala ... a
 kana бага mògò ma.
 a musow ... u
A ... an ... an
U ... n' ... n' ka mògò bonya.

Kuma-don-nyògòn-na: nyini X fè, X deli

- Nyè-jira:
1. a) N' b'a nyin'i fè - I bè dumuni kè.
 b) N' b'a nyini fè i ka dumuni kè.
 2. a) N' b'i deli. I bè dumuni kè.
 b) N' b'i deli i ka dumuni kè.
 3. a) N' b'i deli. I tè dumuni kè.
 b) N' b'i deli i kana dumuni kè.
 4. N' b'a nyin'i fè. I bè sunògò joona.
 5. A b'a nyini a muso fè. A bè wuli joona.
 6. N' b'i deli. I bè n'bila n' bè taa.
 7. N' b'a nyin'i fè. I bè muso furu yen.
 8. A fa y'a deli. A bè a ka seliw kè tuma bèe.
 9. N' b'i deli. I tè kè duguba-kòndò-den-misènw nyògòn ye.
 10. A y'a cè deli. A bè denmisènw bila ka bò.

Baro-misèn: (nyini ... fè)

- A. I bè mun nyini n' fè?
 B. N' b'a nyin'i fè i kana kè duguba-kòndò-denmisènw nyògòn ye.
- A. I ko mun?
 B. N'ko n' b'a nyin'i fè i ka n' bila n' ka taa.
- A. A ye mun fè?
 B. A ko a b'a nyin'i fè i k'a to a nò la.

- A. Jamana bè mun nyini mògò fè?
 B. Jamana b'a nyin'i fè i k'i ka baara kè.

- A. Fanga bè mun nyin'i fè?
 B. Fanga b'a nyin'i fè i ka sariya bato.

Baro-misen: (X deli, nyini X fe)

1. A. A ye mun nyin'i fè.
 B. A ye n'deli ko n' kana kè duguba-kòndò-denmisènw nyògòn ye.
2. A. A y'i deli ka mun kè?
 B. A ye n'deli ko n'ka na.
3. A. A ye mun fò?
 B. A ko a b'i deli i k'a to a ka taa.
4. A. A y'a muso deli a ka mun kè?
 B. A y'a muso deli a ka sabali.

Segin-n-kan: o tigi

Mògò o mògò sera ka nin kè, o tigi bè masakè denmuso furu.
Mògò o mògò ye nin kè, o tigi ye kamalen ye.
 N'an ye mògò o mògò mina, an b'o tigi nyagin.
Mògò o mògò ye nin kè, n'tè yafa o tigi ma.

- A. Ni mògò min sera ka nin kè, mun bè k'a ye?
 B. Mògò o mògò sera ka nin kè, o tigi bè masakè den-muso furu.
 A. I bè mun miiri?
 B. Mògò o mògò ye nin kè, o tigi ye kamalen ye.
 A. N'a ye mògò min minè, aw bè mun k'o la?
 B. N'an ye mògò min minè, an b'o tigi nyagin.
 A. I ye mun fò?
 B. N'ko mògò o mògò ye nin kè, n'tè yafa o tigi ma.

Yèlèmali:

Nvè-jira: A. Mamadu ka jan birama ye. B. Mamadu man jan birama ye.

Dègè ka di dòlò ye.
Kafe ka gòni dute ye.
Mangoro ka di jabibi ye.
 I ka mobili finnen bè solo ta ye.
Fulakan ka gèlen bamanankan ye.

34 Intermediate Bambara

Fò-cogo-wèrè:

Nyè-jira: Dègè ka di dōlō ye.
Dègè ka di ka tēmèn dōlō kan.

1. Ali ka jan Adama ye.
2. Kafe ka di dute ye.
3. Segu ka bon Bamakò ye.
4. Madu finnen bè Adama ye.
5. Umu cè ka nyi Binta ye.
6. Jabibi ka timin namasa ye.
7. Banji ka farin capalo ye.
8. Dō ka girin dō ye.

Nyininkali: ayi

Kayi ka bon Bamakò ye wa?
Ayi, Kayi man bon Bamakò ye.
Duuru ka ca tan ye wa?
Ayi, duuru man ca tan ye.

Ngolo ka surun Ali ye wa?
Ayi, Ngolo man surun Ali ye.
Dōlō ka go dègè ye wa?
Ayi, dōlō man go dègè ye

Nyininkali: òwò

A. Birama jèlen Mamadu ye wa?
B. Owò, Birama jèlen Mamadu ye.

Saga tōlōlen ba ye wa?
Owò, saga tōlōlen ba ye.

I ka mobili bilennen n'ta ye wa? Ntomi kumunen lenburu ye wa?
Owò, n' ka mobili bilennen i ta ye. Owò, ntomi kumunen lenburu ye.

Yèlèmali:

Nyè-jira: A. Mamadu ka jan Baba ye.
B. Baba ka surun Mamadu ye.

Dègè ka di dōlō ye.
Ali ka dōgòn Adama ye.
Musà ka nyi Baba ye.

An ka so cè ka nyi aw ka so ye.
A ka kènè ni Bubu ye.

Segin-n-kan: sanga-nyògòn-ma

Adama man jan ka Mamadu bò.
Bamakò cè man nyi ka Moti bò.
I ka bere tilennen tè ka n' ta bò.

Aw ka du man bon k'an ta bò.
Mangoro dōw ka di ka jabibi bò.

Baro-misèn: sanga-nyògòn-ma

Adama ka jan Mamadu ye wa?
Ayi, Adama man jan ka Mamadu bò.

An ka du ka bon aw ta ye wa?
Ayi, aw ka du man bon k'an ta bò.

Bamakò cè ka nyi Moti ye wa?
Ayi, Bamakò cè man nyi ka Moti bò.

Mangoro ka di ka jabibi bò wa?
Owò, Mangoro dōw da di ka jabibi bò.

N'ka bere tilennen bè i ta ye wa?
Ayi, i ka bere tilennen tè ka n'ta bò.

Fò-cogo-wèrè: sanga-nyogon-ma:

- Nye-lira: A. Adama man jan ka Mamadu bò.
B. Adama tè Mamadu bò janya la.

1. Bamakò cè man nyi ka Moti bò.
2. I ka bere tilennen tè ka n'ta bò.
3. Aw ka du man bon k'an ta bò.
4. Mangoro man di ka jabibi bò.
5. Mamadu man nyi ka Adama bò.
6. N'ka mobili finnen tè k'i ta bò.
7. N'den hakili man di k'i ta bò.
8. To man girin ka kini bò.
9. Jala man kunan ka jabi bò.
10. Kafe man di ka dute bò.

I ko

Mògò b' i ko jirisunba.
A jèlen b'i ko tubabu.
A bilennen i ko jeli.

A bonyana i ko lè-fali.
A cè ka nyi i ko jina-muso.

I n'a fò

A bè dumuni kè i n'a fò fali.
A bè baara kè i n'a fò so.

A ka di i n'a fò di.
A ka misèn i n'a fò fini-kisè.

Baro-misèn: i ko

A. A jèlen don wa?
B. Owò, a jèlen i ko tubabu.

A. A bonyana wa?
B. A bonyana i ko lè-fali.

A. Mògò-bè cogo di?
B. Mògò b'i ko jirisunba.

A. A cè ka nyi wa?
B. A cè ka nyi i ko jina-muso.

A. Mangoro bilennen don wa?
B. Owò, a bilennen i ko jeli.

Baro-misèn: i n'a fò

A. A bè dumuni kè kòsèbè wa?
B. Owò, a bè dumuni kè i n'a fò lè-fali.

A. A ka di wa?
B. Owò, a ka di i n'a fò di.

A. A bè baara kè kòsèbè wa?
B. Owò, a bè baara kè i n'a fò so.

A. I cè ka misèn wa?
B. Owò, a ka misèn i n'a fò fini-kisè.

Ka d'a kan

Amadu ma sigareti feere a ma k'a d'a kan den-misèn don.
A ma bò su in na k'a d'a kan a ka mobili tinyènen don.
Bakarijan tun ye kèlè-masa ye k'a d'a kan a ja tun ka farin.

Baro-misèn:

- A. Mun na Amadu ma sigarèti feer'a ma?
B. Amadu ma sigarèti feer'a ma k'a d'a kan den-misèn don.
A. Mun na a ma bò su in na?
B. A ma bò su in na k'a d'a kan a ka mobili tinyènen don.
A. Mun na Bakarijan tun ye kèlèmasa ye?
B. Bakarijan tun ye kèlèmasa ye k'a d'a kan a ja tun ka farin.

36 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: dō (someone, some)

Dō fōr' i kō kunun.
Dōw tē lē-sogo_dun.

Dōw bē sēnē_kē; dōw bē fōli_kē.

Nyininkali: dō

A. Mōgō fōra n'kō kunun wa?
B. Owō, dō fōr' i kō kunun.

A. U bē mun kē foro la?
B. Dōw bē sēnē_kē, dōw bē fōli_kē.

A. Bēe bē lē-sogo_dun wa?
B. Ayi, dōw tē lē-sogo_dun.

Segin-n-kan: dō

Mangoro caman tun bē tabali_kan, n'ye dō ta.
N'ye sago_faga, n'ye sogo_dō ci so.

A bē dō_dun, a bē dō_feere.

Nyininkali: dō

A. I ye mangoro bēe ta wa?
B. Ayi, n'ye dō de ta.

A. Cikēla bē mun kē a ka nyō la?
B. A bē dō_dun, a bē dō_feere.

A. I ye mun kē sogo_la?
B. N'ye dō ci so.

Segin-n-kan: dō

O t' an dō ye.
Mamadu ye konarelakaw dō ye.

Fara-fīnw ye Amerikēnw dōw ye.
Kafe ye minfēnw dō ye.

Nyininkali: dō

A. Mōgō min tē dunan_bisimila, o y'i balima ye wa?
B. Ayi, o t' anw dō ye.

A. Mamadu ye Keyitalakaw dō ye wa?
B. Ayi, Konarelakaw dō don.

A. Fara-jēw dōrōn de ye Amerikēn ye wa?
B. Ayi, Fara-fīnw fana ye Amerikēnw dōw ye.

A. Kafe ye dumuni ye wa?
B. Ayi, kafe ye minfēnw dō de ye.

Yèlēmali: dō

Nyē-jira: A. Sugu_tun falen dōn mōgō la. Mōgō caman taara. Mōgō caman tora_yan.
B. Sugu_tun falen dōn mōgō la. Dōw taara, dōw tora_yan.

1. So_tun falen dōn nyō la. Nyō_tun bilennen dōn. Nyō_tun fīnnen dōn.
2. Duna_ye don caman ye. Don ka di mōgō la. Don man d'i la.
3. A ye den caman sōrō. A den saba ye cē ye, a den saba ye muso ye.

4. A ye sisè caman san. Sisè caman ka bon. Sisè caman ka dògòn.
 5. Mògò sugu bèè bè Ameriki. Mògò jèmanw bè yèn. Mògò finmanw bè yèn.
Mògò bilenmanw bè yèn.
 6. Ntola-tan-yòrò tun fa lèn don. Cè-kòròbaw tun bè yèn. Muso-kòròbaw tun bè yèn.
 7. Mobili caman tun bè yèn. Mobili belebelew tun bè yèn. Mobili fitiniw tun bè yèn.

Bila-nò-la: bila

Nyè-jira: A ye Fanta bila ka taa sinimanna
 ka taa lakòli là
 ka taa baara kè

A y'a denkè bila ka na bò an ye.
 ka taa sugu la.
 ka na ci fò.
 ka t'a mònè bò a la.

A ye Mamadu bila baara la.
 . . . Fanta
 tobili . . .
 minan-ko .
U . den-misènw
 kòndò-gèn na

U ye ci bila ka taa u buranna la.
 ka na ne ma.
 ka taa so.
 ka taa fò muso-so-mògòw ye.

Baro

Birama: Aw m'aw ban ka n'ka wari di n'ma. Ni Baba nana, n' b' a f'a ye.

Baba (dontò): I bè mun fò n' ye?

Birama: U ye n'ka wari bòsi n'na.

Baba: N' m' a f'aw ye aw kana n'ka lagare lakasi? Aw si tè bò su in na.

Ali: (A bè ka tuma a ba fè.) I m'a ye Birama taar'an nafigiya Baba bara. Baba ko k'an tè bò su in na.

Ma: Kana kasi, n' bè taa kuma aw fa ye. (A y'i nyè-sin Baba ma).

N' b'a nyin'i fè i ka den-misènw to u ka bò su in na. Nin ye dògò-kun fila ye u ma bò.

Segin-n-kan: It's (duration) that ...

Nin ye dògòkun fila ye u ma bò.

Nin ye tile saba ye n' tè dumuni kè.

Nin ye n'san saban ye n' ma n'so-mògòw ye.

Nin ye n'kalo saba ye n' tè sara.

Nin ye Ali dògòkun wòrò ye, a tè sira min.

Nin ye Baba tile naani ye a tè taa nyègèn na.

Nin ye lèrè fila ye n' sigilen bè k'a makòndò.

Nin y'a sinyè saba ye a bè fò i kò.

Nin ye san wòrò ye ja bè jamana kòndò.

Nin ye kalo duuru ye n' muso ma lètèrè ci n'ma.

38 Intermediate Bambara

Nyininkali: nin ye X ye Y

- A. I taara min kunun?
 B. Nin ye n' kalo fila ye n' tè bò.
- A. A ye sigarèti-pake joli min bi?
 B. A kalo wòorò ye nin ye a tè sigarèti min.
- A. I bè ka mun kè yan?
 B. Nin ye n' lèrè fila ye n' sigilen bè k'i makòndò.
- A. San-ji hakè jumèn nana salon Mali la?
 B. Nin ye san wòorò ye ja bè Mali kòndò.
- A. Mun na i ma na joona?
 B. Nin ye n' sinyè naani ye n' bè fò i kò.
- A. I muso ye mun fò lètèrè kòndò?
 B. Nin y'a kalo fila ye a tè lètèrè ci n' ma.

Baro:

N'i bè fèn nyini mògò fè, i bè jeli bila ka taa. Jeli bè kuna min fò, o dò filè nin ye.

- A. Asalamalekum
 B. Malekumasalam
- A. An musow ka kènè?
 B. Tòorò sí t'u la. U bè Ala tanu.
 An An denw ka kènè?
 B. Tòorò sí t'u la.
- A. Bènkè, an y'i fo.
 B. Hèrè y'aw fo. A y'aw bisimila.
- A. Saha. Bènkè, mògò o mògò, n'i bè nyòn, i bè fili.
 B. O ye tinyè ye.
- A. Bènkè, Ala min ye san-kolo ni dugu-kolo da, o bè deli, a bè sòn.
 B. O ye tinyè ye.
- A. Bènkè, e fa ni ne fa de ye ko bèe kè nyògòn fè. Ban-ma don u ni nyògòn cè don kelen. Banni tè se ka don ne n'e cè.
 B. O ye tinyè ye.

Notes

1. Min in the object of relative clauses

With a few exception, relative clauses are formed in the manner described in the previous lessons. Note that whereas in English the relative pronoun moves to the front of the relative clause, in Bambara, the noun marked with min remains in its normal position, e.g.

n ye muso min ye

The woman whom I saw

2. Nyini X fè / X deli

Nyini X fè is a verbal expression, meaning, literally, "to look for something from X." It is used to express requests. It takes a subordinate clause as a complement, e.g.:

N b'a nyini i fè i ka nin kè. I ask (of you) that you do this.

Deli means "to ask of, to beg". When used with a subordinate clause, it can also be translated by "request".

N' ye Fanta deli a ka taa I requested of Fanta that she go.
(I begged Fanta to go)

Notice that English permits an infinitival clause after "beg". This infinitival form is permitted with deli in only a few dialects, e.g.

N' ye Fanta deli ka taa.

In all dialects, however, the subordinate clause is permitted and, in addition, the clause may be preceded by ko, indicating that deli is a form of locutionary verb, e.g.:

N' ye Fanta deli ko a ka taa. I requested of Fanta that she should leave.

The student is advised to learn the subordinate clause form, since it is much more widely spread.

3. It's (duration) since/that...It makes (duration) that

This construction is formed in Bambara with the set identity construction followed by an independent clause, e.g.

Nin ye tile fila ye, a ma baara dabila.
It makes two days that he hasn't stopped working.

This construction differs from kabini in that kabini must be followed by a point-time word, e.g.

A ma baara dabila kabini ntènèn. He hasn't stopped working since Monday.
A ma baara kè kabini juma-don. He hasn't worked since Friday.

Note that kabini translates as "since". "For" in English time expressions would be rendered by the above expression or by the following:

A ma baara kè a tile fila ye nin ye. He has not worked for two days.
A ma baara kè nin y'a tile fila ye. " " " " " " "

4. tigi

We have seen tigi used primarily in compounds in which it translates often as "chief, master", or "man" as in "taximan". Tigi means abstractly "the person responsible for something or someone." In this sense it can be

40 Intermediate Bambara

used to refer to the author or doer of an action, e.g.:

Mogò min b'a masaw bonya, o tigi bèna taa nyè.

A person who respects his parents, the one who does that will go forward.

5. Adjectival Constructions

The dialects of Bambara-Maninka-Dyula differ extensively in the formation of adjectival constructions. In Bambara, there are three primary forms of adjectival constructions.

A. The root form

This is the simple form of the adjective that occurs with the auxiliaries: ka and man.

B. The -man form

This is the form of the adjective with the suffix -man. It is the form often used when the adjective occurs immediately following the noun. It is always the form used for adjectival pronouns, e.g.:

finman	the black one
janmanjan	the tall one

C. The past participle form: V-len

The past participle (i.e. the form equivalent to the English verb used in passives, e.g. the cake was eaten) is formed in B-M-D by the addition of the suffix -len to the verb. Adjectives form verbs in two ways. First, the root form can function as a verb, e.g.:

Adj.: <u>a</u> ka <u>bilen</u>	"It is red"
Verb: <u>a</u> <u>bilenna</u>	"It reddened"

Secondly, the suffix -ya can be added to the verb root.

Adj.: <u>a</u> ka <u>bôn</u> .	"He is big"
Verb: <u>a</u> <u>bè</u> <u>bonya</u>	"He is getting big"

There are essentially three classes of adjectives with respect to the manner in which the root forms are related to verbs, i.e.

I. Root form equals verb form	suman	"cold"
II. Root form plus -ya equals verb form	jan	"long"
	bôn	"big"
III. Either I or II		
<u>fin</u>	"dark, black"	
<u>a finna</u>		
or	"It darkened."	
<u>a finyana</u>		

In general, both root forms, verb forms and past participial forms can be used in Bambara with subtle differences in meaning, e.g.:

<u>a</u> ka <u>bon</u>	"He is large" (at present state, no indication of preceding)
<u>a</u> <u>bon</u> yana	"He got large" (indicates change of state, but no indication of present state)
<u>a</u> <u>bon</u> yanen bè	"He is enlarged" (at present, and indicates change of state)

There are however cases where speakers are reluctant to use the root form. Many speakers, for example, prefer to use the past participial forms when color adjectives are used, e.g.

<u>a</u> bilennen bè / <u>a</u> bilennen don
are preferred to
<u>a</u> ka bilen

In many southwestern and western dialects, e.g. Maninka and Mandinka, the root form of the adjective has almost entirely disappeared. It has been replaced largely by the -man form, e.g.

maninka: <u>mu</u> su <u>nyu</u> man	The woman is good.
--------------------------------------	--------------------

6. Comparative Constructions: Adj. -er than .../ more Adj. than

Comparative constructions can be formed in Bambara with the postpositional phrase X ye, following either the root form construction or the past participial construction. The postpositional phrase X ye can be abstractly translated as in relation to X.

<u>A</u> ka <u>bon</u> Fanta ye	"He is larger than Fanta" or
<u>A</u> <u>fin</u> nen don <u>nin</u> ye	"He is large in relation to Fanta"
	"It is darker than this"

All constructions permit comparatives using the expression ka tèmèn X kan, literally "and passes over X", e.g.:

<u>A</u> ka <u>bon</u> ka tèmèn Fanta <u>kan</u> .	He is larger than Fanta.
<u>A</u> bè <u>dōn</u> <u>kè</u> ka tèmèn Fanta <u>kan</u> .	She dances more than Fanta.

The notion of "less than" is expressed by the negation of "more than" with the post positional phrase X ye.

<u>A</u> man <u>bon</u> Fanta ye.	He is less large than Fanta. or
	He isn't large in relation to Fanta.

On the other hand, the negation of comparatives with ka tèmèn X kan does not lend itself to precisely this interpretation.

<u>A</u> man <u>bon</u> ka tèmèn Fanta <u>kan</u> .

This sentence means only the negation of its positive counterpart, i.e.,

He is not larger than Fanta.

42 Intermediate Bambara

7. Comparative Constructions: as X as Y

The Bambara equivalent of as...as constructions in English uses an infinitival phrase with the verb bò, literally meaning, to equal X, e.g.

A ka bòn ka Fanta bò. He is as large as Fanta. or
He is large to equal Fanta.

Notice that the negative form of this construction is also equivalent to the meaning of "less than".

A man bòn ka Fanta bò. He is not as large as Fanta. or
He is less large than Fanta.

8. Comparative constructions: like

Similes (constructions using "like" or "as") are formed in Bambara with the following constructions:

X i ko Y (literally) X you say Y
X i n'a fò Y X you would say Y
X kòmi Y Kòmi is borrowed from French "comme" which is
equivalent to "like".

A bè nòn i ko jègè. He swims like a fish.
A bè nòn i n'a fò jègè.
A bè nòn kòmi jègè.

9. X k'a d'a kan Y: X because Y

There are many ways of expressing because in B-M-D. Each dialect seems to provide a number of ways to express this relation. In Bamako alone, one hears:

X ka d'a kan Y	X katugu(n) Y
X bawo Y	X katugunni Y
X bari Y	X sabu Y ('Arabic)
X barisa Y	X pasiki Y ('French)

English "because of" can be rendered by the Bambara postpositions, kama, ma, kòsòn

A ma taa san-ji kòsòn. He didn't go because of the rain.
A ma taa Fanta kòsòn. He didn't go because of Fanta.
A ma baara kè a gèlèya kama. He didn't work because of its difficulty.

10. bila + infinitive

One of the many uses of bila "put, place, put down, etc." is with an infinitival clause in which case it is interpreted as "allow, permit, e.g.:

A ye Fanta bila ka taa. He allowed Fanta to go.

Vocabulary

baga	offend
bere	stick
bila/bla	let, allow
bòsi	take away from
dègè	a sort of porridge
dò	one
ja	shadow
jabi	tree
jala	Senegalese mahogany (cashew)
lagare	last born child
malo	shame
misen	slim
mò	ripen
nafigiya	tell tales
ni-yòrò	share
nkalon	lie
nyagin, nyangi . .	sentence, punish
poti ('Fr.) . . .	pot
saya	death
sira	tobacco
taamala	traveller, voyager
yèrè-kun	one's self, one

Expressions

X deli	get used to
X fisa Y ye	X better than Y
X nyini Y fè	X wants Y to
ka siran X nyè . . .	be afraid of X

KALAN 4

Siyaw

Nsiirin: Jeli_tè malo nk'a ten-da_bè wòsi.

Min in time, place, manner clauses

Fo ni

Nyògòn

Nyògòn fè

U ni nyògòn cè

Sentence final ani X

Past participial clauses: V-len kò

Ni in appositional clauses

Siyaw ka ca kòsòbè. Siya o siya n'a jamuw don. Fòlòfòlò, hòrònw de tum bè sènè kè. Olu de tun bè donsoya ni kèlè kè. Olu de tun ye dugu-tigiw ni dugu-kolo-tigiw ye. Hòrònw bolen kò yen, nyama-kalaw tun bè da olu kan. Dugu-kòndò-mògòw mako tun bè baara minw na, n'o baaraw tun dònnya tè sòrò n'i tun ma san caman k'u kalanni na, o baaraw tun dònnya bè nyama-kalaw de bolo. Nyama-kala siya fòlò tun ye numu de ye. Numukèw tun bè nègè ni jiri baara: Olu tun ye kòma-tigiw ye fana. Numu-musow tun bè bògò baara, ka dagaw dila. Nyama-kala siya filanan tun ye jeliw ye, n'olu ka baara tun ye buruju-gosi ye. Jeliw dònnya de tun bè fòli-fènw fò. Nyama-kala tòw ye finèw ni garankew ye. Nyama kalaw bolen kò yen, jònw tun bè da olu kan. Mògò minw mìnèna kèlè la, olu de tun bè kè jònw ye.

Siyaw bèe mògòw ye balimaw ye. U tun bè ko bèe kè nyògòn fè nka u tun tè se ka furu kè u ni nyògòn cè. N'i tun b'a fè ka muso furu, i tun b'a furu i ka siya de kòndò. N'o tè, i tun t'a sòrò. Nyama-kala wala jòn tun tè se ka kè dugu-tigi ye ka hòrònw to dugu kòndò, fo ni dugu mògò bèe tun ye nyama-kala ye wala jòn.

Nyininkali:

1. Siyaw ka ca wa?
2. Siya o siya n'a jamu don wa?
3. Hòrònw tun bè mun baara kè?
4. Siya jumèn tun bè da hòrònw kan?
5. Nyamakalaw tun ka ca wa?
6. Numukèw tun bè mun baara kè? Numumusow tun bè mun baara kè?
7. Jeliw tun bè mun baara kè?
8. Nyamakalaw tòw ye jumèn?
9. Mògò tun bè kè jòn ye cogo di?
10. Siyaw bèe ye balimaw ye?
11. U tun bè mun kè nyògòn fè?
12. Siyaw tun bè se ka furukè u ni nyògòn cè wa?
13. Nyamakala tun bè se ka furu kè hòròn fè wa?
14. Nyamakala tun bè se ka kè dugutigi ye wa?

Segin-n-kan: cogo min, tuma min, yòrò min

I y'i ta kè cogo min (na), n' fana ye n'ta kè ten.
 I taara tuma min (na), n'nana o tuma de.
 A y'a fò cogo min, n'y'a k'o cogo la.
 O kèra don min, o don ni bi tè kelen ye.
 Tòw taara cogo min, n' fana bè taa o cogo la.
 A bora tuma min, n'y'a bòn o tuma de.
 I binna yòrò min, n' fana binna yen de.

Nyininkali:

- A: I ye nin bòn tuma jumèn?
 B: A bora tuma min, n'y'a bòn o tuma
- A: I ye nin kè cogo di?
 B: I y'i ta kè cogo min, n' fana ye n'ta kè ten.

Nyininkali (Cont.)

A: I nana tuma jumèn?

B: I taara tuma min, n'ana o tuma de.

A: I y'a kè cogo di?

B: I y'a kè cogo min, n'y'a k'o cogo la.

A: O kèra sisan wa?

B: O kèra don min, o don ni bi tè kelen ye.

A: I bè taa cogo di?

B: Tòw taara cogo min, n' fana bè taa o cogo la.

A: E binna yòrò jumèn?

B: I binna yòrò min, n' fana binna yen de.

Segin-n-kan: fò ni

Jòn tun tè kè dugutigi ye fò ni dugo mògò bée tun ye jòn ye.

An tè dute min fò n'an ye dumuni kè.

Muso tè furu fò n'a bolokora.

Mangoro tè kari fo n'a mōna.

A tè foyi k'a yèrè ma fò n'a for'a ye.

Nyininkali: fò ni

A: Jòn tun bè kè dugutigi ye wa?

B: Jòn tun tè kè dugutigi ye fò ni dugo mògò bée tun ye jòn ye.

A: Aw bè dute min sisan wa?

B: An tè dutè min fò n'an ye dumuni kè.

A: Muso bè furu k'a sòrò a ma boloko wa?

B: Muso tè furu fò n'a bolokora.

A: Mangoro bè kari tuma jumèn?

B: Mangoro tè kari fò n'a mōna.

A: Adama m'a kè de?

B: A m'a kè. A tè foyi k'a yèrè ma fò n'a for'a ye.

48 Intermediate Bambara

Kuma-don-nyògòn-na: min

Nyè-jira: A: A kèra don dō. O don ni bi tè kelen ye.
B: A kèra don min, o ni bi tè kelen ye.

1. A kèra cogo dō. O cogo man di n' ye.
2. A ye mògò dō jira. O mògò tun ka jan.
3. A nana san dō. O san sanji cayara.
4. A ye n' wele tuma dō. O tuma y'a sòrò n'bè sunògò.
5. Nin kèra yòrò dō. O yòrò tògò ko Sekura.
6. A cè banna tuma dō. O tuma y'a sòrò sugu la.
7. Aw y'a kè cogo dō. O cogo nyèna kòsèbè.
8. U ye cè dō gosi, o de y'a sunya.
9. A ye baara dō kè. O baara ye baara cè-jugu ye.
10. Aw nana tuma dō, o tuma y'an sòrò kalan na.

Segin-n-kan: ni

Jeliw, n'olu ye nyamakalaw dōw ye, olu bè buruju-gosi kè.
Adama, n'o y'an karamògò ye, o bè bò Mali la.
Garankew, n'olu fana ye nyama-kalaw dōw ye, olu ka baara ye sabara-dila ye.
Shaka, n'o y'an ka kun-tigi ye, o bè taa dugu la sini.
Sali, n'o ye n'kòròkè muso ye, o de bè bògòlanw dila.

Nyininkali:

A: Jeliw bè mun kè?

B: Jeliw, n'olu ye nyama-kalaw ye, olu de bè buruju-gosi kè.

A: Adama bè bò min?

B: Adama, n'o y'an karamògò ye, o bè bò Mali la.

A: Garankew bè mun kè?

B: Garankew, n'olu fana ye nyama-kala dōw ye, olu bè sabaraw dila.

A: Shaka bèna mun kè?

B: Shaka, n'o y'an ka kun-tigi ye, o bè taa dugu la sini.

A: Sali bè mun baara kè?

B: Sali, n'o ye n' kòròkè muso ye, o de bè bògòlanw dila.

Kuma-don-nyògòn-na: ni

Nyè-jira: A: Jeliw ye nyama-kalaw ye. Olu ka baara ye buruju-gosi ye.
B: Jeliw n'olu ye nyama-kalaw ye, olu ka baara ye buruju-gosi ye.

Sali ye n'kòròkè muso ye. Sali bè bògòlanw dila.
Garanke ye nyama-kala ye. A bè sabaraw dila.
Shaka y'an kun-tigi ye. A bè taama sini.
To ye fantan dumuni ye. A tobi man gèlèn.
Lè-sogo ye sogo tòlò ye. A tè sòrò yòrò caman.
Kafe bè mògò yèrèyèrè. O tè fèn minta ye.
Wulu ye so-kòndò-fèn ye. Wulu ye mògò terikè ye.

Segin-n-kan: Nyògòn fè

Adama ni Awa bè taa lakòli la nyògon fè.
 Cè-misènw ni npogotigiw ye baara in kè nyògòn fè.
 Cèw ni musow tè dumuni kè nyògòn fè.
 A ye mobili ni nègèsò san nyògòn fè.

Nyininkali:

- A: Adama kelen de bè taa lakòli la wa?
 B: Ayi, Adama ni Awa de bè taa lakòli la nyògòn fè.
 A: Cè-misènw dòròn de ye baara in kè wa?
 B: Ayi, cè-misènw ni npogotigiw ye baara in kè nyògòn fè.
 A: Cèw ni musow bè dumuni kè nyògòn fè wa?
 B: Ayi, cèw ni musow tè dumuni kè nyògòn fè.
 A: A ye mobili dòròn san wa?
 B: Ayi, a ye mobili ni nègèsò san nyògòn fè.
 A: Bala bè kuma Baba fè wa?
 B: Ayi, Bala ni Baba tè kuma nyògòn fè.

Kuma-don-nyògòn-na: nyògòn fè

Nyè-jira: Adama taara lakòli la Awa fè.
 Awa taara lakòli la Adama fè.
 Adama ni Awa taara lakòli la nyògòn fè.

1. Mamadu ye lenburu-ji min birama fè.
Birama ye lenburu-ji min Mamadu fè.	5. Musa ye nònò kè kafe la.
Musa ye sukaro kè kafe la.
2. Cèmisènw bè dumuni kè mògò-kòròbaw fè.
Mògò-kòròbaw bè dumuni kè cèmisènw fè.	6. Salifu ye ntola tan Mara fè.
Mara ye ntola tan Salifu fè.
3. Baba ye nburu dun sògòma in na.
A ye nare kè nburu la.	
4. Muso-misènw bè dumuni kè muso-kòròbaw fè.
Muso-kòròbaw bè dumuni kè muso-misènw fè.	

Segin-n-kan: ni nyògòn cè

Hòrònw ni Nyamakalaw tun tè furu kè u ni nyògòn cè.
 U y'a nyanabò u ni nyògòn cè.
 A y'a tila denmisènw ni nyògòn cè
 A b'aw ni nyògòn cè.

Baro-misèn: u ni nyògòn cè

- A: Hòrònw tun bè nyamakalaw furu wa? A: A ye mun kè mangoro la?
 B: Ayi, u tun tè furu kè u ni nyògòn cè. B: A y'a tila den-misènw ni nyògòn cè.
 A: Ko nin ye tinyè ye wa? A: A ye mun fò.
 B: A y'a nyanabò aw ni nyògòn cè. B: A ko a b'aw ni nyògòn cè.

Kuma-don-nyògòn-na: X ni nyògòn cè:

Nyè-lira: Hòrònw tè nyamakalaw furu. Nyamakalaw tè hòrònw furu.
 Hòrònw ni nyamakalaw tè furu kè u ni nyògòn cè.

Mamadu ye lenburu dò ta. Baba ye a tò ta.
 Mamadu ni Baba ye lenburu bée tila u ni nyògòn cè.

Bakari de dò nyanabò. Musa y'a tò nyanabò.
 Bakari ni Musa y'a nyanabò u ni nyògòn cè.

An ye dò ta. U ye a tò ta.
 An y'a bée ta an ni nyògòn cè.

I ye dò min. A ye a tò min.
Aw y'a bée min aw ni nyògòn cè.

Bila-nò-la: X ni nyògòn cè.

<u>U</u> ye wari <u>tila</u> <u>u</u> ni nyògon cè.	<u>U</u> bè baara kè nyògòn fè.
.. kèlè <u>kè</u> ..	.. tè ..
.. mankan <u>ci</u> ..	.. dumuni <u>kè</u> ..
.. furu <u>kè</u> ..	.. dòn <u>kè</u> ..
.. ko <u>nyanabò</u> ..	.. tulong <u>kè</u> ..
	.. dòlò <u>min</u> ..
	.. sunògò ..
	.. kalan <u>kè</u> ..
	.. baara <u>kè</u> ..

Kelen, dòròn, dan na

Segin-n-kan: kelen

Adama kelen de taara.
 Muso kelen de nana.

Fanta kelen de ye tobili kè.
 Bala kelen de ye mobili boli.

Baro-misèn: kelen

- A: Adama ni mògò taara wa? A: Fanta ni Umu ye tobili kè wa?
 B: Ayi, Adama kelen de nana. B: Fanta kelen de ye tobili kè.
 A: Muso ni mògò nana wa? A: Bala ni jòn ye mobili boli.
 B: Ayi, muso kelen de nana. B: Bala kelen de ye mobili boli.

Segin-n-kan: dōrōn

Adama dōrōn de nana.
Muso fitini dōrōn de ye foli kē.

Fanta dōrōn de ye tobili kē.

Baro-misèn: dōrōn.

A: U bēe nana wa?
B: Ayi, Adama dōrōn de nana.

A: Fanta ni Umu ye tobili kē wa?
B: Ayi, Fanta durōn de ye tobili kē.

A: Musow bēe ye foli kē wa?
B: Ayi, muso fitini dōrōn de ye foli kē.

Segin-n-kan: X dan na

Musow bē dumuni kē u dan na.
Fanta ye baara kē a dan na.

Cēw bē baro kē u dan na.
Npōgotigiw bē tulon kē u dan na.

Baro-misèn: dan na

A: Musow ni cēw bē dumuni kē nyōgōn fē wa?
B: Ayi, musow bē dumuni kē u dan na.

A: Fanta ni Umu ye baara kē wa?
B: Ayi, Fanta ye baara kē a dan na.

A: Cēw ni musow bē baro kē nyōgōn fē wa?
B: Ayi, cēw bē baro kē u dan na.

A: Npogo-tigiw ni cē-misēnw bē baro kē nyōgōn fē wa?
B: Ayi, npogo-tigiw bē baro kē u dan na.

Fō-cogo-wèrè:

Nyè-jira: Adama ni Awa taara nyōgōn fē? 1. Ayi, Adama kelen de taara.
2. Ayi, Adama dōrōn de taara.
3. Ayi, Adama taara a dan na.

1. <u>Musow</u> ni <u>cēw</u> bē <u>baro</u> kē nyōgōn fē wa?	7. <u>Aw</u> ye <u>bōrō</u> labō nyōgōn fē wa?
2. <u>Cēw</u> ni <u>musow</u> bē dumuni kē nyōgōn fē wa?	8. <u>Kariba</u> ye <u>so</u> ni <u>fali san</u> wa?
3. <u>Umu</u> ni <u>Awa</u> ye tobili kē wa?	9. <u>Ali</u> ye kafe ni sari min wa?
4. <u>Ali</u> ni <u>liburuw</u> bēe nana wa?	10. <u>Aw</u> ye <u>bulukulu</u> ni <u>danni</u> kē nyōgōn fē wa?
5. <u>Aw</u> ye baara in kē nyōgōn fē wa?	11. <u>Baba</u> ni <u>den-misēnw</u> ye dumuni kē nyōgōn fē wa?
6. <u>Musow</u> ni <u>cēw</u> bēe bōra ka taa nyēna-jē la wa?	

Segin-n-kan: ani

Numuw ye nyama-kalaw ye, ani kōma-tigiw. A ye fali san, ani so.
Fanta ye minanw ko, ani finiw. A muso bē se tobila la, ani koli.
I k'i ka da yēlen mōgōkōrōnw ye, Abudu bē se tubabukan na ani angilēkan.
ani den-misēnw.

52 Intermediate Bambara

Nyininkali:

A: Numuw ye mun ye?

B: Numuw ye nyama-kalaw ye, ani kôma-tigiw.

A: Fanta ye mun kè?

B: A ye minanw ko, ani finiw.

A: N' kan n' ka da yèlèn jônw ye?

B: I k'i ka da yèlèn môgôkôgôbaw ye ani denmisènw.

A: A ye mun san?

B: A ye fali san, ani so.

A: A muso bè se mun na?

B: A muso bè se tobili la, ani koli.

A: Abudu bè se kan jumènw na?

B: Abudu bè se angilèkan na, ani tubabukan.

Yèlèmali: ani/ni

Nyè-jira: A: Numuw ye nyamakalaw ye, ani koma-tigiw.

B: Numuw ye nyamakalaw ni koma-tigiw ye.

Hòrônw ye dugu-tigiw ye, ani dugu-kolo-tigiw.

Fanta ye minanw ko, ani finiw.

A ye fali san, ani so.

I k'i ka da yèlèn môgô-kòrôbaw ye, ani den-misènw.

Adama muso bè se tobili la, ani koli.

Umaru bè se bamanankan na, ani kòrôbôrdôkan.

Tabali-tigi bè sigarèti feere, ani alimèti.

A ye ntura fila faga, ani saga duuru.

Kalo bôra su rô, ani dolow.

Amerikènw bè sanu baara, ani nègè ni yiri.

Numu bè sanu baara, ani nègè ni yiri.

Garanke bè sabaraw dila, ani so masiriw.

Môgô dôw bè ban-ji min, ani capalo.

Muso ka kan k'a cè masaw bonya, an'a kôrôw

Gesedala bè finiw da, ani biri-finiw.

Yèlèmali: ni/ani

Nyè-jira: A: A ye so ni fali san.

B: A ye so san, ani fali.

A ye dencè ni denmuso sôrô.

Baba bè se kalali ni so-jô la.

N' ye Segu ni Moti ye.

A y'a muso n'a denw bila ka taa so.

U bè bolo-la-ntola-tan ni

sen-na-ntola-tan kè yan.

A ye nyô-foro ni malo-foro bô.

Karamôkô ka kamiyôn bè môgô ni doni ta.

Baturu Seku bè kôra ni balani fô.

Kôgô ni ntamaro bè bô Saheli.

Bitiki in bè balo ni fèrèbôw feere.

Bamanankan ni Maninkakan bè fô Mali la.

Kôgô ni ntamaro bè bô Saheli.

Baro

"A" b'a fè ka nyè dòn siya-ko la.

A: Bala y'i mun ye?

B: N' balimakè dòn.

A: E ye jara ye. Ale ye Kuyate ye.

Kuyate ni jara ye siya kelen ye wa?

B: Ayi, siya kelenw tè. -Jara ye hòròn ye.

Kuyate ye jeli ye.

A: Ne y'a mèn ko jara jòn bè yèn. O ye tinyè ye wa?

B: Owò, tinyè dòn. Jamu caman bè yèn, u bè sòrò siya bèe kònò.

A: Mògò b'a dòn cogo di o tuma ko karisa ye hòròn ye wala jòn?

B: A tè dòn tèn. Fo n'i donna mògòw la kòsèbè. O tuma i b'u siya dòn.

A: I ni ce, i ni baraji. I ye n'sòn faamuya la kòsèbè.

Notes1. Min in adverbial phrases

Adverbial phrases such as those of time, place, and manner can contain relative clauses, equivalent to sentences such as the following:

I was at the place that you were. or I was where you were.

I was there at the time you were there. or I was there when you were there. --

I did it in the way that you did it.

These adverbial relative clauses have some rather special properties in B-M-D. They can be formed in the same manner as the relative clauses we have seen in the previous lessons, e.g.:

I tūn bè yòrò min na, ne tūn bè o yòrò la.

I tūn bè yèn tuma min na, ne tūn bè yèn o tuma la.

I y'a kè cogo min na, n' y' a kè o cogo la.

Notice that in this form, both the relative clause and the main clause contain the noun in question, i.e. yòrò, tuma, or cogo, preceded in the main clause by o in its demonstrative, rather than its pronominal, function.

The first variant form is that the repetition of the postposition in the main clause can be replaced by the pronouns, yèn, "there" and tèn, "thus". There is no B-M-D pronoun equivalent to "then", e.g.:

I tūn bè yòrò min na, ne tūn bè yèn.

I y'a kè cogo min na, n y'a kè tèn.

The second variant that one finds is that the postposition following min is often omitted, e.g.:

I tūn bè yòrò min, ne tūn bè yèn.

I tūn bè yèn tuma min, ne tūn bè yèn o tuma la.

I y'a fò cogo min, n y'a kè tèn.

The third variant is that with time-clauses, no coreferential element has to occur in the main clause at all, e.g.:

I tun bè yen tuma min, ne tun bè yen.

The most striking variant that one finds is that these relative clauses need not occur before the main clause. They may occur embedded within the main clause itself, e.g.:

Ne tun bè i tun bè yòrò min (na).

Ne tun bè yen i tun bè yen tuma min (na).

N y'a kè i y'a kè cogo_min (na).

2. fo ni

This expression serves as a subordinate conjunction serving to express the notion "excepting that, unless, only if, until." It is followed by a regular independent clause.

A tè taa fo ni Fanta nana.

He won't go unless Fanta has come.

He won't go until Fanta has come.

3. nyògòn

Nyògòn is a frequently occurring word used to represent the notions "together, one another, each other." Syntactically, nyògòn is a noun in B-M-D. Nyògòn combines with different post-positions for its various interpretations. The most common combinations are:

nyògòn fè

together

nyògòn na

together

X ni nyògòn cè

among

Nyògòn fè is generally used either to indicate that the agents of an act performed the act as an ensemble, together, or that the activity or state was in a certain location, e.g.:

U ye baara_kè nyògòn fè.

They worked together.

U sigilen tun bè nyògòn fè.

They were seated together.

Nyògòn na is generally used to indicate that the people or things in question came together as a result of some activity, e.g.:

U donna nyògòn na.

They got together.

U bilala nyògòn na.

They were put against each other.

Nyògòn used as the object of a verb or postposition can be translated by each other, depending, of course, on the nature of the activity in question.

An bè nyògòn dēmè.
U ye nyògòn ye.
U ye nyògòn bugò.
U ye ji di nyògòn ma.

We help each other.
 They saw each other.
 They hit each other.
 They gave water to each other.

X ni nyògòn cè

This expression is used to capture the notion "among X." It implies an exclusiveness to the act in question, e.g.:

U bè kèlè_kè u ni nyògòn cè. They fight among themselves.

4. Sentence-final ani

We have seen in earlier lessons that nouns can be conjoined with the conjunction ni or ani, e.g.:

muso ani cè or the woman and the man
 muso ni cè

It is also possible to use ani at the end of a sentence for an "after-thought" type of conjunction.

Cè taara an'a muso. The man left, and his wife, too.

As noted in the translation, this sort of conjunction can be rendered by the English "too" or "also". This construction may be used regardless of the syntactic position to which it is semantically allied.

A ye nyò san ani malo. He bought millet and rice, too.
A ye vari di sofaw ma ani jeliw. He gave money to the warriors,
 and to the bards, too.

5. Past participial clauses: V-len (kò)

Dependent clauses, similar to "after having X-ed" in English, can be formed in B-M-D with the past participial form of the verb, preceded by its theme noun (i.e. the subject of intransitive verbs and the object of transitive verbs). The past participial phrase can be optionally followed by kò, here interpreted as "after", e.g.:

U sigilen (kò), u ye kuma_daminè. (After) having sat down, they
 began the discussion.

A nalen kò, an ye dumuni_daminè.
 An fa bōlen kò, an ye mankan-ci_daminè.

6. Appositional clauses with ni

In English, non-restrictive relative clauses are often used as appositional modifiers or clarifiers of nouns, e.g.:

Bards, whose work is to sing praise songs, are casted.

In Bambara, these non-restrictive appositional modifiers are rendered by ni-clauses, i.e. clauses beginning with the subordinate conjunction ni, e.g.:

Jeliw, n'olu ka baara ye buruju-gosi ye, olu ye nyama-kalaw ye.

Notice that again Bambara prefers not to have a lengthy dependent clause occupying a major syntactic position like subject or object. If the subject or object noun is to be so modified, it will occur at the beginning of the sentence, its normal position being occupied by a pronoun.

Vocabulary

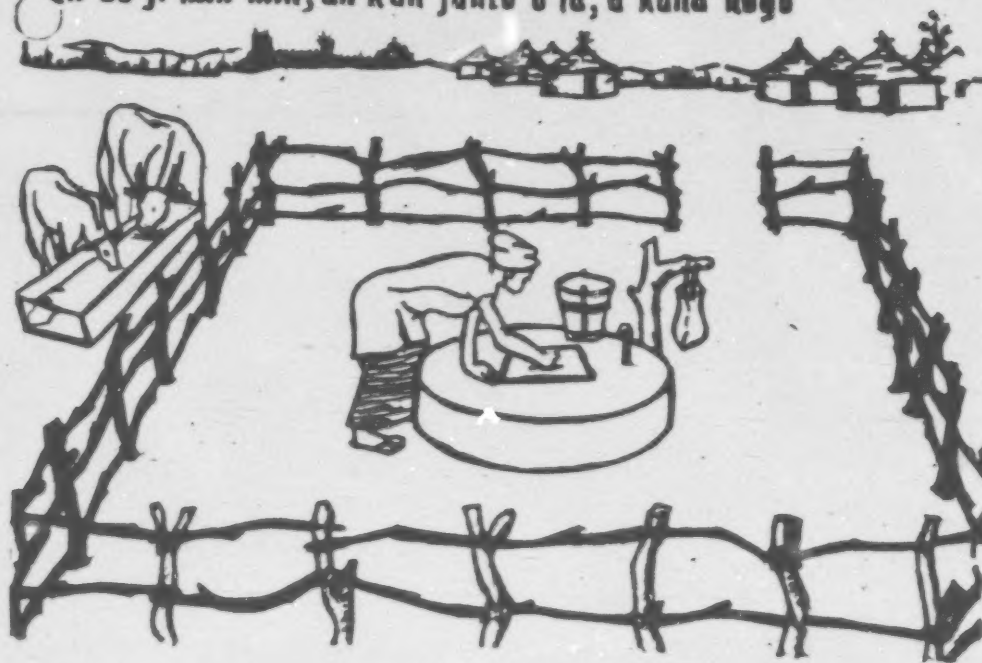
balo	food
ban	kind of palm tree
ban-ji	palm wine
bolo-la-ntolatan . .	basketball
bògò	dirt
buluku	plow
buruju	lineage
buruju-gosi	lineage praising
capalo	wine
da	come after, follow
daga	vase
dan	limit
dolo	star
dugu-kolo	land
dugu-kolo-tigi . . .	owner of the land
dugu-tigi	chief of town
fèrèbò	cloth
finè	particular caste in Mande culture.
foro bò	clear a field
garanke	leather worker
hòròn	noble, non-casted person
jeli	griot, bard
jiri	wood
jòn	slave
kala	sew
kari	break
karisa	such person, somebody
kèlè	fight, war
kòma	secret society
kòma-tigi	master of ceremonies of the secret society
mako	need
masiri	decorations
minan	utensils, tools, dishware
nare	butter
nburu	bread
npogotigi	girl
ntamaro	date (fruit)
ntola	ball
ntura	bull

numu blacksmith
nyama-kala casted person
sen-na-ntola-tan . . . football, soccer
siya sort, kind, race, species
sukaro (fr) sugar
wala or

Expression:

X ni nyògòn cè between X, amongst X

an bè jī mìn mìn, an k'an janto o la, a kana nògò

KALAN 5

Denbaya

Nsiirin:

N'i ye koro kèlen ye ka miso furu,
a koro nyògòn dò don.

nyògòn

a nyè bée ma

a ka c' a la.

dun

cogo

X tèmènen

X tèmènen kò

Denbaya

Musa den Bakari ye muso furu dōgōkun tēmēnen. Muso tōgō ko Fanta. A buranw ka ca kosēbē. Bakari somōgō minw ka kōrō Bakari ye, o bēe ye Fanta buran ye. Mōgōya sira la, Bakari fa n'a ba filanw fana bēe y'a buranw ye. Buranya dun gasi ka bon. I ka kan k'i kuma cogo n'i kēwale dōn i buranw nya na. Kuma dōw bē yēn, i bē se k'u fō, ani fēn dōw bē yēn, i bē se k'u kē i cē n'i teriw nya na, nka, i man kan k'o kumaw fō walima k'o walew kē i buranw nya na. Nka i y'o yērē-minē min kē, n'i n'i ni-mōgōw ye nyōgōn sōrō, o bē ban pēwu. Mōgō n'i ni-mōgō tun bē tulon kē a nyē bēe ma. Aw bē se ka nyōgōn neni, ka nyōgōn bugō, ka nyōgōn kōrō-ma-tigē. Aw bē se ka nyōgōn tōoro cogo bēe la.

A bē fō Fanta cē dōgō ma ko Fanta cēw. A b'a cē bonya cogoya min na, a ka kan k'a cē balimaw bonya o cogo la. A ka kan k'u ka finiw ko, k'u ka sow furan, k'u koli-jī sigi, ka tobili kē k'a d'u ma. Muso o muso, n'i n'i cē so-mōgōw ma bēn, a ka c'a la, i ka furu tē sabati.

Nyininkali:

1. Musa ye Bakari mun ye?
2. Bakari ye muso furu wa?
3. A ye muso furu tuma jumēn?
4. Bakari muso tōgō?
5. Bakari kōrōw n'a masaw ye muso mun ye?
6. A bē fō ko buranya gasi ka bon, o kōrō ye mun ye?
7. I bē se ka kuma minw fō i teriw nya na, i bē se k'o kumaw fō i buranw nya na wa?
8. I bē se ka wale minw kē i teriw nya na, i bē se k'o walew bēe kē i buranw nya na wa?
9. Mōgō n'i ni-mōgō bē tulon kē wa?
10. Aw bē se ka nyōgōn neni wa?
11. Aw bē se ka nyōgōn bugo wa?
12. Fanta cē dōgōkēw y'a mun ye?
13. A ka kan k'a cē balimaw fana bonya wa?
14. A ka kan ka mun k'u ye?
15. Ni muso n'a cē somōgōw ma bēn, a ka furu bē mēn?

Segin-n-kan: nyōgōn

Baba ni Ami bē nyōgōn tōorō.
Den-misēnw bē nyōgōn bugō.

Sina-musow bē nyōgōn kōrōma-tigē.
U bē nyōgōn neni.

Nyininkali: nyōgōn

Baba ni Ami bē mun kē?
Den-misēnw bē mun kē?

Sina-musow bē mun kē?
U bē mun kē?

Segin-n-kan: a nyē bēe ma

Mōgō n'i ni-mōgō bē tulon kē a nyē bēe ma. Birama kalannen don a nyē bēe ma.
Baba bē Mali dōn a nyē bēe ma. Cē in bē se nōni na a nyē bēe ma.

Nyininkali: a nyè bée ma

Mògò n'i ni-mògò bè tulon kè wa? Cè in bè se nòni na wa?

Fò-cògò-wèrè

Nyè-jira: Mògò n'i ni-mògò bè tulon kè a nyè bée ma.
Mògò n'i ni-mògò bè tulon kè cogo bée la.

1. Baba bè Mali dòn a nyè bée ma.
2. Birama kalannen dòn a nyè bée ma.
3. Cè in bè se nòni na a nyè bée ma.
4. A bè nkalon tigè a nyè bée ma.
5. A bè taama a nyè bée ma.
6. I den bè foli kè a nyè bée ma.
7. A bè dumuni kè a nyè bée ma.
8. Yòrò bè gese da a nyè bée ma.
9. Nin so bè boli a nyè bée ma.
10. Bala bè mobili boli a nyè bée ma.

Segin-n-kan: dun

Adama y'i ban kalan ma. Kalan dun nafa ka bon.
Gawusu bè Ami fusaya Fanta ye. Ami dun ye mògò kuntan ye.
A b'a fè ka segin Segu. Segu dun yòrò ka jan an na.
A tè lè-sògò dun. Lè-sògò dun ye sogo duman ye.

Baro-misèn: dun

A: N'tè kalan fè.

B: Kalan dun nafa ka bon.

A: I miiri ye mun ye Fanta kan?

B: Gawusu bè Ami fisaya Fanta ye. Fanta dun ye mògò sèbè ye.

A: A b'a fè ka mun wa?

B: A b'a fè ka segin Segu. Segu dun yòrò ka jan yan na.

A: A bè lè-sogo dun wa?

B: A tè lè-sogo dun. Lè-sogo dun ye sogo duman ye.

Baro-misèn: dun

A: I bè Fanta fè wa?

B: Ayi, n't'a fè.

A: Fanta dun ye mògò sèbè ye.

A: I bè lè-sogo dun wa?

B: Ayi, n' t'a dun.

A: Lè-sogo dun ye sogo duman ye.

A: I bè taa Segu wa?

B: Ayi, Segu-sigi man di n' ye.

A: Segu dun ye dugu duman ye.

A: I nyinana fèn dò kò wa?

B: Owò, n' nyinana n' ka kulusi kò.

A: An tè t'a nò fè?

B: Ayi, n'tè se ka segin.

A: Kulusi in dun ye kulusi nyuman ye.

A: I ye dò ta baara la wa?

B: Owò, n'ye Bala ta.

A: Musa dun, i t'o ta?

B: Ayi, an tè se ka bèn.

A: Musa dun ye mògò sèbè ye.

Segin-n-kan: k'a d'a kan

Amadu ma sigarèti feer'a ma k'a d'a kan den-misen don.
 A ma bò su in na k'a d'a kan a ka mobili tinyènen don.
 Bakarijan tun ye kèlè-masa ye k'a d'a kan a ja tun ka farin.

Baro-misèn: k'a d'a kan

A: Mun na Amadu ma sigarèti feere a ma?
 B: Amadu ma sigarèti feere a ma k'a d'a kan den-misen don.
 A: Mun na a ma bò su in na.
 B: A ma bò su in na k'a d'a kan a ka mobili cènnen don.
 A: Mun na Bakarijan tun ye kèlè-masa ye?
 B: Bakarijan tun ye kèlè-masa ye k'a d'a kan a ja tun ka farin.

Segin-n-kan: a ka c'a la

Muso n'a cè somògòw mana bèn, a ka c'a la a ka furu bè sabati.
 Mògò man'a masaw bonya, a ka c'a la i bè barika sòrò.
 I mana i ka seliw kè, a ka c'a la i bè taa alijana.
 I mana dòlò caman min, a ka c'a la i bè manamana-kan caman fò.

Baro-misèn: a ka c'a la

A: Muso n'a cè mana bèn, mun bè kè?
 B: Muso n'a cè mana bèn, a ka c'a la a ka furu bè sabati.
 A: Mògò man'a masaw bonya, mun bè kè?
 B: Mògò man'a masaw bonya, a ka c'a la a bè barika sòrò.
 A: I man'i ka seliw kè, mun bè kè?
 B: I man'i ka seliw kè, a ka c'a la i bè taa alijana.
 A: I mana dòlò caman min, mun bè kè?
 B: I mana dòlò caman min, a ka c'a la, i bè manamana-kan caman fò.

Fò-cogo-wèrè: cogo

Nyè-jira: A: A bè kuma cogo dò. N't'o fè.
 B: N' t'a kuma cogo fè. / A kuma-cogo man di n' ye.

A bè dumuni kè cogo dò. N't'o fè.
 A bè taama cogo dò. O man di n' ye.
 A b'a fèrèbò cogo dò. N't'o fè.
 A b'a kan kòròta cogo dò. N't'o fè.
 Baba bè lakalanni kè cogo dò. N't'o fè.
 A bè baara kè cogo dò. O man di n' ye.
 U bè mògòw minè cogo dò. N't'o fè.
 Kèlakaw bè mògò bonya cogo dò. O ka di n' ye.
 A bè mobili boli cogo dò. N'b'o fè.
 Aw bè nyogòn kòlòsi cogo dò. O ka nyi.

Segin-n-kan: tèmènen

Bakari ye muso furu dōgòkun tēmēnen.
A ye kalan daminē juma tēmēnen.

An ye dòn_kè sibiri tèmènen.
Kalo tèmènen in kèra nisò-diya-kalo ye.

Bila-nò-la: tèmènen

Bakari ye muso furu juma tēmēnen.
. dōgōkun . . .
. kalo . . .
. sibiri. . .
. Mawuluti. . .
. saliba

Segin-n-kan: tèmènen kò

Seli_tèmènen kò, saga_sòngò bè bìn.
O_tèmènen kò, a bè daraka_dun.
Juma_tèmènen kò, an b'an yèrè sòrò.

Saafo_tèmènen kò, silamè_bèe bè da
ka_sunògò.
Samiya_tèmènen kò, forènè bè na.

Bila-nò-la: tèmènen ko

Seli tēmēnēn kò, saga_sòngò bè bīn.
 Sun-kalo , ...
 Saafo , mògòw b' u da ka sunògò.
 , mankan bè sumaya.
 Lèrè 6 , mògò tè baara kè.
 , ... tè kalan kè.
 , mògòw bè taa ntola-tan-yòrò.

Kuma-don-nyògòn-na: nyògòn

Nyè-jira: A: Baba bè Ami tòorò. Ami bè baba tòorò.
B: Baba ni Ami bè nyògòn tòorò.

Awa bè Umu fo. Umu bè Awa fo.
A ye n' neni. N' y' a neni.
A y' a tericè ta. A tericè y' a ta.
A b' a nimògò-kèw bugò. A nimògò-kèw b' a bugò.
A bè Fanta ci. Fanta b' a ci.
 Madu bè Bala kunun. Bala bè Madu kunun.
A bè n' sòn wari. N' b' a sòn wari.
Cè bè muso kòlòsi. Muso bè cè kòlòsi.
 Ngolo bè nyele balo. Nyele bè Ngolo balo.
A bè n' kalan. N' b' a kalan.
 Adama bè Ali sutara. Ali bè Adama sutara.
 I ka n' bonya. N' k' i bonya.

64 Intermediate Bambara

Baro

"A" b'a fè ka kunafoni sòrò Fanta kan.

A: I bè Fanta Sukò dòn wa?

B: Fanta sukò jumèn?

A: Mòrò Keyita den-muso.

B: N'b'a dòn kòsèbè.

A mòn'an tэгè kònò.

Mun tun don?

A: Anw tun b'a fè k'a nyin'i fè n'i bè se ka kunafoni d'an ma a kan.

I b'a fè ka fèn o fèn dòn, n'b'a f'i ye.

A: A bè yaala kòsòbè wa?

B: Mògò si tè se k'a f'i ye k'a y'a ye kènèma su fè.

A: A bè kèlè kè wa?

B: Ne m'a ye kèlè la fòlò. Fèn min tè se kuma la. N'i y'a mèn i bè kèlè kè, i ni mògò bè kuma sama de. Mun na i bè n' nyininkala nin bèe la?

A: An b'a fè k'a nyini de.

B: Aw tè se k'a nyògòn muso sòrò.

Notes

1. nya/nyè

This word is perhaps the same word meaning "eye, vision, in front of, forward, etc." Its use in this lesson has the interpretation "means, manner, way." The expression a nya bèe ma can be translated as "in every which way," indicating a total mastery of the act in question.

We saw nya with the interpretation "means, way, manner" in the expression nya dò la "in such a way." Other common uses with this interpretation are:

Nin nya tè n' kòno.

ka mògò nya-nyini

I don't have the means for this.

to look for a means (a way to get)

to somebody, search for a person's

weakness, find the secret to

someone's power.

2. a ka c'a la

This is an expression indicating strong probability. It is frequently incorporated in conditional sentences to indicate the probability of the result.

Mògò man'a masaw bonya, a ka c'a la a bè barika sòrò.

Should a person respect his elders, it is highly probable that he will be blessed with strength.

3. dun

We have seen dun used in interrogative structures in which it was interpreted as "and how about...?", e.g.:

A: Fanta ka kèñe?	A: Is Fanta well?
B: Hèrè dōrōn.	B. Fine.
A: Baba <u>dun</u> ?	A: And how about Baba?

In this lesson dun is used to introduce a counterargument in which it could be interpreted as "but, however."

A: Ne tè Fanta fè.	A: I don't like Fanta.
B: Fanta <u>dun</u> ka nyi.	B. But Fanta is nice.

As in its previous uses, dun always follows a noun.

4. cogo/sugu

This is another word like nya meaning "way, manner, means." In some dialects cogo almost entirely replaces nya, and vice versa.

One of the more common uses of cogo is in compounds in which it frequently can be translated as a headless relative clause, e.g.:

a kè-cogo	how to do it
N t'a kè-cogo dōn.	I don't know how to do it.

5. tēmēnen

Tēmēnen is the past participle form of the verb tēmē, "to pass, pass by." It can be used after a point time word to express the meanings "last, past".

last (requires point time word)

A taara juma tēmēnen.	He left last Friday.
A y'a kè zuwēn tēmēnen.	He did it last June.

Notice that for durational time expressions equivalent to English "ago", the construction introduced in Lesson 4 must be used, e.g.:

A y'a kè a tile naani ye nin ye.
A y'a kè nin y'a tile naani ye.

A taara nin y'a kalo fila ye.
A taara a kalo fila ye nin ye.

6. tēmēnen kō

This expression is used to render the meaning "after (a period of time)." In many cases, kō may be used alone to capture this meaning, e.g.:

I bèna mun kè nyènajè kò? What will you do after the party?
A nana danni-tuma kò. He came after planting time.

Often, however, when a duration of time is involved, speakers will prefer to use tèmènen kò, e.g.:

A bèn a kè kalo fila tèmènen kò. He will do it after two months.
A bòra tile saba tèmènen kò. He left after three days.

Vocabulary

alijana	Heaven
bugò	beat
buran	in-law
farin	fierce, bold
filan	peer
fisaya	prefer
gasi	consideration
ja	shadow
kèwale.	deed, action
kòrò-matigè	criticize
manamana-kan	worthless talk
Mawuluti.	Moslem ceremony
neni	curse
nimògò	younger in-laws
pewu	idiophone accentuating <u>finish</u>
sabati	reinforce
sòn	give
sumaya	diminish
sutura	hide (someone's shame)
ta	hire
yèrè-minè	self-control, abstaining

KALAN 6

Nsiirin

Gabugu_ka kòrò misiri_ye.

Time expressions

Sani

Ni X-tuma sera

Ka X to Y la

Fo ka taa

X dan na

Comparative ni X ye

Tila X la

Dumuni kè cogo:

Ni dumuni-tuma sera, Fanta bè cèw ka dumuni n'u ka tègè-ko-ji sigi, a bè t'a fò bée ye o tuma, ko dumuni sigira. Mògòw bè na u sigi k'u koori dumuni-minan na, mògò-kòròbaw b'u sigi dèbèn kan, den-misènw b'u sonson. Sani dumuni ka daminè, bée b'i tègè ko tègè-ko-minan kòndò. Mògò-kòròbaw b'u tègè ko fòlò. O kò den-misènw fana b'u tègè ko. Den-misènw bè tègè-ko-minan da minè ni mògò-kòròbaw b'u tègè ko. U bè dumuni-minan fana da minè fò ka t'u tila dumuni na. K'i to dumuni na, ni dò bònna i b'o, i ka kan k'a tòmò. Dòw b'a dun. Du kelen kòndò, musow bè dumuni kè u dan na, cèw fana bè dumuni kè u dan na. N'i tilala dumuni na, mògò o mògò ka kòrò i ye, i be barika da a ye.

Nyininkali:

1. Ni dumuni-tuma sera, Fanta bè mun kè?
2. A bè tègè-ko-ji ni dumuni sigi tuma jumèn?
3. O kò, a bè mun kè?
4. Dumuni mana sigi, mògòw bè mun kè?
5. Den-misènw b'u sigi cogo di?
6. Sani dumuni ka daminè, u bè mun kè?
7. U b'u tègè ko cogo di?
8. Mògò-kòrò-baw b'u tègè ko, den-misènw bè mun kè?
9. U b'u sigi mun kan?
10. Mògòw bè dumuni kè u bolo la wa?
11. Ka den-misènw to dumuni na, ni dò bònna, u bè mun kè?
12. Dòw bè mun k'o la?
13. Mun na u b'o dun?
14. Cèw ni musow bè dumuni kè nyògòn fè wa?
15. N' i tilala dumuni na, i ka kan ka mun kè?

Segin-n-kan: sani

Sani Baba ka na, an ye baara bée ban.
 Sani tasuma ka mènè, sisi bè bò.
 Sani Fanta ka taa sugu la, a bè so-kòndò-baaraw kè.
 A bè daga ko san'a ka ji k'a la.
 A bè sabara bò san'a ka don so kòndò.

Bila-nò-la: sani

Sani Baba ka na, an ye baara bée ban.	A bè daga ko san'a ka ji k'a la.
... dugutigi	... a ka don so kòndò.
... san-ji	A bè sabara bò
... foro bée furan.	... banfula bò
... an ka taa., ...	... foli kè
	... a k'i sigi

Yèlèmali: sani

Nyè-jira: A. Sani Ali ka don so kòndò, a bè sabara bò.
B. Ali bè sabara bò san'a ka don so kòndò.

Sani Baba ka na, an ye baara bèe ban. Sani tasuma ka mènè, sisi bè bò.
Sani Fanta ka ji kè daga la, a b'a ko. Sani Sori k'i sigi, a bè foli kè.

Baro-misèn: sani

A: N'i sera dugu kòndò, i ka kan ka mògò bèe fo.
B: N ka jòn fo fòlò?
A: San'i ka mògò wèrè fo, i ka dugutigi fo fòlò.

A: N'i sera sugu la, i ka kan ka fèn caman san.
B: N ka mun san fòlò?
A: San'i ka fèn wèrè san i ka safinè san fòlò.

A: N'i sera so, i ka kan ka so-kòndò-baara bèe kè.
B: N ka mun kè fòlò.
A: San'i ka fèn wèrè kè, i ka minènw ko fòlò.

A: N'i sera foro la, i ka kan ka foro-baara caman kè.
B: N' ka mun kè fòlò?
A: San'i ka ko wèrè kè, i ka bulukuli kè fòlò.

Yèlèmali: X, o kò Y = Sani ... ka Y, X.

Nyè-jira: I b'i tègè ko. O kò i bè dumuni kè.
San'i ka dumuni kè, i b'i tègè ko.

I bè dugutigi fo. O kò i bè taa i jatigi bara.
I bè yiri tigè. O kò i b'i ja.
U bè barika da. O kò u bè wuli.
I bè woro ko. O kò i b'a nyimi.
A b'a lafinyè. O kò a bè taa kalan-yòrò.
A bè miiri kòsòbè. O kò a bè kuma.
I bè mògòw fo. O kò i bè tèmèn.
I bè fitiri seli. O kò i bè sun tigè.
A bè baman-kan kalan. O kò a bè taa Mali la.
I bè ji goniya. O kò i bè dute wuli.
Adama bè baara kè. O kò a bè taa tulon kè.
A bè arajo lamèn. O kò a b'i da ka su-ògò.

Aw ka kuma-sen tò lase = sani:

Sani n' ka <u>daraka</u> <u>dun</u> _____.	Sani n' ka <u>don</u> so <u>kòndò</u> _____.
Sani n' ka <u>taa</u> <u>lakòli</u> <u>la</u> . _____.	Sani <u>den</u> -misèn <u>ka</u> <u>dumuni</u> <u>kè</u> _____.
Sani n' ka n' <u>sigi</u> _____.	

Segin-n-kan: ni X-tuma sera...

Ni dumuni-tuma_sera, den-misènŋ b'u sònsoron.

Ni taa-tuma_sera, taamalaw bè biye ta.

Ni sunògò-tuma_sera, jatigi-muso bè dalanŋ labò.

Ni kurun_na-tuma_sera, mògò bèe bè taa dankan_na.

Ni seli-tuma_sera, silamèw bè taa misiri_la.

Nyininkali: X-tuma A ye jaabili_kè ni "X-tuma" ye.

Nyè-jira: A. Mun na den-misènŋ b'u sònsoron?

B. Dumuni-tuma_sera.

Mun na taamalaw bè biye ta?

Mun na jatigi-muso bè dalan labò?

Mun na mògò bèe bè taa dankan_na?

Mun na silamèw bè taa misiri_la?

Mun na sènè-kèla bè taa foro_la?

Mun na kalanden bè taa lakòli_la?

Mun na baara-kèla bè taa so?

Baro-misèn: X-tuma A ye baro-misèn_dila.

Nyè-jira: (kuma-den) baara_jigi-tuma

A. Ni baara-jigi-tuma sera, aw bè mun kè.

B. An bè taa so o tuma.

taa-tuma

seli-tuma

sunògò-tuma

kuma-tuma

baro-kè-tuma

sun-tuma

fama-tuma

lamèn-tuma

nyò-dan-tuma

dumuni-kè-tuma

bamanan-kan_kalan-tuma

kurun_na-tuma

den-kun-di-tuma

da-tuma

baara_jigin-tuma

mafilè-tuma

Segin-n-kan: ka X to Y la

K'i to baara_la, i man kan ka tulon_kè.

K'i to bibliotèki_la, i man kan ka mankan_ti.

K'i to den-misènya_la, i tè se ka fèn caman kè.

Ka cè-kòròbaw to dumuni_na, den-misènŋ tè mankan_ti.

Ka mògò-kòròbaw to kuma_la, i ka kan k'i tolo_majò.

Ka Maadu to kalan_na, a tè se ka fèn wèrè kè.

Ka musow to tobili_la, i man kan ka don ga-bugu_kòndò.

Kuma-don-nyògòn-na: k'i to

Nyè-jira: A. A bè lakòli la sisan. A ka kan k'a jija.

B: K'o to lakòli la, a ka kan k'a jija.

A bè Pari. A ka kan k'i janto a yèrè la.

A bè bibliotèki la. A man kan ka mankan ti.

A bè biro la. A man kan ka tulon kè.

A bè Amèriki. A te se ka vari marà.

A bè fantanya la. A tè fama sòsò.

A bè den-misènya la. A tè kuma mògò-kòròbaw nyèna.

A bè mansaya la. A man kan ka nin kè.

I bè dunanya la. I tè politiki-baro kè.

Yèlèmali: k'a to X la / X-tuma

Nyè-jira: A. U man kan ka kuma dumuni-kè-tuma na.

B. K'u to dumuni-na, u man kan ka kuma.

U tè t lon kè baara-kè-tuma la.

U bè baara caman kè nyò-dan-tuma la.

U tè fama sòsò fantaya-tuma la.

A tè mankan ti sunògò-tuma la.

U tè politiki-baro kè dunanya-tuma la.

A tè tulon kè baara-tuma la.

A tè arajo lamèn kalan-tuma la.

U tè nòndò min nènè-tuma la.

Baro-misèn: ka X to Y la

A: N'b'a fè ka taa so.

B: Ka san-ji to nala, i tè se ka taa so.

A: N'na to yan o tuma.

A: N'bè taa dòn-kè-yòrò.

B: Ka mògòw to sun na, dòn tè kè.

A: N'bè to so kòndò o tuma.

A: A b'a fè ka sènè kè.

B: Ka ja to sen na, a tè se ka sènè kè.

A: A na gese da o tuma.

A: N' bè tobili kè.

B: Ka musow to du kòndò, i tè se ka tobili kè.

A: N' bè so furan o tuma.

A: N'b'a fè ka kèlè kè.

B: Ka polosi to i kòrò, i tè kèlè kè.

A: N'b'a to fo polosi ka taa.

A: N'b'a fè ka kuma.

B: Ka mògò-kòròbaw to yan, i man kan ka kuma.

A: O tuma n' bè n' dade.

Segin-n-kan: fo ka taa

Fo ka t'a sa, a tē cē-kòròba dōgōya.

Fo ka t'a bō, a ma mōgō si tōrō.

Fo ka t'a na, foyi ma nyē yan.

U bē dumuni-minan da mi tē fo ka t'u tila dumuni na.

U tē mankan ti fo ka taa cē-kòròba bō.

U bē baara kē fo ka taa kuntigi bō biro la.

Nyininkali: fo ka taa

Nyē-jira: A: Madu tun bē cē-kòròbaw bonya wa?

B: Fo ka t'a sa, a ma cē-kòròba dōgōya.

Fanta ka mōgōya tun ka bon wa?

Sori y'aw dēmē wa?

U bē dumuni-minan da minē wa?

U bē baara kē wa?

U bē mankan ti wa?

A ye mōgō tōrō wa?

Fēn nyēna yan san'a ka na wa?

A ye cē-kòròba dōgōya wa?

Segin-n-kan: X dan na

Mōgō-kòrò-baw bē baro kē u dan na.

Musow bē dumuni kē u dan na.

Cē-misēnw bē boloko u dan na.

Musow bē baro kē u dan na.

Baro-misēn: X dan na

A: Mōgō-kòrò-baw ni den-misēnw bē baro kē nyōgōn fē wa?

B: Ayi, Mōgō-kòrò-baw bē baro kē u dan na.

A: Musow ni cēw bē dumuni kē nyōgōn fē wa?

B: Ayi, Musow bē dumuni kē u dan na.

A: Cē-misēnw ni muso-misēnw bē boloko nyōgōn fē wa?

B: Ayi, Cē-misēnw bē boloko u dan na.

A: Musow ni cēw bē baro kē nyōgōn fē wa?

B: Ayi, Musow bē baro kē u dan na.

Bila-nō-la:

Mōgō ka kan ka dumuni kē i dan na.

..... tulon kē

..... kalan kē

..... yaala

..... bolo ko

..... susuli kē

Mōgō man kan ka dumuni kē i dan na.

..... sigi

..... sēnē kē

..... dute min

..... sunōgō

..... i ko

..... tobili kē

..... nyō tigē

..... foyi kē

Fò-cogo-wèrè: dan na

Nyè-jira: A: Mògòw man kan ka dumuni kè u dan na.
B: Mògòw ka kan ka dumuni kè nyògòn fè.

<u>U</u> man kan ka <u>kalan</u> <u>kè</u> <u>u</u> dan na.	<u>U</u> man kan ka <u>u</u> <u>ko</u> <u>u</u> dan na.
<u>Musow</u> man kan ka <u>baro</u> <u>kè</u> <u>u</u> dan na.	<u>U</u> man kan ka <u>kalan</u> <u>kè</u> <u>u</u> dan na.
<u>Cèw</u> man kan ka <u>tulon</u> <u>kè</u> <u>u</u> dan na.	<u>U</u> man kan ka <u>u</u> <u>min</u> <u>u</u> dan na.
<u>Aw</u> man kan ka <u>sènè</u> <u>kè</u> <u>aw</u> dan na.	<u>U</u> man kan ka <u>siniman</u> <u>lajè</u> <u>u</u> dan na.
<u>Bilakorow</u> man kan ka <u>boloko</u> <u>u</u> dan na.	<u>U</u> man kan ka <u>baara</u> <u>kè</u> <u>u</u> dan na.
<u>An</u> man kan ka <u>sunògò</u> an dan na.	

Segin-n-kan: tila X la

N'an tilala baara la, o kò an bè taa.
Ni musow tilala fini-ko la, u b'u ko.
N'an tilala kalan na, an bè sunògò.
N'a tilala dòn-kili-da la, n'b'a f'a ye.
A mana tila kasi la, a bè t'i ko.
An mana tila bamanan-kan-kalan na, an bè taa Mali la.
Fanta mana tila tobili la, a bè fini jèlenw dòn.
U bè barika da u mana tila dumuni na.

Nyininkali:

A: <u>Mun</u> na <u>aw</u> <u>taara</u> ?	A: I <u>b'a</u> <u>f'a</u> ye <u>tuma</u> <u>jumèn</u> ?
B: An tilala <u>baara</u> <u>la</u> .	B: N'a tilala <u>dòn</u> -kili-da <u>la</u> .
A: <u>Aw</u> <u>b'aw</u> ko <u>tuma</u> <u>jumèn</u> ?	A: <u>Aw</u> <u>bè</u> taa Mali <u>la</u> <u>tuma</u> <u>jumèn</u> ?
B: Ni <u>musow</u> tilala <u>fini</u> -ko <u>la</u> .	B: An mana tila <u>bamanan</u> -kan-kalan <u>na</u> .
A: <u>Aw</u> <u>bè</u> <u>sunògò</u> <u>tuma</u> <u>jumèn</u> ?	
B: N'a tilala <u>kalan</u> <u>na</u> .	

Bila-nò-la: X tila Y la

U tilala dumuni na.
..... baara
..... sènè
..... fini-ko
..... kalan
..... foro-baara
..... seli
..... Arajo-lamèn
..... kitabu-sèbèn
..... dòn-kili-da
..... gese-da

Barow

Dumuni_mana ban, mōgōw bè dugawu kē.

1. Ngolo tilala dumuni_na. A bè barika_da Ala ye.

Alhamdulihaḥi Arabilalamina
Bi ta_nōgōyara sini ta_bè Ala ma.

2. Ngolo tilala dumuni_na. A bè barika_da a masaw n'a korōw.

Ngolo: Baba, a barika.
Baba: A barika Ala ye. K'a sumay'i kōnō.

3. Tarawele tilala dumuni_na. A bè barika da du-tigi-cē.

Tarawele: A barika.
Baba: A barika Ala ye. I ta don. K'a sumaya i kōnō.
Tarawele: Nyēba, a barika. I ni ga.
Nyēba: A barika Ala ye, Tarawele. I ta don. K'a sumay' i kōnō.

Dunankē: A bè ka kuma du-tigi cē fē.

Dunan: (dumuni kō)

A barika.

Ala k'i nēema.

Ala kan'i nēemantanya.

Ala k'i sōn si la.

Ala k'i kēnē to.

Laban-ko nyuman, Ala k'o d'an bēe ma.

Kira labōrōma la.

Du-tigi: Ala ka duwawu minē.

Ala ka barika d'i ma.

Duniya si jan_ni kēnēya, Ala m'o dil'an bēe ma.

Notes

1. Tuma, yōrō, cogo

The words tuma, yōrō, cogo combine frequently with verbs to make compounds translating roughly as "the time for / to X, the place for /to X, the way to X."

taa-tuma	the time to go
taa-yōrō	the place to go
taa-cogo	the way to go

These compounds can be preceded by a possessive construction, in which the theme-noun of the verb can occur, e.g.:

Sori taa-tuma	the time for Sori to go for Sori's going of Sori's going that Sori left
Sori taa yòrò	the place for Sori to go that Sori left
Sori taa-cogo	the way for Sori to go that Sori went

Note again that only the theme noun of the nominalized verb can occur as its possessor (i.e. the subject of intransitive constructions or the object of transitive constructions.)

If the agent noun is to be expressed in one of these constructions, the possessive link ka must be used, e.g.:

<u>Jara</u> <u>faga</u> -yòrò	the place to kill the lion where the lion was killed
-------------------------------	---

as opposed to

<u>Jara</u> <u>ka</u> <u>fagali</u> -kè-yòrò	the place where the lion kills
--	--------------------------------

2. Sani

We have seen sani in previous lessons. We will briefly review its grammatical properties here.

Sani is a subordinate conjunction, introducing a subordinate clause. Remember that subordinate clauses are those having an expressed subject with the high tone auxiliary ka, or its negative counterpart kana. These clauses occur with no difference in meaning at either the beginning or the end of the sentence, e.g.:

Sani Fanta ka se, n' bèn'a kè. Before Fanta arrives, I will do it.
or N' bèn'a kè sani Fanta ka se. I will do it before Fanta arrives.

As in English, there is a clause intonation break when sani-clauses occur at the beginning of the sentence.

Both sani and fo clauses allow a permutation of the subject noun with the auxiliary ka when followed by an intransitive verb phrase, e.g.:

N' bèn'a kè sani ka Fanta se. N tèn'a kè fo ka Fanta se.

The tone on the auxiliary in these cases is low, which gives us some reason to believe that this is the same as the infinitival ka.

Sani cannot be followed by an infinitival phrase or by a noun phrase. It can only be followed by a subordinate clause.

76 Intermediate Bambara

3. Ka X to Y la

This time expression uses the verb "to stay, remain, leave (something or someone) behind" followed by a postpositional phrase with la, to express the notion "while" or "during the time that", e.g.:

Ka cê-kòrôbaw to dumuni-na, den-misênw tè mankan ti.
While the older men are eating, the children don't make noise.

This expression can also occur sentence-finally without any change in meaning. The object of the postposition la may be either a place noun or an activity noun.

K'i to Bamakô, n'taara Segu. While you were in Bamako, I went to Segou.
or, literally:
Leaving you in Bamako, I went to Segou.
K'i to dôn na, Fanta bôra. While you were dancing, Fanta left.

4. Fo ka taa

This is an idiomatic subordinating conjunction translating as "up to, until". It is followed by an intransitive construction and its subject without any auxiliary, e.g.:

A tèn'a kê fo ka taa a sa. He won't do it up to his death.
A ma mōgō tōrōrō fo ka taa a bô. He didn't bother anyone up to
the time he left.

5. X dan na

Dan is an important word, occurring in a wide range of expressions. Dan means roughly "border, limit, frontier, boundary." In this construction, it means "alone, by X's self." In this sense it contrasts with nyôgôn fê, "together".

U m'a kê u dan na. They didn't do it by themselves.
Cêw bē dumuni_kê u dan na. The men eat by themselves.

The above sentence is to be interpreted as the men eating together to the exclusion of women. It is not interpreted as each individual man eating by himself to the exclusion of all others.

6. Comparative ni X ye

The long form of the comparative, X ye, that we examined in Lesson 3 is ni X ye. This construction, in most of its uses, translates as English "with". In this sense, its meaning can be understood as expressing a relation, e.g.:

A ka bôn ni nin ye. It is large in relation to this. or
It is larger than this.

7. Tila

Tila is a verb meaning generally "to finish (an activity)". It is an intransitive verb with the activity in question expressed as the object of the postposition la.

U tilala baara_la. They finished/ceased work.
A ma tila sènè_la fòlo. He hasn't finished farming yet.

The meaning difference between tila and ban is roughly the same as that between "stop" and "finish, end" in English. The latter asserts that the activity in question has reached its natural termination or is completely exhausted or consumed. The former only asserts that the agent is no longer involved in the activity. Perhaps an example will help.

U tilala dumuni na. They finished/stopped eating.
U ye dumuni ban. They finished the food.

In the first sentence, there may be some food left. In the second, the food is entirely consumed.

Tila does not take an infinitival complement with the above interpretation. When it occurs with an infinitive, it is to be interpreted:

A tilala ka dònkili_da. She ended up by singing a song.

Vocabulary

banfula	head-cover
barika	strength
bòn	spill
dade	shut up
dan	limit
furan	sweep
X ja	warm oneself
koori	surround
nyimi	chew
polosi (fr)	policeman, policewoman
sonson	kneel
tègè	hand
tila	finish
tòmò	pick up
woro	kola nut

KALAN 7

Den-kun-di

Nsiirin:

N'i y'i den_tògò da "Sèmè", a
mèn o mèn, a na sèmè i la.

N-tò

V-tò

V-ta

yaasa/walasa

yèrè

mako

X fiyènya Y kan

Den-kun-di

Kunun araba, sògòmada fè, Abudu n'a muso tintò taara dòkòtòrò-so la. Wula-da fè, Abudu bolitò sera du kòndò, a nisòdiyalenba ko muso jiginna denkè la. So-mògòw ye kibaruya jènsèn, k'a lase sigi-nyògòn ni balimaw bèe ma dugu kòndò, ko den-kun-di bèna kè u ka so araba nata. Tènènmuso bèe ka kan ka na ni den bamunan-fini ye. Abudu terikèw n'a balimakèw b'a dèmè n'u se-ko ye yaasa den-kun-di musakaw na fiyènya Abudu ma. Tarata don mana se, musow bè nyògòn da-la-jè Abudu ka so ka nyò susu, ka den-kun-di dègè dila ani ngòmi. O dègè n'o ngòmi bè di mògòw ma den-kun-di kènè kan a dugu-sè-jè. Den-kun-di don yèrè, cèw bè solì ka nyògòn sòrò Abudu ka so. Woro ni dègè ni ngòmi bè di mògòw ma. Moriw bè dugawu kè den ye ka den tògò wèle. Saga bè faga. O kèlèn kò, jama bè jènsèn, bèe bè t'i mako la. Cèw ka den-kun-di kòfè, musow b'u ta daminé. Olu bè tìlen a la, tuma dòw fo fitiri.

Nyininkali:

1. Abudu taara dòkòtòrò-so la wa?
2. A ni jòn taara dòkòtòrò-so la?
3. Mun na a ni muso taara dòkòtòrò-so la?
4. Abudu seginna so cogo di wula fè?
5. A nana mun fò?
6. A tun nisò ka di wa?
7. Muso ye mun sòro?
8. So-mògòw ye mun kè?
9. U ye kibaruya lase jòn ma?
10. Den-kun-di bèna kè tuma jumèn?
11. Tènèn-musow bèe ka kan ka mun bò?
12. Jòn bè Abudu dèmè?
13. Musow bè mun kè tarata don?
14. Mun bè kè o dègè n'o ngòmi ma?
15. Mun wèrè bè di mògòw ma?
16. Jòn bè dugawu kè den ye?
17. Mun bè faga?
18. Saga mana faga, mògòw bè mun kè?
19. Cèw ka den-kun-di kòfè, mun bè kè?

Segin-n-kan: yaasa

Abudu teri b'a dème yaasa a kana tòrò kojugu.
An bè taa yaasa an ka se joona.
I bè foli kè yaasa mògòw k'a dòn k'i b'u bonya.
N'bè n'ka tobilì kè yaasa n' ka n' sago dun.
A bè da tugun yaasa sonw kana don a kan.
A b'a ko yaasa a kasa kana bò.

Yèlèmali: yaasa

- Nyè-jira: A. An ye Abudu dèmè yaasa a ka taa segu.
B. An ye Abudu dèmè yaasa a kana taa segu.

A taara Banjul yaasa a ka kèlè kè. I den bè kalan yaasa a ka gèn.
A wulila joona yaasa a ka baara kè. N'bè seli yaasa n' ka taa jahanama.
A ye Madu gèn yaasa a ka taa kalan kè. A ma kuma yaasa mògò k'a kòndò-ko dòn.
U ye kòndòw gèn yaasa u ka tinyèni kè. I b'a dogo yaasa mògòw k'a ye.
A muso ye ji kalaya yaasa a ka se k'i ko. A muso b'a deli yaasa a ka den bugo.
A tè dumuni kè yaasa a ka bonya kòsèbè.

Fò-cogo-wèrè: yaasa/walasa

- Nyè-jira: A. A ye Abudu dèmè yaasa a ka taa Segu.
B. A ye Abudu dèmè walasa a ka taa Segu.

A taara Banjul yaasa a ka kèlè kè.
A wulila joona yaasa a ka dōni kalan.
A ye Madu gèn yaasa a ka taa kalan kè.
U ye kōnōw gèn yaasa u kama tinyèni kè.
A muso ye ji kalaya yaasa a ka se k'i ko.
A bē dumuni-ba kè yaasa a ka tōlō.
A bē Ala bato yaasa a ka taa Alijana.
An y'an teliya yaasa an ka se joona.
Tile ka bō joona yaasa an ka finiw ka ja.
An b'an makun yaasa u kan'a fō k'an m'a bonya.
An tē finī girin don yaasa funteni kan'an tōrō.
A bē nōnō min yaasa a kōnō ka bolī.

Nyininkali: yaasa

A. Mun na Abudu teriw b'a dēmè?	A. Mun na i b'i ka tobili kè?
B. Yaasa a kana tōrō kojugu.	B. Yaasa a' ka n'sago dun.
A. Mun na aw bē taa sisan?	A. Mun na a bē da tugun tuma bēe.
B. Yaasa an ka se joona.	B. Yaasa son kana don a kan.
A. Mun na i b'a fē n'ka foli kè?	A. Mun na a b a' ko tuma bēe.
B. Yaasa mōgōw k'a dōn k'i b'u bonya.	B. Yaasa a kasa kana bō.

Nyininkali: yaasa

Mun na i bē kalan kè?
Mun na i b'a fē ka taa Bamakò?
Mun na aw ye kèlè kè yen?
Mun na u bē sira dila?
Mun na a bē baara kè ten?
Mun na denni b'i masiri kosèbè?
Mun na cē in tē yèlè?
Mun na Abudu terikēw y'a dēmè?
Mun na aw tē dumuniba kè?
Mun na aw b'aw makun?
Mun na i den bē kalan kè?
Mun na a muso b'a deli?
Mun na a bē nōnō min?
Mun na i y'i dogo?
Mun na a muso bē ji kalaya?

Mun na a muso bē ji kalaya?
Mun na aw y'aw teliya?
Mun na mōgōw bē Ala bato?
Mun na a ye Madu gèn?
Mun i y'i dege mobili-boli la?
Mun na musow b'u pari?
Mun na aw b'a fē tile ka bō joona?
Mun na cikēla bē foro buluku?
Mun na i bē bamanan-kan kalan?
Mun na den-misēnw bē kōnōw gèn?
Mun na i t'a fē ka kalan kè?
Mun na aw wulila joona?
Mun na mōgō dōw b'u da joona?
Mun na balimaw b'i dēmè?

Segin-n-kan: mako

N'mako bē kōgōni na.
An mako bē Abudu la.

Mōgō tē se k'a fō k'i mako tē mōgō tōw la.
N'i mako jōr'a la tuma o tuma,
i k'a fō n' ye.

82 Intermediate Bambara

Baro-misèn: mako

A. I bè mun fò?
B. N' mako bè kògòni na.

A. I bè jòn nyini?
B. N' mako bè Abudu la.

Bila-nò-la:

N' mako t'i la.
..... fìni in
..... malo.
..... wari.
..... baara
..... kalan
..... Fanta
..... sini
..... kitabasi.

Baro-misèn: X mako bè Y la

Nyè-jira: A. Abudu ko k'a bè Fanta fè wa?
B. Ayi, a ko k'a mako t'a la.

I bè fìni in fè wa?
I bè malo dò san?
I Kèra wari-nyinina ye dè?
I nana yan baara nyini wa?
I tē taa lakòli la mun na?
I mako bè kitabu la wa?

I mako bè Fanta la wa?
I mako bè fìni na wa?
I mako bè mògò la wa?
I mako bè baara-nyini na wa?
I mako bè baara-nyini na wa?
I mako bè sèbènni'-kèlan na wa?
I mako bè sèbèn-fura la wa?

Segin-n-kan: V-ta

Nin tè kuma fòta ye.
Adama tè mògò bonyata ye.

An bè taa Segu juma nata.
A santa bè sòrò sugu la.

Nyininkali: V-ta

A. I ko mun?
B. N'ko i ye min fò,
o tè kuma fòta ye.

A. Aw bè taa don jumèn?
B. An bè taa Segu juma nata.

A. I bè Adama bonya wa?
B. Ayi, Adama tè mògò bonyata ye.

A. Mangoro santa bè sòrò sugu la wa?
B. Owò, a santa bè sòrò sugu la.

Dafali: V-ta

Nyè-jira: A. I ye kuma min fò, ...

B. I ye kuma min fò, o tè kuma fòta ye.

I ye wari min dun, . . .

I ye wale min kè, . . .

I ye sogo min dun, . . .

I ye ko min kòrò-bò, . . .

I ye cè min neni, . . .

I ye tìga min sènè, . . .

I ye baara min kè, . . .

I ye jì min min, . . .

I ye finì min feere, . . .

I ye saga min faga, . . .

Aw ye fèn min sèbèn, . . .

I ye ko min ye, i ka. . .

A ye mobili min san, . . .

Aw bè muso min bonya, . . .

Baro-misèn: V-ta

Nyè-jira: A. Nin jì bè min wa?

B. Ayi, jì mìn̄ta tè.

Kò in bè tìgè wa?

Fini in bè san wa?

O gundò bè fò wa?

Kòmo-ko bè kòrò-bò wa?

Saga in bè faga wa?

Jègè in bè feere wa?

Bòrè in bè ta wa?

Kènè in bè furan wa?

Sira in bè min wa?

Sa in bè gèn wa?

Bon in bè da-yèlèn wa?

Cè in ye mògò bonyata ye wa?

Segin-n-kan: V-tò

A bolitò ye filen tan.

A kasitò donna.

N dontò y'a ye.

Ali datò y'a ye.

Ali datò ye lanpan faga.

I taatò ka dugawu k' u ye.

Nyininkali: V-tò

A ye filen tan cogo di?

A donna cogo di?

I y'a ye tuma jumèn?

Ali ye lanpan faga tuma jumèn?

N'i bè taa, i ka kan ka mun kè?

Fò-cogo-wèrè: V-tò

Nyè-jira: A. A bè kasila.

B. A kasitò don.

A bè kasila.

A bè donna.

A bè taala.

A bè sigila.

A bè dala.

A bè sela.

A bè sala.

A bè taamala.

Segin-n-kan: N V-tò

Ali baara kètò ye daba-kala kari.
Fanta dumuni kètò ye nònò bòn.
Baba jiri tigètò y'o bolo tigè.
A sèbènni kètò ye sèben fara.
An tabali labòtò y'a sen kari.
A fini kotò ye dulòki tunun.

I kafe mintò y'o bòn i ka kulusi kan.
Aw bòrè tatò y'a fara.
Fanta gaari dilatò ye kòori jeni.
N' kalan kètò ye dute-bara nyè saba min.
A balòn tantò bòra ka bìn k'a sen mugu.

Fò-cogo-wèrè:

Nyè-jira: A. Ali baara kètò ye daba-kala kari.
B. Ali kètò ka baara kè, a ye daba-kala kari.

An sèbènni kètò ye sèbèn-fura fara.
An sigitò ye sigilan labin.
An bòrè tatò ye bòrè fara.
Adama wulitò ye kitabù kòròta.
U dòngili datò tun bè dòn fana kè.
Hinta tobili kètò ye ga-bugu jeni.
A fini kotò ye n'ka dulòki fili.

A datò ye lanpan faga.
A bolitò ye segi tan k'a bìn.
Jènè sènè kètò bè dòngili da.
An baara nyinintò taara cun Mara kan.
A nyò susutò ye kolon kari.
I sun tigètò ye barika da Ala ye.
A kafe mintò y'a bòn a ka kulusi kan.

Baro-misèn: N-V-tò

A: Daba-kala karila cogo di?
B: Ali baara kètò y'a kari.

A: Nin jenina tuma jumèn?
B: A tobili kètò y'a jeni.

A: Nònò bònna tuma jumèn?
B: Fanta dumuni kètò y'a bòn.

A: Nin nògòra cogo di?
B: A kafe mintò ye kafe bòn a kan.

A: Mun kèra Baba la?
B: A jiri-tigètò y'a bolo tigè.

A: A sen kari la cogo di?
B: A balòn tantò binna k'a sen kari.

A: Fini tununa cogo di?
B: A fini kotò y'a tunun.

Bila-nò-la: N-V-tò

N'baara kètò ye daba-kala kari.
An
Ali
Musa baara kètò ye ji min. . .
. . . sèbènni
. . . sènè
. . . kalan
. . . dumuni.
Baba dumuni kètò ye konyi tunun.
. kari.
. fili.
. dogo.

Mama namasa santò ye tèrèmèli kè.
. . . mangoro
. . . fini
. . . jègè
. . . sogo

Segin-n-kan: N-tò/N-V-tò in object position

N' ma so in bolitò ye. U ye Baba ci kètò wele.
 Maadu ye Sira-mori dōnkili datò lamèn. A nana Ali dumuni kètò sòrò.
 A ye dugu-tigi tēmètò fò.

Nyininkali:

- A. I ye so in bolitò ye wa? A. U ye Baba ci kètò wele wa?
 B. Ayi, n' ma so in bolitò ye. B. Owò, u ye Baba ci kètò wele.
- A. Maadu ye Siramori dōnkili datò lamèn wa?
 B. Owò, Madu ye Siramori dōnkili datò lamèn.
- A. A ye dugu-tigi tēmètò ye wa? A. A nana Ali dumuni kètò sòrò wa?
 B. Owò, a ye dugu-tigi tēmètò ye. B. Owò, a nana Ali dumuni kètò sòrò.

Segin-n-kan: N-tò

A muso tintò taara dōkòtòrò-so la. An ye cè banabagatò ta ka don so kònò.
 Wulu fatò ye cè kin. Adama ye sègènbagatò de ye.
 Nin cè ye mògò si-bantò de ye. Mògò kòngòtò tè sòn foyi ma.

Nyininkali: N-tò

- A. Muso jumèn taara dōkòtòrò-so la? A. Nin ye mun mògò sugu ye?
 B. Muso tintò taara dōkòtòrò-so la. B. Nin ye mògò si-bantò de ye.
- A. Wulu jumèn ye cè kin?
 B. Wulu fatò ye cè kin.
- A. A ye cè jumèn ta ka don so kònò?
 B. An ye cè banabagatò ta ka don so kònò.
- A. Duna ye jòn ta ye?
 B. Duna ye kènèbagatò de ta ye.
- A. Adama ye mun ye?
 B. Adama ye sègènbagatò de ye.
- A. Mògò kòngòtò bè cogo di?
 B. Mògò kòngòtò tè sòn foyi ma.

Fò-cogo-wèrè: N-tò

Nyè-jira: A. A muso tintò taara dōkòtòrò-so la.
 B. Tin b'a muso min na, o de taara dōkòtòrò-so la.
 Muso min taara dōkòtòrò-so la, tin b'o de la.

Wulu fatò ye cè kin. Mògò kòngòtò tè sòn foyi ma.
 Nin ye cè si-bantò de ye. Duna ye kènèbagatò de ta ye.
 An ye cè banabagatò ta ka taa n'a ye. Muso nyamatò tè se ka furu.
 Adama ye sègènbagatò de ye. A ka wulu ye wulu fiyentò de ye.

Segin-n-kan: yèrè

Peresidan yèrè tun bè nyanajè-yòrò la. Ne yèrè de bolo ye nin dulon.
 Dugu-tigi yèrè taara n' ka den-kun-di la. N' muso yèrè de ye tobili kè.

86 Intermediate Bambara

Nyininkali: yèrè

- A. Mògòba tun bè nyanajè-yòrò la wa?
B. Peresidan yèrè tun bè nyanajè-yòrò la.
- A. Dugu-tigi denké taara i ka den-kun-di la wa?
B. Dugu-tigi denké taara, dugu-tigi yèrè taara.
- A. Denmisèn dò de ye nin dulon wa?
B. Ayi. Ne yèrè de bolo y'a dulon.
- A. Baara-nyini de b'e ka tobili kè wa?
B. Ayi. N' muso yèrè de bè n'ka tobili kè.

Fò-cogo-wèrè: yère = hali

- Nyè-jira: A. Peresidan yèrè tun bè yen.
B. Hali Peresidan tun bè yen.

Dugu-tigi yèrè tun bè n'ka den-kun-di la.
Ne yèrè bè se ka nin dulon.
A fa yèrè nana a ka seli la.
Adama yèrè bè ddoni ddoni kè.
Mara yèrè bè se bolo-la-ntola-tan
na sisan.

Asitan yèrè bè se ka to tobi.
Kara-mògò yèrè bè kuma kalan-so kònò.
Du-tigi yèrè bè fèn duman fè.
Kitabu-so yèrè yeelenw bè faga su fè.
Tubabu-kè yèrè bè baman-kan mèn.

Segin-n-kan: fiyènya...kan

Kalan doni bè fiyènya n' kan kalo kura.
Den-kun-di doni ma fiyènya a fa kan.
Sariya ye furu-nafolo doni fiyènya cèw kan.
Masin ye foro-baara sègèn fiyènya cikèlaw kan.

Baro-misèn: fiyènya...kan

- A. Kalan doni bè fiyènya i kan tuma jumèn?
B. Kalan doni bè fiyènya n'kan kalo kura.
- A. Den-kun-di doni fiyènyara a fa kan wa?
B. Ayi, den-kundi doni ma fiyènya a kan.
- A. Sariya ye mun kè furu-ko la?
B. Sariya ye furu doni fiyènya cèw kan.
- A. Masin ye mun kè?
B. Masin ye foro-baara sègèn fiyènya ci-kèlaw kan.
- A. Arajo ye mun kè?
B. Arajo ye lakalanni doni fiyènya karamògòw kan.

Baro-misèn: Kalanden b'a jaabi cogo min ka d'a ye.

Nyè-jira: A. I nisò ka di mun na?

B. Kalan_doni_fiyènyara n'kan.

Mun na i fa bè se ka baara
caman kè sisan?

Arajo ye mun kè kalan-ko la?

Mur na mōgōw bè masin fè?

Sariya ye mun kè furu-ko la?

Mōgōw ka dēmè bè mun nyè?

Mobili bè mun nyè taama la?

Baro: den-kun-di

A: Cè, an muso jiginna kunun.

B: A jiginna kunun? O ye Ala tanu ye. A ye mun sòrò?

A: A nana ni cè de ye.

B: O nyana. Ala k'a balo.

A: Amina.

B: K'a dōgō caya a kōrō ye.

A: Cè, an muso jiginna.

B: A jiginna tuma jumèn?

A: A jiginna sōgōma in na.

B: A y'an sama mun na?

A: A y'an sama muso la.

B: Ala k'a balo.

A: Amina.

B: K'a dōgō caya a kōrō ye.

A: Amina. Ala ka duwawu minè.

A: Cè, i muso kōnōma don. A kōnō bè kalo joli la?

B: A kōnō bè kalo saba la.

A: I den fōlō don wa?

B: Owō n'den fōlō de don.

A: Kōnō in ka bon cogo min, a bōlen denmuso kōnō de fè.

B: Cè, fara ka nin kuma sugu fō. N'den fōlō ka kè muso ye.

A: Mun b'o la?

B: Foyi t'a la. Ne de t'a fè n'den fōlō ka kè muso ye.

A: Mun na?

B: Denmuso ye mōgō wèrè ka so-jōbaga de ye. N'b'a nyini Ala fè a ka
n'ka fōlō kè cè ye. O kō a bè se ka muso di n'ma.

A: Denmuso bè mōgō kè burantigi ye. Burantigiya nafa ka bon.

B: O ye tīnyè ye nka o bèe la nè b'a fè Ala ka n'den fōlō kè cè ye.

A: Musoni cènyi, masiri ye mun ye?

B: Masiri ye den ye.

Ka sanu don, ka wari don, Baba. Muso masiri ye den ye.

Notes1. N-tò

The suffix -tò is added on to a number of quality nouns to form pronominal entity nouns as well as appositional adjectival modifiers.

Quality noun	Entity noun	Adjective
fa "madness"	fatò "crazy one"	cè fatò "insane man"
kòngò "hunger"	kòngòtò "hungry one"	den kòngòtò "hungry child"
kuna "leprosy"	kunatò "leper"	cè kunatò "leprous man"
miyè	miyètò "gourmet"	cè miyètò "piggish man"
kara	karatò	den karatò

Some forms are irregularly constructed with -tò, e.g.:

ana "sickness"
sègèn "poverty"

banabagatò "sick one"
sègènbagatò "poor one"

2. V-ta

Verbs taking the -ta suffix become either pronominal entity nouns or adjectival modifiers, e.g.:

min "drink"	mintà "the one to drink" "the one to be drunk"	ji mintà "drinkable, potable"
dun "eat"	dunta "the one to eat" "the one to be eaten"	sogo dunta "edible meat" "the meat to be eaten"

Notice that there are two viable interpretations of these derived forms with -ta. They can either be interpreted as the equivalents of verb + able in English, or as infinitive phrase noun modifiers, e.g.:

fagata either "killable" or "to be killed"

The difference will perhaps be clearer in the following example:

Nin tè ji mintà ye.

a. This water is not drinkable
or b. This water is not to be drunk.

It seems to be the case that a) entails b). That is, if the water is not drinkable, it is not to be drunk. B) does not, however, entail A); if the water is not to be drunk it does not necessarily mean that it is not drinkable, only that it should not be drunk.

3. V-tò

The equivalent of present participles in English are formed in B-M-D by adding the suffix -tò to a verb.

sigi-tò	sitting
taa-tò	going

The most common usage of these present participial forms, like the adjectives derived from N-tò, is as appositional modifiers of nouns. That is, they operate like adjunctive adjectival modifiers, but they do not form compounds with the preceding noun as do adjunctive modifiers.

muso_dontò the woman entering

Note that in English verbs like "see, hear, listen, watch, smell" take a participial complement, e.g.:

I saw the woman entering.

In B-M-D, these types of sentences are all rendered with the appositional construction, e.g.:

N ye muso_dontò ye.

The -tò participles are never in fact used as participial phrases in English. They are always adjunctive or appositional modifiers of nouns.

4. yaasa/walasa

These are two common forms of the subordinate conjunction meaning "so that, in order that". The clause which follows this conjunction will always have the subordinate auxiliaries ka or kana.

A y'a kè yaasa a den_ka taa lakòli_la.
He did it so that his child could go to school.

5. yèrè

Yèrè is a very important word in B-M-D, occurring in a large number of contexts and having a number of translations in English.

A. Its most salient meaning in English is "self" as in

ne yèrè myself Fanta yèrè Fanta herself

It is not, however, frequently used as its English equivalent in reflexive constructions, e.g.:

A y'i ko. "He washed himself" is preferred over A y'a yèrè ko.

If the student can restrict the use of yèrè to cases where the English form with -self would receive stress, then his use of yèrè will be appropriate. For example,

He washed HIMSELF (and not somebody else) could be translated by:
A y'a yèrè ko.

- B. Yèrè is therefore used equivalently to the marking of accent in English. B-M-D does not allow stress to be shifted onto various elements in the sentence. Stress is determined largely by the tonal shape of the sentence and to shift stress would entail a shifting of tone. English allows very heavy stress and marked intonation to indicate a claim that may be exceptional and/or counter to the speaker's expectations, e.g.:

Ali came. (where not only is this an assertion, but
 an indication of some special importance)

In B-M-D this could be rendered by yèrè.

Ali yèrè nana.

- C. Yèrè can also be interpreted to mean "the real" or "the actual" thing in question.

A bè donsoya yèrè dòn. "He knows real hunting" or
 "He really knows hunting"

A ye tinyè yèrè fò. "He told the real truth" or
 "He told the actual truth."

- D. Like stress in English, yèrè can be used to delimit the scope of certain modifiers, e.g.:

Even JOHN's dog died. (John's dog wasn't expected to die.)
 Even John's DOG died. (A number of things died on John,
 including, unexpectedly, his dog.)

This could be rendered in Bambara as:

Hali Ali yèrè ka wulu_sara. and
 Hali Ali ka wulu_yèrè_sara.

6. mako

We have seen and worked with mako in a number of the preceding lessons. We will make a short summary of its behavior here. In the majority of cases, mako occurs in subject position with a possessor., e.g.:

N mako b'a la. in which case it translates as "I need it."

Note that it does not occur with the definite article as would most nouns in this position.

When it occurs with the past tense marker tun, tun may occur either before or after mako, e.g.:

N mako tun b'a la. or N tun mako b'a la.

Mako occurs in object position in a few constructions like the following:

A tēna mako nyè i ye.
A tēna mako si nyarabò mōgò ye.

Both of these expressions translate roughly as:

It will do no good for X.

Another common expression with mako in object position is:

A ye n'mako sa

which translates roughly as:

It destroyed my hopes.

When negated, mako idioms take on a very strong meaning, close to "I don't give a damn about X."

N mako t'i la. I don't give a hoot about you.

We strongly counsel that the student not try to assign any particular meaning to mako, but rather learn the expressions in which it occurs as idioms.

Vocabulary

bamu	carry on back
bamunan-fini . . .	cloth wrap to carry baby on back
bato	worship
dalajè	gather
dègè	Malian food
di	shave
fara	stop
fiyènya	ease
gèn	chase, expel
jènsèn	spread, broadcast, announce
jigin	give birth to
kibaru	news
kibaruya	news, information

92 Introductory Bambara

kan di	shave the head
makun	shut up, keep quiet
musaka	expenses, cost
na-kan	destiny
nisòdiya, nisòndiya	joy, contentment
ṛòmi	fritter
sama	bring
se-ko	possibility
sègènbagatò	poor one
sigi-nyògòn	neighbor
tin	tin
tintò	woman in labor
tòlò	fatten
walasa	so that, in order
yaasa	so that, in order

KALAN 8

Bolokoli

Nsiirin: Den_min y'a fa boloko, bènògòkè dogo-kun tè.

min in appositional relatives

o b'a sòrò

sugu

hami X la

X wajibiya ka Y

si/san: talking about age

mana: review drill

walaka

X kètò ye ka Y

pre-auxiliary particles

nisòn/nisòn-diya/nison-goya

Bolokoli

Bilakoroya ka di. I tē miiri, i tē taasi k'a d'a kan i tē hami du ni dugu kunkow n'u gundow la. Don dō bē se, i n'i nyōgōn bilakorow, aw ka miirintanya bē ban. Aw bē boloko. Bolokoli fana ye gintanba ye dugu kōnō i n'a fō den-kun-di. Dugu bilakorow bēe, minw bē si kelen na, u bēe bē kē nyōgōn kan k'u boloko nyōgōn fē. Solimaw bēe bē solimaya kē yōrō kelen, solima-bon kelen kōnō. Den-misēn bē cēya dege solima-bon de kōnō. Dugu cē-misēnw b'a bugō, k'a neni, k'a ni tōorō cogo bēe la. A ka kan k'o bēe munyu. Munyuni de b'u ka cēya jira. U bē dumuni sugu bēe di den-misēnw ma k'u wajibiya k'a dun. U b'a dun. Musow fana bē boloko nka olu ka solimaya man jugun i ko cēw ta. Cē-misēnw mana bō solima-bon na, du nī dugu gundow bē walaka u ye bawo o b'a sōrō u kēra cē ye. Musow mana bō, musoya gundow bē walaka u fana ye bawo o b'a sōrō u kēra muso ye.

Nyininkali:

1. Bilakoroya ka di wa?
2. Mun na a bē fō ko bilakoroya ka di?
3. Bilakoro ka miirintanya bē ban don jumēn?
4. Bolokoli ni furu ka kan wa? U ka kan cogo di? Mun b'u kanya?
5. U bē kelen kelen boloko wa?
6. Solima-denw bē solimaya kō yōrō jumēn?
7. U bē mun dege solima-bon na?
8. Dugu cēmisēnw bē mun k'u la?
9. Musow ka biro ka jugun ka cēw ta bō wa?
10. Cē-misēnw bōlen solima-bon na, mun bē fō u ye?
11. Mun na gundow bē fō u ye o tuma?

Segin-n-kan: min

Dugu bilakorow, minw bē si kelen na, olu bē boloko nyōgōn fē.
Kungo-kōnō-yiriw, minw bulu tē bin, olu bē kē fura ye.
Fanta denke, min bē se ntolatan na, o taara Bamakō.
Yamuru ka dōn-kili, a ye min labēn salon, o bōra arajo la kunun.
Bamanan-kan kitabu, aw ye min sēbēn, o feereta tē sōrō sugu la.
Adama terikē, min bē baara kē arajo la, o ye Fanta furu.
 I ka duloki, min tē ko ji kalan na, o de farala.
Dugu npogotigiw, minw bē si kelen na, olu bē furu nyōgōn fē.

Nyininkali: min

<u>Jōnw</u> bē boloko nyōgōn fē?	A ka <u>dulōki</u> jumēn <u>farala</u> ?
<u>Den</u> dō taara <u>Bamakō</u> wa?	<u>Yiri</u> jumēnw bē kē fura ye?
<u>Dōn-kili</u> jumēn bōra <u>arajo</u> la?	<u>Npotigi</u> jumēnw bē furu nyōgōn fē?
<u>Kitabu</u> jumēn <u>feereta</u> tē sōrō sugu la?	<u>Jōn</u> ye <u>Fanta</u> furu?

Fò-cogo-wère:Nyè-jira:

- A. Ni dugu bilakorow be si kelen na, u bè boloko nyògòn fè.
 B. Dugu bilakorow, minw bè si kelen na, olu bè boloko ngògòn fè.

Npogotigiw bè si kelen na. U bè furu nyògòn fè.
 Fanta denkè bè se ntolatan na. O taara Bamakò.
 Yamuru ye dònkili dila. A bòra arajo la kunun.
 Aw ye bamanan-kan kitabu sèbèn. O tè sòrò sugu la.
 Adama terikè bè baara kè arajo la. O ye Fanta furu.
 Duldki tè ko ji kalan na. O de farala.
 Kungo-kòndò yiriw bulu bè bin. Olu bè kè fura ye.

Segin-n-kan: O b'a sòrò

N'i ye n'ye daraka-dun na, o b'a sòrò n'ye n'da ko.
 N'i ye n'taatò ye so, o b'a sòrò n'tilala n'ka baara la.
 N'i y'i da fa mugu jalan na, o b'a sòrò a nyigin-ji b'i da.
 N'i y'a ye a wulila, o b'a sòrò a fara sunògò la.
 N'u bè den kun di, o b'a sòrò u ye dugawu kè.
 N'i y'a ye kèlè la, o b'a sòrò u bagar'a ma.

Nyininkali: o b'a sòrò

- A. I bè daraka dun?
 B. N'i ye n' ye daraka-dun na, o b'a sòrò n'ye n'da ko.
 A. I bè bò baara-yòrò tuma jumèn?
 B. N'i ye n'taatò so ye, o b'a sòrò n'tilala baara la.
 A. Mun na i ye nin kè?
 B. N'i ye kamalen-kòrò ye k'i da fa mugu jalan na, o b'a sòrò a nyigin-ji b'i da.
 A. Den kun bè di sani dugawu ka kè wa?
 B. N'u bè den kun di, o b'a sòrò u ye dugawu kè.
 A. Mun na a bè kèlè kè?
 B. N'i y'a ye kèlè la, o b'a sòrò u bagar'a ma.

Fò-cogo-wèrè: o b'a sòrò

- A. N'da kolen kò, n bè daraka dun.
 B. N'i ye n'ye daraka-dun na, o b'a sòrò n'ye n'da ko.

Baara bannen kò, an b'an lafiya.	<u>A</u> den bolokolen kò, <u>a</u> b'a ka so jò.
An kununen kò, an b'an ko.	<u>I</u> ka mobili kòròlen kò, <u>i</u> b'a feere.
Kalan bannen kò, an bè taa ntola tan.	<u>Ba</u> tòoròlen kò, <u>a</u> bè kinni kè.
Baara jiginnen kò, an bè taa dute min.	<u>A</u> sirannen kò, <u>a</u> bè yèrèrèrè.
Nyò mōnen kò, an b'a kari.	Ni n'muso ma der sòrò, n'bè muso wèrè furu.

96 Intermediate Bambara

Fò-cogo-wèrè: o b'a sòrò

A. Ni n' muso taara, n' bè tobili kè.

B. N'i ye n' kètò ye ka tobili kè.

Ni Uti sera, Fanta ka kan ka kalan kè.

Ni kalan banna, n'bè ntola tan.

Ni baara jiginna, an bè dute-daga sigi.

Ni nyò mōna, an b'a kari.

N'i ye wari sòrò, i bè muso furu.

Ni sun-kalo banna, mōgōw bè tile-fè-dumuni daminè.

Ni su kora, n' bè dumuni kè.

Ni baara tè n' bolo, n' bè arajo lamèn.

Ni samiya sera, ci-kelaw bè bulukuli kè.

Bila-nò-la: sugu

I bè fini sugu jumèn nyini

.. segi

.. muso

.. jiri

.. dumuni

.. dugu

.. ntola

.. foro

.. so

Fò-cogo-wèrè : sugu, sifa, siya

Nyè-jira: A. I bè fini sugu jumèn fè?

B. I bè fini sifa jumèn fè?

C. I bè fini siya jumèn fè?

I bè muso sugu jumèn fè?

I bè cè sugu jumèn nyini?

I ye jiri sugu jumèn tigè?

I ye nyò sugu jumèn dan?

I ye wari di cè sugu jumèn ma?

N'ka kan ka siran sa sugu jumèn nya?

Dumuni sugu jumèn bè tabali kan?

Finì sugu jumèn bè sòrò yèn?

Baro-misèn: sugu

A. Ami ye fini dò san.

B. fini sugu jumèn?

A. N' hakili la, bōgōlan-fini don.

A. Seku bè fōli-fèn dò fō.

B. Sugu jumèn?

A. N' hakila, kōra don.

A. N'ye mobili san.

B. Mobili sugu jumèn?

A. Mobili fitini.

A. Fanta ye dumuni dò tobi.

B. Dumuni sugu jumèn?

A. N' hakili la to don.

A. Mamadu ye kulusi dò kala.

B. Sugu jumèn?

A. N' hakili la sen-daba de don.

A. A ye sogo dò faga.

B. Sugu jumèn?

A. N' hakili la minan don.

A. Birama ye sigilan dò dila.

B. Sugu jumèn?

A. N'hakili la kurun don.

Dafali: sugu_

Nyè-jira: A. N bè fini sugu_min nyini....

B. N bè fini sugu_min nyini, o ye bamunan-fini ye.

N bè so-sugu_min fè....

N bè segi-sugu_min fè....

Sira Mori bè dōnkili-sugu_min fò....

Fanta bè dumunī-sugu_min d'an ma....

Ali bè jelikè-sugu_min nyini....

A bè mobili-sugu_min fè....

Fatu ye kuma-sugu_min fò....

I bè ko-sugu_min kè....

Adama ye muso-sugu_min furu....

I ye foro-sugu_min bō....

Maadu bè kuma-sugu_min fò....

Siramori ye dōn-kili-sugu_min da....

N'bè baro-sugu_min fò arajo_la,....

A ye nyō-sugu_min sènè....

Musa bè mobili-sugu_min boli....

N'bè misi-sugu_min fè....

Seku bè fōli-fēn-sugu_min fò,....

Nin ye mōgō-sugu_min ye....

I ye so-sugu_min jō....

Aw ye baara-sugu_min kè....

U ye ja-sugu_min jira....

Aw ye sira-sugu_min bō....

Bala bè malo-sugu_min sènè....

Aw ye misi-sugu_min faga,....

Segin-n-kan: X hami X la

Fuguri tè hami foyi la.

Muso in bè hami a den na.

Bilakoro tè hami dugu_kun-ko la.

Cè-ganan tè hami na-sōngō-ko_la.

U fa tè hami a ka denbaya la.

Segin-n-kan: X hami Y la

Fugari tè hami foyi la.

Bilakoro . . .dugu_kun-ko . . .

Den kolon . . .du . . .

Donso . . .so-ko . . .

Fama . . .fantan . . .

qana . . .wari . . .

Nyihinkali:

A. Mun na Ngolo t'an dēmè?

B. Fugari tè hami foyi la.

A. Famaw ka kan ka sumun di fantanw ma?

B. Famaw tè hami fantan na.

A. Bilakoro tè foroba-baara kè wa?

B. Bilakoro tè hami dugu_kun-ko_la.

A. Cè gaman bè hami na-sōngō-ko_la wa?

B. Ayi, cè-ganan tè hami na-sōngō-ko_la.

A. Madu t'a masaw bonya!

B. Den kolon tè hami du_la.

A. A bè hami a ka denbaya la wa?

B. Ayi, a tè hami a la.

A. Donsokè in tè segin so abada wa?

B. Donsokè tè hami so-ko la.

98 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: i n'a fò

A ka di i n'a fò di
 A jèlen bè i n'a fò nònò kènè.
 A ka kunan i n'a fò jala.
 A cè ka nyi i n'a fò jina.
 A ka jan i n'a fò sebe.
 A ka misèn i n'a fò fini-kisè.

A ja wulilen i n'a fò na-sòngò-bòla.
 A finnen i n'a fò koroninfin.
 A cè ka jugun i n'a fò suruku.
 A ka kegun i n'a fò wòlò.

Nyininkali:

A cè ka nyi wa?
 A cè ka jugun wa?
 A finnen don wa?
 A ka jan wa?
 A ka kunan wa?

A ka di wa?
 A ka kegun wa?
 A ka misèn wa?
 A ja wulilen don wa?

Segin-n-kan: Si

A si ka jan.
 Si ma san biduuru sòrò fòlò.

I si ma se dòn-kè-yòrò taa ma.
 A si ma se sugu-la-taa ma.

Nyininkali:

A. N' bè se ka taa aw fè siniman na wa?
 B. Ayi i si ma se ko dòn kèli ma.
 A. Baba tora mobili-bin na wa?
 B. Ayi, a ma to a la. A si ka jan.

A. I san joli ye nyinan ye?
 B. N' bè san biduuru ni fila la.
 A. O tè tinyè ye, i ma san biduuru sòrò.
 A. N' bè se ka taa dòn-kè-yòrò wa?
 B. Ayi, i si ma se dòn-kè-yòrò taa ma.

Segin-n-kan: fana

Konyòya ye gintanba ye. Bolokoli fana ye gintanba ye.
 Adama tè dòlò min. Umaru fana tè dòlò min.
 Ali bè dòlò min. A bè lè-sogo fana dun.
 N' bè kini fè. N' bè to fana fè.

Baro-misèn: fana/yèrè

A. Konyòya ye gintanba ye wa?
 B. Owò, gintanba don?
 A. Bolokoli dun?
 B. O fana y'a dò ye.

A. Ali bè dòlò min wa?
 B. Owò, A b'a fa.
 A. Lè-sogo dun?
 B. A b' o fana dun.

A. Adama bè dòlò min wa?
 B. Ayi, a tè dòlò min.
 A. Umaru dun?
 B. Ayi, Ale fana t'a min.

A. I bè kini fè?
 B. Owò, n' b'a fè
 A. To dun?
 B. N' b'o fana fè.

Kuma-sen dila: Fana fara kuma-sen kan.

Nyè-jira: A. A ye dumuni kè. A sunògòra.
B. A ye dumuni kè. A sunògòra fana.

A ye finiw ko. A y'a yèrè ko.
A ye bamanan-kan kalan. A ye fula-kan kalan.
Fanta ye tobili kè. A ye so furan.
Adama bè kalan kè. A bè mògòw kalan bamanan-kan na.
Bala bè nyò sènè. A bè tiga sènè.
U bè gundo walaka cèw ye. U bè gundo walaka musow ye.
Burama bè nkòni fò. A bè cèn-dá kè.
Dunan bè barika da du-tigi-cè ye. A bè barika da du-tigi-muso ye.
Jeri bè dòn-kili da. A bè furu-sira taama ye.
U bè sow san. U bè sow feere.

Segin-n-kan: mana

I mana tulu dun, i bè bonya kojugu.
A mana fèn o fèn mèn, a bè t'o fò mògòw ye.
Aw mana na, aw bè bòrè ta ka taa n'a ye.
A mana mògò kèlè, a tè hali kuma i fè.

Nyininkali: mana

A. Mun na a bè bonya kojugu?
B. A mana tulu dun, a bè bonya kojugu.

A. Mun y'aw bila nyògòn na?
B. A mana fèn o fèn mèn, a bè t'o fò mògòw ye.

A. An bè mun kè nin bòrè la?
B. A mana na, aw b'a ta ka taa n'a ye.

A. A man'i kèlè, a bè mun kè?
B. A mana mògò kèlè, a tè hal'i ni wulu jè kolo la.

Nyininkali: si

Nyè-jira: A bè taa siniman na wa?
Ayi, a si ma se siniman-taa ma.

<u>A</u> bè taa dòn-kè-yòrò <u>wa</u> ?	Adama ye muso furu <u>wa</u> ?
<u>A</u> bè dólò <u>min</u> <u>wa</u> ?	<u>A</u> bè dugu <u>mera</u> <u>wa</u> ?
<u>Mun</u> na <u>a</u> ma <u>dòn</u> ?	<u>Aw</u> bè so <u>boli</u> <u>wa</u> ?
Fanta bè tobili <u>kè</u> <u>wa</u> ?	I den bè mobili <u>boli</u> <u>wa</u> ?
I ye den sòrò <u>wa</u> ?	I bè kini <u>d'a</u> ma <u>wa</u> ?
Burama ye donso <u>qana</u> ye <u>wa</u> ?	Maadu bè taa <u>kèlè</u> <u>la</u> <u>wa</u> ?

Segin-n-kan: walaka

<u>A</u> y'an ka gundo <u>walaka</u> .	<u>U</u> bè gundo <u>walaka</u> den-misèn <u>ye</u> .
<u>A</u> ye nègè-so <u>walaka</u> k'a <u>dila</u> .	<u>A</u> bè bili <u>walaka</u> sani <u>a</u> ka kogo kari.

Nyininkali:

- A. A ye mun kè?
B. A y' an ka gundo walaka.

- A. Gundo bè fò den-misenw ye tuma jumèn?
B. U bè gundo walaka u ye solimo-bon na.

- A. A bè nègèsò dila cogo di?
B. A bè a walaka k'a dila.

- A. A bè kogo kari tuma jumèn?
B. A bè bili walaka sani a ka kogo kari.

Segin-n-kan: X Nisòn ka di.

Kamara nisòn ka di don o don.
N' tun nisòn ka di kunun.
A ni sòn ka go ko-jugu.

Adama muso nisòn ka di kòsèbè.
Mali mògòw nisòn ka di tuma bèe.

Nyininkali: nisòn

- A. Kamara bè cogo di don o don?
B. Kamara nisòn ka di don o don?

- A. Mun na i tè taa Baba bara?
B. N' tè taa Baba bara k'a d'a kan a
nisòn ka go kojugu.

- A. Mun na i ye nin kè kunun?
B. N' tun nisòn ka di kunun.

- A. Adama muso ka nyi wa?
B. N' hakila a ka nyi kòsèbè.
A nisòn ka di kòsèbè.

Segin-n-kan: Nisòn-diya/Ni-sòn-goya

Ni mògòw nan'i bara, i ka kan k'i nisòn-diya u kòrò.
Don o don, a bè na n' nisòn-goya n'a ka kibaru gomanw ye.
A ka dòn-kiliw bè ne nisòn-diya a nyè bèe ma.
Foyi tè Adama muso nisòn-goya.
Nkalon-tigè bè mògòw nisòn-goya i kòrò.

Nyininkali:

- A. Ni mògòw nan'i bara, i ka kan ka mun kè?
B. Ni mògòw nan'i bara, i ka kan k'i nisòn diya u kòrò.

- A. A bè na mun kè n'a ka kibaru gomanw ye?
B. A bè na n' nisòn-goya n'a ka kibaru gomanw yè.

- A. A ka dòn-kiliw bè mun k'i la?
B. A ka dòn-kiliw bè ne nisòn-diya a nyè bèe ma.

- A. Mun bè Adama muso nisòn-goya?
B. Foyi tè Adama muso nisòn-goya.

Bila-nò-la:

N' nisòn ka di.
A
Fanta
Maadu muso
U
A cè

Yèlèmalì:

- Nyè-jira: A. A nisòn ka di.
B. A nisòn man di.

I nisòn ka di. Fanta nisòn ka go kojugu.
Aw nisòn ka di kòsèbè. Nanbara bè mōgōw nisòn-goya.
A muso nisòn ka di don o don. I terikè nisòn ka go.
Mali mōgōw nisòn ka di tuma bée. Baara gèlèn bè Ami nisòn-goya.
A ye n' nisòndiya n'a ka dòn-kili ye. Aw ka wale in ye n' nisòn-diya.
U nisòn-diyara kòsèbè kunun.
A ka dòn-kiliw bè mōgōw nisòn-diya.

Fò-cogo-wèrè: nisòn

- A. Kamara nisòn ka di kòsèbè. A. I ka kuma bè mōgōw nisòn-diya.
B. Kamara nyagalilen bè kòsèbè. B. I ka kuma bè mōgōw lanyagali.

U tun nisòn ka di kunun. A baara-cogo y'a fa nisòn-diya.
A nisòn ka go don o don. Ameriki mōgōw nisòn ka di sibiri don.
I muso nisòn ka di kòsèbè. Kamara nisòn man di don si.
A tun nisòn ka di kunun. Baaraba bè Maadu nisòn-diya.
A ka dòn-kiliw bè ne nisòn-diya
a nyè bée ma.
I terikè nisòn ka di tuma bée.

Notes1. min in appositional relative clauses

An appositional modifier in Bambara is one which modifies a noun, following like other modifiers, but it does not form compound intonation groups with the noun, and is marked by clause intonation breaks. Appositional relative clauses are ones in which min functions alone as a noun, as we saw in Lesson 1. It does not follow a noun within the same noun phrase, e.g.:

Fanta denké, i-ye min ye kunun, o taara Bamakò.
Fanta's son, the one you saw yesterday, he went to Bamako.

In the above sentence, i ye min ye kunun is an appositional relative clause modifying the noun phrase Fanta denké. Note again that when a noun phrase becomes "heavy" with modifiers such as relative clauses, the B-M-D speaker always prefers to have it in a focus position at the beginning or at the end of the sentence, but certainly not occupying a major syntactic position like subject or object.

As we will see in Lesson 9, these clauses can also be shifted to the ends of sentences, e.g.:

Fanta denké ye mobili san, i ye min ye kunun.

2. o b'a sòrò

We are treating o b'a sòrò as a conjunction, even though it has all the properties of a grammatical sentence. In a more abstract analysis one might wish to say that the pronoun o refers to the preceding sentence, and the pronoun a to the following sentence, resulting in an interpretation like the following:

X bè Y sòrò

X will find Y

For our purposes however, we can think of this as a conditional conjunction similar to "then" in English.

N'i y'a ye daraka-dun na, o b'a sòrò a y'i da ko.

If he is eating breakfast, THEN he has washed his face.

3. sugu

Sugu is a word meaning "kind, sort, type." It is apparently completely synonymous with siya and sifa in Bamako Bambara.

These words differ from cogo and nya meaning "means" or "manner" in that cogo and nya combine to form compounds with verbs, whereas sugu, sifa and siya never combine to form compounds with verbs.

baara-sugu	the kind of work
baara-kè-cogo	how to do the work
	the way to work
	the manner of working

4. hami X la

This is a verb translating generally as "have a concern for X, care about X." Hami as a noun translates as "care, concern."

5. X wajibiya ka Y

Wajibi is a noun translating as "obligation". It can be made into a verb with the abstract suffix -ya, and translates as "oblige, compel, force." It is synonymous with jagoya. These verbs behave like bila described in Lesson 3, in that the object of wajibiya or jagoya is the understood subject of the infinitival clause.

A ye Fanta wajibiya ka taa.

He obliged Fanta to go.

6. mana

Mana was introduced in the beginning lessons and labeled as a hypothetical future auxiliary. It translates frequently as the subjunctive "be + infinitive" or as "should", e.g.:

A mana nin kè, o tè diya ne ye.

Should he do that, it would not
please me.
Were he to do that, it would not
please me.

Mana has no negative counterpart. Negative conditions would be expressed by ni-clauses, e.g.:

N'a ma nin kè, o tè diya n'ye. If he doesn't do this, it will
not please me.

7. X kèto ye ka Y

Bambara provides two constructions with verbs of the senses (see, hear, etc.) to represent English sentences like the following:

I saw John dancing.	I saw John cutting the tree down.
I heard Mary singing.	I heard Mary doing the cooking.

In the first construction, the object noun is accompanied by an appositional present participle modifier, e.g.:

N' ye Ali dòn-kètò ye.	N' ye Ali jiri-tigètò ye.
N' ye Fanta dònkili-datò mèn.	N' ye Fanta tobili-kètò ye.

This construction is actually of much greater generality, being used in all those cases where present participial phrases and modifiers could be used in English, e.g.:

Fanta yèlètò tun tè se ka jaabili kè.	Laughing, Fanta wasn't able to answer.
Ali baara-kètò tè baro kè.	Working, Ali doesn't chat.
A ye jara bolitò faga.	He killed the running lion.

The second construction is restricted to verbs of the senses exclusively. In this construction, the object noun is followed by the appositional present participle, kètò "doing", followed by the sense verb, which in turn is followed by an infinitival clause, e.g.:

N'ye Fanta kètò mèn ka tobili kè.
A ye Ali kètò ye ka jiri tigè.

Both of these constructions are common. The latter seems to be preferred when the participial phrase becomes too long or too complex.

8. Preauxiliary words

P-M-D has a small set of words which occur either preceding the adjectival auxiliaries ka/man or as initial parts of verb compounds, where the verb is derived from an adjective. Although these words may look like parts of the subject noun of adjectival constructions, they are not. When the past tense marker tun is present, it must always precede these words. These words are never followed by the definite article, nor do they take any modifiers. There are three words that belong to this class.

<u>cè</u>	having to do with appearance	combines with <u>nyi</u> and <u>jugu</u>
<u>man</u>	having to do with essence or character	combines with <u>di</u> and <u>go</u>
<u>nisòn</u>	having to do with mood or humor	combines with <u>di</u> and <u>go</u>

Fanta cè ka nyi.
Musò-kòròba tun cè ka nyi.
I ka dólòki cè ka nyi.

Suruku cè ka jugu.
A denké tun cè ka jugu.
Fini in cè ka jugu.

qana ma man di.
Tinyè-fòla ma man di.
Mògò kalannen ma man di.

Naloma ma ka go.
Salifu ma ka go.
Musò fòlò ma ka go.

Musò nisòn ka di.
Madu tun nisòn ka di.
Wulu nisòn mandi.

Kun-tigi nisòn ka go.
Adama nisòn ka go.

Fanta is beautiful/pretty.
The old woman was beautiful.
Your robe is beautiful.

The hyena is ugly.
Her son was ugly.
This cloth is ugly.

The hero isn't welcome.
The truth-teller is not welcome.
The scholar is not welcome.

The stupid one isn't welcome.
Salifu isn't welcome.
The first wife isn't welcome.

The woman is good-humored.
Madu used to be good-humored.
The dog is not good-tempered.

The boss is bad-humored.
Adama is bad-humored.

In combination with verbs, these words can be used as complex verbs, e.g.:

Den-musò in cè-nyèna.
I tèna cè-juguya.
qana tè se ka man-diya.
Musò filanan mango yara.
Kun-tigi nisòn-diyara.
Fanta bèna nisòn-goya.

The girl became beautiful.
You will never be ugly.
The hero cannot be welcome.
The second wife became despised.
The boss got into a good mood.
Fanta will be in a bad mood.

These words also form adjectival modifiers in conjunction with their relative adjectival verbs, e.g.:

musò cènyuman
mansa cènyuman
sò cèjugu
musò manduman
den mangoman
mògò nisòn-duman
kuntigi nisòn-goman

a beautiful woman
a handsome king
an ugly horse
a lovable woman
a despicable son
a good-humored person
a bad-humored boss

The abstract nouns derived from these constructions have roughly the following translations:

cènyiya
cè-juguya
man-diya
man-goya
nisòn-diya
nisòn-goya

beauty, good looks
ugliness
pleasantness
disdain
good humor
bad humor

9. fana

Fana occurs in two places in sentences: after a noun phrase or at the end of sentences. Fana is a high tone word. Remember therefore that when it follows a noun phrase, it must follow the definite article, which will make preceding low tones rise and will make it occur slightly lower than preceding high tone words, e.g.:

<u>muso</u> <u>fana</u>	[_ - - -]	also the woman
<u>jira</u> <u>fana</u>	[- - - -]	also the tree

When fana occurs in negative sentences, it can be translated as "either". It may follow non-definite noun phrases in negatives and questions, e.g.:

A ma muso fana ye [- - - -] He didn't see a woman either.

Vocabulary

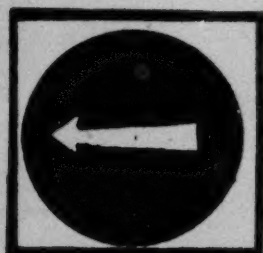
bilakoro	non-circumcized child
bilakoroya	childhood
biro	initiation hut
boloko	circumcize
bugò	beat
dege	learn, teach
èya	manhood
gintan	ceremony
gundo	secret
hami	worry
ja wuli	(lit. move the spirit), to upset
koroninfin	tree with sweet black fruit
kunko	problem, affair
miiri	think
munyu	support
neni	curse
ni	soul
si	age
solima	newly circumcized
taasi	shame
walaka/waranka	destroy, inform

i jò, sira dò in bolifènw
ka tèmèn folò

n'i ye nin ye yòrò o
yòrò, i k'a dòn ko
nègèsotigiw ka sira
ye o ye

kala nun sinne bè
sira min-ma,
i wajibiyalen don
ka taa o fè

mobili ni moto man
kan ka sira in minè

i kana fara i numan fè

nin b'a jira ko baara
bè ka kè sira kan

KALAN 9

Furu

Nsiirin: mōgō man'a fō i fa ye,
k'i ye muso kōnōntō furu.
Ni tinyē tē,
i m'i fa nēgēn,
i y'i yērē de nēgēn.

min at end of sentence

X koli ka Y

X sababu ke Y ye

X minē Y ye (jate)

X don Y bolo

o kōrō ye ko X

X bēn Y la

Time expressions su rō, su fē sibiri su

Furu

Cè o cè, n'i si sera san hakè dò ma, i ka kan ka so kè. I tè koli ka muso furu k'a sababu kè nafolo-ko ye. N'i ye si dò sòrò, n'i ma muso furu, mògòw bè tanga bò i kan. U b'i minè mògò-lankolon ye.

N'i b'a fè ka muso furu, i bè mun kè? Fòlò i so-mògòw de tun b'i muso sukandi i ye. Sisan i yèrè b'i nya-na-muso nyini k'a ko-fo i masaw ye. Olu bè woro don jeli dò bolo ka taa muso nyini a masaw la. Ni worow minèna, o kòrò ye ko i bè se ka na ni ladaw ni furu-nafolo ye. N'olu bèe bora ka ban tuma min, du fila bè bèn don na, furu bè siri don min. Furu bè siri kube la fanga fè. A bè siri i ka diinè nyè-mògòw fana fè. Mògò dòw bè furu-siri fila n'iw bèe kè don kelen.

Furu-siriw kèlen kò ka ban, kònyòya bè kè. Du fila bè bèn kònyòya fana kè-don kan. Kònyòya ye dògòkun kelen gintan ye, k'a ta muso don-don f'a bò-don. Muso bè don juma su, a bè bò juma sògòmada fè. Ni kònyòya su tò tora su saba ye, jènbe-fò bè kè su o su muso fa ka du kòndò wala u ka du-da la. A don-don su, muso terimusow de bè na n'a ye a cè ka so. U bè don-kili kòròw d'a ye k'a sòn hakili la. Kò-nyòya dògòkun kòndò, don o don u bè n'a nyana jè ni gita-fò ye. Kònyòmuso bè dògòkun kelen kè sange kòrò, mògò t'a nyè-da ye. Muso-kòròni dò de b'a ladon o tuma.

Nyininkali:

1. Cè ka kan ka mun kè n'a si ye san hakè dò sòrò?
2. Cè ka kan ka so kè tuma jumèn?
3. Wari-ko bè mògò bali ka muso furu wa?
4. Mun bè mògò bali ka muso furu?
5. Mun na mògo tè se ka to cè-gananya la?
6. N'i ma muso furu, mògòw b'i minè mun ye?
7. N'i b'a fè ka muso furu, i bè mun kè?
8. Mògò so-mògòw b'i muso nyin'i ye hali bi wa?
9. Mògò yèrè bè se k'i ka furu taamaw kè wa?
10. Jòn bè furu taamaw kè?
11. N'i bè muso nyini, i bè fòlò ka mun bò?
12. Woro bè bò sinyè joli?
13. Worow minèli kòrò ye mun ye.
14. Furu-na folo ye joli ye? I bè mun ni mun bò?
15. Furu-siri ye sugu joli ye?
16. Furu bè siri min?
17. Kònyòya bè kè min?
18. Kònyò-bon ye tile joli ye?

Segin-n-kan: min sentence final

Ali ye muso furu, min cè ka nyi kòsèbè.
 Madu ye so jò, min ka jan so tòw ye.
 Cè dō nana su rò, min n'i bē bōlen kòsèbè.
 I ye ko dō kē kunun, min cè man nyi hali doōni.
 Fanta ye fini don, min nyōgōn tēna sōrō nyana-jē-yōrō.
 Aw bē ka baara kē nin ye, min nō bē ye sini.
 A ye mobili san, min jēlen bē pasipasi.
 Basidiki ye kuma fō, kisē bē kuma min na.

Nyininkali: min Use the above sentences for answers.

Nyè-jira: A. Ali ma muso furu fōlō wa?
 B. A ye muso furu, min cè ka nyi kòsèbè.

Madu ma so <u>jò</u> fōlō wa?	<u>A</u> ka <u>mobili</u> finnen wa?
I ko <u>mun</u> kēra su rō?	Basidiki ye <u>mun</u> kuma fō?
N' ye ko <u>jumèn</u> kē?	<u>A</u> ye <u>mun</u> baara kē?
Fanta ye <u>fini</u> nyuman <u>don</u> wa?	<u>Cè</u> <u>jumèn</u> <u>nana</u> surō?
An ka baara ka nyi wa?	<u>A</u> ye <u>muso</u> <u>jumèn</u> iuru?

Kuma-don-nyōgōn-na: min sentence final

Nyè-jira: Cè nana su fē. O cè n'i bōlen bē.
 Cè nana su fē, min n'i bōlen bē.

Muso donna so kōnō. O muso cè ka nyi kòsèbè.
 So nyuman binna. O so jōra salon.
 Wari dir'i ma kunun. O wari t'i ta ye.
 A ye nkalon da n' na. O nkalon tē se ka bō n' na.
 Kuma dō fōra. O kuma tē tinyè ye.
 Ko dō kēra. O ko ye bēe dabali ban.
 Ami ye fini don. O fini nyōgōn ma ye.
 Setu bē kinì tobi. O kinì tē sōrō yōrō wērē si.
 Adama ye ko kē. O ko nyōgōn ma deli ka kē.
 A ye mobili san. O mobili tē se ka boli.
 Burama ye baara kē. O baara ye baara sēbē ye.
 Dibi bōra kunun. O dibi nyōgōn ma deli ka bō.

Segin-n-kan: X koli ka Y

<u>A</u> kolila ka <u>muso</u> furu.	Adama kolila ka <u>bonya</u> .
<u>A</u> tē koli ka nyō-borē <u>ta</u> a kelen.	<u>Mōgō</u> tē koli ka foyi kē.

Nyininkali: X koli ka Y

A. <u>A</u> kolila ka <u>muso</u> furu wa?	A. Adama <u>bonyana</u> wa?
B. <u>Owō</u> , <u>a</u> kolila ka <u>muso</u> furu.	B. Adama kolila ka <u>bonya</u> .
A. <u>A</u> bē koli ka nyō-borē <u>ta</u> wa?	A. <u>Mōgō</u> bē koli ka fēn kē <u>wa</u> ?
B. <u>Ayi</u> , <u>a</u> tē koli ka nyō-borē <u>ta</u> .	B. <u>Mōgō</u> tē koli ka foyi kē.

110 Intermediate Bambara

Baro-misèn: X koli ka Y

A. Mun na masaw ye tanga bô Ngolo kan?	A. Mun na aw ma bôre ladon?
B. A kolila ka muso furu.	B. An kolila k'a kôrôta.
A. Mun na Seku t'a fê ka taa so?	A. Mun na Mara têt yan bi?
B. A kolila ka nafolô sôrô.	B. N' kolila ka ci lase a ma.
A. Mun na Sidi y'a muso bila?	A. Mun na i ma taa lakôli la bi?
B. A kolila ka den sôrô	B. N' kolila ka wuli joona.
A. Mun na tububaw bôra an bara?	A. Mun na i ma mobili san?
B. U kolila k'an yêlêma k'an k'u sago ye.	B. N' kolila ka n' ka wari dafa sôrô.
A. Mun na i ma taa ntola-tan-yôrô?	
B. N' kolila ka biye sôro.	

Segin-n-kan: X sababu kêt Y ye

A ka nyê-taa sababu kêra kalan ye.
A furubaliya sababu kêra a tîgô jugu je.
Tanga bôli a kan, o sababu kêra muso-furubaliya ye.
A donni sababu kêra Umaru ye.
An ka so feereli sababu kêra cê-kôrôba sali ye.
An samaliba liya sababu kêra warintanya ye.
N'ka saga sali sababu kêra kôngô ye.
U ka so binni sababu kêra san-jiba ye.

Bila-nô-la: X, k'a sababu kêt Y ye

A ma muso furu, k'a sababu kêt kalan ye.

. . . an sama, ...	.warintanya ye.
. . . dumuni kêt, ...	.bana ye.
. . . tobili kêt, ...	.malontanya ye.
. . . kalan kêt, ...	.baara ye.
. . . foro bô, ...	.kênêntanya ye.
. . . so binna, ...	.kunun san-jiba ye.
. . . balo, ...	.min-nôgô ye.
. . . daraka dun, ...	.sêgên ye.
. . . kasi, ...	.cêya ye.
. . . sênê kêt, ...	.nôgôntanya ye.
. . . mankan ci, ...	.hôrônya ye.
. . . sêbênni kêt, ...	.bolo-dimi ye.
. . . dôlô san, ...	.silamêya ye.
. . . nyô sôrô, ...	.ja ye.
. . . mobili boli, ...	.sêbênntanya ye.
. . . fên fô, ...	.buranya ye.

Nyininkali:

- Nyè-jira: A. Mun na a ma muso furu?
 B. A y'a sababu kè kalan ye.

Mun na masaw ye tanga bò a kan?
Mun na Fanta ma furu fòlò?
Mun na a ma dumuni kè?
Mun na a ma dòlò san?
Mun na a ma sènè kè?
Mun na a ma nyò sòrò?
Mun na a ma fèn fò?
Mun na Ali ka so binna?
Mun na Musa ma mobili boli?
Mun na aw ma sèbènni kè?
Mun na i ma kalan kè?
Mun na a ma kasi?
Mun na Baba ma foro bò?
Mun na Sali ma tobili kè?
Mun na an ma daraka dun?
Mun na u ma mankan ci?

Fò-cogo-wèrè: X sababu kè Y ye.

- A. A kolila ka muso furu k'a sababu kè warintanya ye.
 B. A ma se ka muso furu k'a d'a kan wari t'a kun.

A kolila ka bòrè kòrò-ta k'a sababu kè barikantanya ye.
A kolila ka bonya k'a sababu kè dumunibaliya ye.
Mògò bè koli fèn caman na k'a sababu kè warintanya ye.
A kolila k'u ka furu siri k'a sababu kè seere-ko ye.
U kolila ka boli k'a sababu kè siran-ko jugu ye.
Fanta kolila ka tobili kè k'a sababu kè nyè dimi ye.
An kolila ka taa k'a sababu kè bolo-dimi ye.
Ali kolila k'a ka sòrò yiriwa k'a sababu kè kalanbaliya ye.
A kolila ka dūlòki kala k'a sababu kè bagintanya ye.
An kolila ka saga sòrò k'a sababu kè seli surunyali ye.
U kolila ka ba tigè k'a sababu kè kulunntanya ye.

Segin-n-kan: X minè Y ye

N'i ma muso furu, u b'i minè mògò-lankolon ye.
N'i ma kalan, u b'i minè naloma ye.
N'i t'i cè bonya, u b'i minè muso jatò de ye.
N'i ma kalan, u b'i minè kun-fin de ye.
N'i ma muso furu, u b'i minè den-misèn-ni de ye.
N'i bè fèn bèe fò, u b'i minè nyamakala de ye?
N'i tè seli, u b'i minè kafiri ye.
N'i tè to dun, u b'i minè tubabu ye.
N'i bè dòn-kili da, u b'u minè jeli ye.
N'i ma nyò sènè, u t'i minè ci-kèla ye.

Nyininkali: X minè Y ye

Nyè-jira: A. Mun na masaw ye tanga bò n'kan?
B. N'i ma muso furu, u b'i minè mògò lankolon ye.

Mun na dugu-kòndò-mògòw tè n' bonya?	Mun na a bè se ka fèn bée fò?
Mun na u tè n'ka kuma lamèn?	Mun na a tè lè-sogo dun?
Mun na a tè da n' ka baara la?	Mun na u bè seli?
Mun na u tè ale kè nyè-mògò ye?	Mun na u bè to dun.

Fò-cogo-wèrè: minè

Nyè-jira: A. N'i ma seli, u t'i minè silamè ye.
B. N'i ma seli, u t'i jate silamèw fè.

N'i ma nyò sènè, u b'i minè ci-kèla ye.
N'i tè dòn-kili da, u t'i minè nyama-kala ye.
N'a ma foli kè, u t'a minè mògò sèbè ye.
N'aw ma taa lakòli la, u t'aw minè mògò kalannen ye.
N'i bolila, u t' i minè cè ye.
N'a tè to dun, u t'a minè bamanan ye.
N'i tè seli, u b'i minè kafiri ye.
N'a ma muso furu, u b'a minè mògò kuntan ye.
N'i ma kalan, u b'i minè naloma ye.
N'aw tè foli kè, u b'aw minè fatòw ye.
N'i tè kuma, u b'i minè misi ye.
N'a m'a masaw bonya, u b'a minè dangaden ye.

Segin-n-kan: X don Y bolo.

N'ye wari don Bala bolo ka taa.	N'y'i ka kitabu don Ali bolo ka t'a d'i ma.
A ye n' sama don a den bolo.	I fa ye sama don n' bolo ko n'ka n'a d'i ma.

Nyininkali: X don Y bolo

A. I ye n' ka wari don jòn bolo?
B. N' y'i ka wari don Bala bolo ka t'a d'i ma.

A. A y'i sama don jòn bolo?
B. A ye n' sama don a den bolo.

A. I ye mun don Ali bolo ka na?
B. N' y'i ka kitabu don Ali bolo ka t'a d'i ma.

A. A ye mun don i bolo ka n'a di n' ma?
B. A ye sanu don n' bolo ka n'a d'i ma.

Segin-n-kan: X kòrò ye ko Y

N'u ye worow minè, o kòrò ye ko furu bè kè.
N'a sigira, o kòrò ye ko i bè se k'i sigi.
N'a ma foyi fò, o kòrò ye ko tòoro si tè.
N'a ma daraka dun, o kòrò k'a kòndò b'a dimi.
N'a ma fèn fò, o kòrò ye k'a sònna.

N'i ma seli, o kòrò ye k'i tè taa Alijana.
 N'u ma na, o kòrò ye ko nyògògon-ye tè kè.
 N'a ma mankan ci, o kòrò ye k'u gosira.
 N'i y'a ye dòn-kili-da la, o kòrò ye k'a ye cogo sòrò.

Nyininkali: X kòrò ye ko Y

Nyè-jira: N'u ye worow minè, o kòrò ye mun ye?

N'a sigira, <u>o</u> kòrò ye mun ye?	N'a ma daraka dun, <u>o</u> kòrò ye mun ye?
N'a ye dòn-kili da, <u>o</u> kòrò ye mun ye?	N'a ma mankan ci, <u>o</u> kòrò ye mun ye?
N'a sigira, <u>o</u> kòrò ye mun ye?	N'i ma seli, <u>o</u> kòrò ye mun ye?
N'u ma na, <u>o</u> kòrò ye mun ye?	

Segin-n-kan: X ben Y la (kan)

Du fila bènna furu-don na.	Umu ni Ami bènna baara la.
Musa ni Baba bènna fò la.	Jamana fila bènna sariya kelen na.
Amerikènw ni Sinisaw bènna ko la.	Sina-muso fila tè bèn foyi la.
Adama n'a muso bènna taa-don na.	

Nyininkali: X bèn Y la

A. <u>U</u> ye mun kè?	A. Mun kèra Amerikènw ni Siniwaw cè?
B. <u>U</u> bènna furu-don na.	B. <u>U</u> bènna ko la.
A. Musa ni Bala tilala cogo di?	A. Adama n'a muso bènna mun kan?
B. <u>U</u> bènna fò la.	B. <u>U</u> bènna taa-don kan.

Fò-cogo-wèrè: X bèn Y la/X bèn a kan ko Y

Nyè-jira: A. U bènna sibiri taali la.
 B. U bènna a kan k'u bè taa sibiri don.

Amerikènw ni siniwaw bènna ko kèli la.
 Jamana fila bènna sariya kelen batoli la.
 Sina-muso fila bènna u cè kèlèli la.
 Bakari ni Ali bènna baara tilali la u ni nyògòn cè.
U bènna juma furu-siri la.
 Du fila bènna furu kèli la seli-don.
U bènna to tobili la.
 A n'a muso bènna jègè dunni na.
 Maadu n'a fa bènna so feereli la.
 An bènna an ka kalan kèli la.

Segin-n-kan: furu siri

Furu bè siri kube ni misiri la.	Fanga y'i b'an k'u ka furu siri.
<u>U</u> ka furu sirila kunasini.	Furu bè siri seerew nya na.
Moriw bè furu siri misiri la.	

- Barrow

- Dồn-kili

Baro

126

N' eira. Mògò dun na-kun ko fisa i yèrè ye. Bi ma dinyè da, bi ma kanu bila dinyè na. O la sa, Adama-denya fan bée lajèlen minalen fèn min ma, o ye hak li ye. N'i ye n' wulilen ye ka se yan, juguman tè. A kun ye furu sira ye. Mògò den ka u'i ye ni fèn bée ye. Keyitalakaw solila ka n' sègèrè Ko n'ka k' u nyè ye, ka k'u sen ye, ka k'u bolo ye, ka k'u da ye. O la sa, u ye woro tan siri ani kuma-kan duman bée lajèlen ka na aw sègèrè aw den-muso ta fan-fè-la la. Juguman tè. Keyitalakaw den, min tògo ko Burama, n'a bée (lakalanni kè), ko a nyè-bòra aw den-muso fè hòrònya la. A dun t'a qaniya ni fosi ye n'a furu-muso tè.

(He says a little bit of family history)

Woro tan filè n'a bée bèn aw ma, o bée diya an ye kòsèbè.

Den-fa: An bée woro minè fòlò, mògò se-ko tun b'i den na, nka bi, an tè furu la tugun, an bée sariya-nyini de la. Den tè mògò kelen ta ye. Den bée yan, den-baw bée yan. Ni an ye olu nyininka, olu mana jaabi min di, an n'o fò aw ye. Nin diyar'an ye, a bèn'an ma. An y'aw jigi ni nin ye. Hakè-to b'o kan.

Notes

1. min at end of sentence

In the preceding lesson, we examined appositional relative clauses. It is not uncommon to find these clauses at the end, rather than at the beginning of the sentence. This is, in fact, the only means of forming a relative clause where the noun to be modified is not definite (i.e. followed by the definite article).

N ye muso ye, i ni min bòlen nyògòn fè.
I saw a woman, one that looks like you.

Kitabu b'a bolo, min sòngò ka bòn.
He has a book, the cost of which is great.

2. X koli ka Y

When used intransitively, koli can be interpreted as "fail". In transitive use, it can mean "forbid, stop" when followed by an infinitive. It is another of that class of verbs, the objects of which are the understood subjects of the infinitive clauses.

A ye Fanta koli ka taa.

He forbade Fanta to go. or
He stopped Fanta from going.
Fanta failed to go.

Fanta kolila ka taa.

A ye den jè dumuni na.
nègè

3. Sababu

We have seen two constructions with sababu in this lesson. One corresponds roughly to English "the reason for X." The other corresponds to "the reason that X." In the first case, X equals a nominal construction. In the latter, X equals a sentence.

When nominal constructions of not great length or complexity are involved, they are the simple modifiers of sababu, e.g.:

So binni sababu kèra san-jiba ye.

The reason for the house's falling down was the big rain.

When the noun phrase possessor of sababu is long or complex, it is moved to the beginning of the sentence and is replaced by the pronoun o, e.g.:

Tanga bòli a kan, o sababu kèra muso-furubaliya ye.

Respect being taken from him, the reason for it was failure to marry.

When a full sentence is involved, sababu occurs in a following infinitival clause, e.g.:

So binna, k'a sababu kè san-jiba ye.

The reason that the house fell down was the rain.

4. X minè Y ye

The meaning of this expression is its literal counterpart in English, "to take X as Y," (i.e., to think of X as Y), e.g.:

N'i tè seli, u b'i minè kafiri ye.

If you don't pray, they will take you as a pagan.

This expression is synonymous with X jate Y fè, i.e., to count X among the Y, e.g.:

N'i tè seli, u b'i jate kafiriw fè.

If you don't pray, they will count you among the pagans.

5. X don Y bolo ka Z

This expression is used in place of di "give" when the speaker wishes to indicate that something was transferred to someone temporarily, not for possession, but to pass along to someone else.

A ye wari don n'bolo.

He passed the money along to me.

When this construction takes an infinitival clause, it is the object of the postposition bolo that is the understood subject of the infinitive, e.g.:

A ye wari don n'bolo ka n'a d'i ma.

He gave me the money (for me) to give to you.

This expression may also be followed by the purposive ko-clause, translating roughly as "saying that..., so that..."

A ye wari di n' ma ko n ka na n'a ye.

He gave the money to me saying I should come with it

6. o kòrò ye ko X

A small number of nouns take ko-phrases as their complements. When ko-phrases function grammatically as the objects of the postposition ye, the postposition is simply dropped, e.g.:

A kòrò ye ko Madu taara

It's meaning is that Madu went. or

It means that Madu went.

It is also possible to drop the ye functioning as the auxiliary, e.g.:

O kòrò ko Madu taara.

It is also possible to drop the ko, e.g.:

O kòrò Madu taara.

7. X bèn Y la

Bèn is a verb with the basic meaning "meet". It is often used with the extended meaning "agree". When it has this meaning, it must occur with a plural subject. That is, sentences like the following would be acceptable.

Ali ni Fanta bènna.

Ali and Fanta agreed.

Kuntigiw bènna.

The leaders agreed.

It cannot be used to parallel the English, "John agreed with Mary." If bèn occurs with a ni...ye phrase, it takes on the interpretation "to come upon (by chance)", e.g.:

Ali bènna ni Fanta ye.

Ali came upon Fanta.

Bèn cannot occur with an infinitival clause. It cannot be used to parallel English "We agreed to do it." The B-M-D verb sòn could be used to express this. Bèn can only be used with the postpositions la or kan which give it the interpretation "agree upon X", e.g.:

Du fila bènna furu-don na.

The two families agreed upon the wedding day.

An ma bèn a kan.

We didn't agree upon that.

U bènna don na.

They agreed on the day.

Bèn fò la is a common expression meaning "come to agreement, come to terms," e.g.:

Fanta ni Ali bènna fò la.

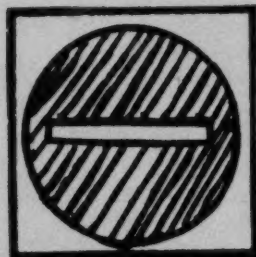
Fanta and Ali came to agreement.

Vocabulary

diinë.	religion, character
fanga	power, authority
furu-nafolo	dowry
furu-siri	modern, religious marriage
gita-fò	calabash playing
hakè	sum, amount, number of
jenbe-fò	entertainment with drum
kanu	love, desire
koli	fail
kube	government building
lada	custom, tradition
lankolon	empty, naked, worthless
nafolo	wealth
nimisa	regret
nya-na-muso.	preferred woman
sababu	cause
sabili,	
sabati	calm down, be patient, settle down
sange	mosquito net
sen ni bolo	child
sòn	give
sugu-la-sigi	a sale
sukandi,	
sugandi	select, choose
tanga	respect, prevent
yòli-yòli	seclusion

Expressions:

X kofò Y ye . . . tell Y about X

bolifèn kana tèmèn
taamashiyèn in
kuntilenna fè

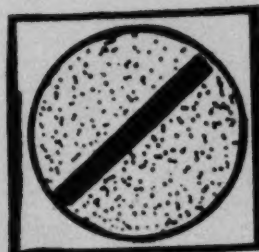
nin b'a jira ko lakò-
liso dò ka surun i la

kalaw munumununen don
fan min fè,
i wajibiyalen don
k'o nò minè

i kana fara i kinin fè

i ka bolifèn labāalen don
nin yòrò la

KALAN 10

Furu musakaw nògòyali

Nsiirin: mōgō bē nkalon_tigē ka furu nyē.
mōgō_tē nkalon_tigē ka furu tinyē.

Ka sisē_bila sansaran_kòndò,
o bē sisē-tigi ma.
Ku_tilen yan-fē, o ye sisē_yèrè ka ko_ye.

(event) kē
X deli ka Y
X bē Y kan (X is about Y)
X bē nyini ka Y
X man kan ka Y
Review of relative clauses

Furu musakaw nògòyali kòsòn

Mè kalo tile 24 tòn-sigi dò kèra segu Sòmòndò-kin na. O tòn-sigi kèra Sòmòndò-kin nyè-mògòw bée nyè na, k'a ta den-misènw nyè-mògòw la, ka t'a bila du-tigiw ní alimamiw la, ani musow ka tòn nyè-mògòw, ani minw delila ka kè furu-boloma ye.

O tòn-sigi tun bè furu-nafolo de kan, ani kònyò nyè-najèw n'a musakaw. U ko laada kura minw bè sigi tuma o tuma ka fara kòròlenw kan, olu kèra sababu ye ka furu musakaw bonya k'a damatèmè. U bèn'n'a kan ko o furu musakaw bè nyini ka mògò mago sa, ko cogo ka kan ka sòrò walasa o nyògòn-sègèn in ka dabila furu-ko la.

O la, u bènna sariya minw kan, olu filè nin ye:
Nili-fènw: Min ye nili-fènw ye, olu ka kan ka dan min ma, o filè nin ye.

Sun-kalo mana se, sukaro pakati duuru de bè di.

Muso maminè=tuma, ani sun-kalo seli la, foli bè kè den-fa ni den-ba dòròn ye, ka dòròmè 200 ni woro 40 d'u ma.

Kòndò-boli shiyèw kana tèmè fila kan tugun. Kònyò dugusèjè, nyò segi kelen, ani shè fila, ani sukaro pakati fila ani dòròmè 40 dòròn ka kan ka di kònyò-muso ka dumuni kama.

Sògòma o sògòma, foyi kana di tugun manyomagan-muso ma woro fila kò.

Min bè di woloso-muso ma, o ye dòròmè 300 ye: 100 bè di kònyò tile fòlò, 100 bè di a tile sabanan, 100 bè di kònyò don laban.

Selimo-fini bè kè kəmisoli kelen ye (walima òròbu kelen), taafe kelen, musòrò kelen, ani sabaraw, foyi man kan ka fara o kan.

Min ye jama-ko ye, u ko o fana ka kan ka dògòya. Npogotigi kònyò man kan ka tèmèn tile wolonwula kan, n'a ma den sòrò fòlò. Ni den ba-tigi don, a bè dan tile 3 ma. Kònyò-muso ka minènw man kan ka dan kènè kan tugun. Musakaba minw bè kè Mèri la furu-siri la, o man ka ka kè tugun. Lajèba minw bè kè cè bara, ani muso bara, n'o bè musakaw caya, olu ka dabila.

Cè balima musow bè jenbe-fò min kè ka taa kònyò-so la, o fana ka dabila.

(Kibaru, 17)

Nyininkali:

1. Mun kèra Segu Mè kalo tile 24?
2. A kèra jòn nyè na?
3. O tòn-sigi tun bè mun kan?
4. U ye mun fò laadaw kan? a tò bè nyè dò in kan

5. U ye mun fò laadaw kan?
6. Furu musakaw bè nyini ka mun kè?
7. U bènn'a kan ko mun ka kan ka kè?
8. U bènn'a sariya joli kan?
9. Min ye nili-fènw ye, u ko k'olu ka dan mun ma.
10. Ko mun bè di buranw ma sun-kalo tuma?
11. Ko mōgō jumènw bè fo muso maminè-tuma?
12. Mun bè di olu ma?
13. Ko kònd-boli-shiyèw kana tèmè joli kan?
14. Ko mun ka di kònyò-muso ka dumuni kama kònyò dugu-sè-jè?
15. Sògōma o sògōma, mun bè di manyòmagan-muso ma?
16. Mun bè di woloso-muso ma?
17. Min bè di woloso-muso ma, o bè d'a ma cogo di? tuma jumèn?
18. Selima-fini bè kè mun ye?
19. Mun fòra jama-ko la?
20. Kònyò bè bèn tile joli ma?
21. Minènw ka kan ka dan yòrò jumèn?
22. Ko mun ka dabila? Mun na?

Segin-n-kan: kè

Tòn-sigi dò kèra sòmònd-kin na.
 Nyènajè bèna kè Fanta fè.
 Don bè kè "Bamberis" bara.
 Sun-kalo seli bè kè Basaro ka da la.

Nyògòn-ye bèna kè lakòli-so la.
 Furu-siri bè kè cè ka so-da la.
 Saya kèra Adama sigi-nyògòn ka so.
 Wajuli bè kè misiri kòndò.

Bila-nò-la: kè

Tòn-sigi bèna kè juma-don.
 Furu
mèri la.
misiri la.
 Seli
 Dugawu
 Kitabu-kalan
 Wajuli
 Bolokoli juma don.
 Dunun-fò
 Kònyòya
kalo kura.
sibiri nata.
 Den-kun-di

Segin-n-kan: deli

A delila ka kè furu-boloma ye.
 Seku delila ka taa Abijan.
 N' ma deli ka nin kè.
 Adama ma deli ka dōlò min.
 Bala delila ka nin nyògòn mobili dila.

Maadu ye Boso ye min ma deli
 ka jègè minè.
 Shaka ma deli ka kuma jama la.
 A kelen ma deli ka si.
 Fanta ma deli ka to tobi.
 Solo ye bamanan ye, min ma deli ka
 sènè kè.

Yèlèmali: deli

Nyè-jira: A. A delila ka taa Moti.
B. A ma deli ka taa Moti.

A delila ka baara kè yan. Buba delila ka jenbe fò.
Mara delila ka ntola tan jamana ka tòn fè. U delila ka nin nyògòn caman kè.
Sekú delila ka taa Abijan. Ali delila ka sigi saba faga
A n'a muso delila ka na nin lajè. don kelen.
A kala delila ka kari n'bolo. Samaw delila ka don an ka foro la.
Fanta cè delila ka kè dugu-tigi ye. An delila ka t'an ko ba la.

Baro-misèn: deli

Nyè-jira: Kuma-denw: lè dun
A. I bè lè dun wa?
B. N' delila k'a a dun, nga n' ten'a dun tuguni.
A. Ne ma deli k'a a dun abadan.

Kuma-denw: dòlò min

kòra fò mòni kè
nòndò min Angilè-kan kalan
muso furu sènè kè
nin baara kè kitab sèbèn
tiga sènè nin shè san
angilèkan fò

Segin-n-kan: X bè Y kan

Tòn-sigi bè furu-nafo lo kan. Nin kitab bè bamanankan kan.
Sariya in bè furu-siri kan. Nyògòn-ye bè sini nyènajè kan.
Kalan bè kanw kan. Nin baro bè den ladonni de kan

Bila-nò-la:

Tòn-sigi bè furu-nafo lo kan.
..... siniman-bò
..... baliku-kalan
Baro
Siniman
Nyògòn-ye
..... nafa-sòrò-siraw
..... fari-kolo-nyanajè
Kitabu bè bamanankan kan.
..... angilèkan
..... tubabukan
..... sènè-kè-cogow
..... nògò-don-cogo
..... furu-siri

Segin-n-kan: X bè nyini ka

Furu musakaw bè nyini ka mògò mago sa.
 Jiri-sun tun bè nyini k'a faga.
 Mògòw tun bè nyini ka ban nyò la.
 I ka filen tun bè nyini ka kari n' bolo.
 I tun bè nyini ka mòni bòn.
 Kuma in tun bè nyini ka tila n' na.
 Kòndòw tun bè nyini ka sènè-fènw bée tinyè.
 I ka wale in tun bè nyini ka sariya sòsò.
 A ka mobili tun bè nyini ka tinyè n' bolo.
 N' tun bè nyini ka tila liburu in na su rò.

Bila-nò-la:

Furu musakaw tun bè nyini ka mògò mago sa.
 Manamana-ko
 Fanta
 Bagi sòngò
 Funteni
 Den-misènw
 tun bè nyini ka kèlè daminè tugun.
 dulòki fara.
 nyinèw ban dugu kòndò.
 se angilè-kan na.
 tila sènè la.
 mangoro la.
 gundo walaka.
 cè-kòròba dògòya.

Yèlèmali:

Nyè-jira: A. Furu musakaw tun bè nyini ka mògò mako sa.

B. Sdoni furu musakaw tun bè mògò mako sa.

Manamana-ko tun bè nyini ka mògò mako sa.
 Jiri-sun tun bè nyini k'a faga.
 Mògòw tun bè nyini ka ban nyò ni malo la.
 I tun bè nyini ka mòni bòn.
 A ka filen tun bè nyini ka kari n' bolo.
 Den-misènw tun bè nyini k'u masaw malo.
 Kòndòw tun bè nyini ka sènè-fènw bée tinyè.
 N' tun bè nyini ka tila liburu in na su rò.
 N' tun bè nyini k'a ka mobili tinyè.
 Fanta tun bè nyini k'a cè mako sa.
 Mobili-tigi tun bè nyini k'an ka saga faga.
 Den-misènw tun bè nyini ka nyinèw ban dugu kòndò.
 Funteni tun bè nyini k'an ka baara nagasi.

Notes1. (event) kè

When kè occurs in an intransitive construction with an event noun as subject, it can be translated as "happen, occur, be," e.g.:

Tòn-sigi kèra juma-don.
 Dòn bè kè su fè.

The meeting occurred Friday.
 The dance will occur tonight: or
 There will be a dance tonight.

When kè occurs in transitive constructions with an event noun object, it can be translated as "have, do, hold (an event)," e.g.:

U ye furu-siri kè tènèn.
 U ye nyèna jè kè an ka so.

They had the wedding Monday.
 They held the party at our house.

2. deli

Deli is an intransitive verb which takes an infinitival complement. It is often mistranslated as "have the habit of;" however, its real meaning is "have the experience of." This difference in meaning is apparent in the negative examples, where the experiential interpretation is clear, e.g.:

A ma deli ka dòn kò.

He has not had the experience of dancing,
 i.e., he has never danced.

The habitual interpretation comes from the use of deli in the non-completive, where one can infer habitual action, e.g.:

A bè deli ka taa yen.

He is "experiencing" going there,
 i.e., He usually goes there. He
 has the habit of going there.

A tè deli ka taa yen.

He doesn't usually go there.

3. X bè Y kan

The postposition kan can be used in ways similar to "on, about" in English for the expression of topics, e.g.:

Tòn-sigi tun bè furu-siri kan. The meeting was about the marriage.

4. X man kan ka Y

We have seen many examples of kan, a predicate adjective meaning "necessary, must." This note is a reminder that the negative form must be interpreted as "must not," and never as "not necessary", e.g.:

I man kan ka taa.

You must not go.

The notion of "not necessary" could be expressed by one of the forms of wajibiya, "to oblige", e.g.:

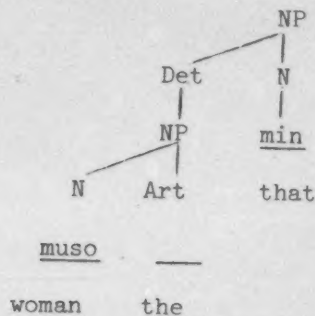
A wajibiyalen tè i ka taa.

It is not necessary/required for you to go.

5. Review of relative clauses

In the first ten lessons, we have seen most of the major types of relative clause constructions. We will give here a grammatical sketch of relativation in B-M-D.

The primary characteristic of Bambara relative clauses is the presence of min (in some dialects, mèn, in Gambian Mandinka, mung). We have referred to min as a relative clause marker. Grammatically, min belongs to the same class of items as the quantifiers bèe, "all", dò, "some" and si "none". These quantifiers always operate as heads of noun phrases. They may take a noun phrase modifier in the determiner position. The syntactic analysis of the noun phrase muso min, "The woman that", would be as follows:

The noun phrase determiner of min will always be followed by the definite article. The determiner noun phrase may not generally be complex. For example, quantifier nouns are not relativizable. Rather than saying:

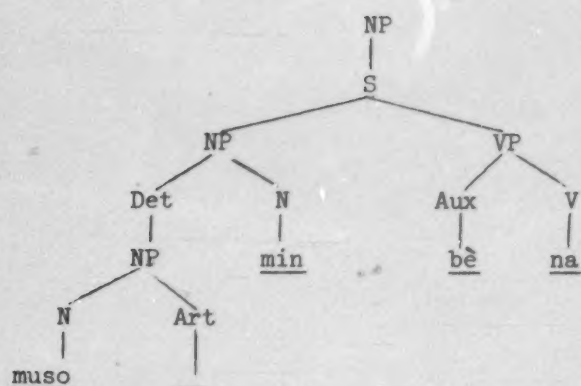
All of the women he wants to marry, they don't like him.

one would have to say:

A b'a fè ka muso minw furu, olu bèe t'a fè.

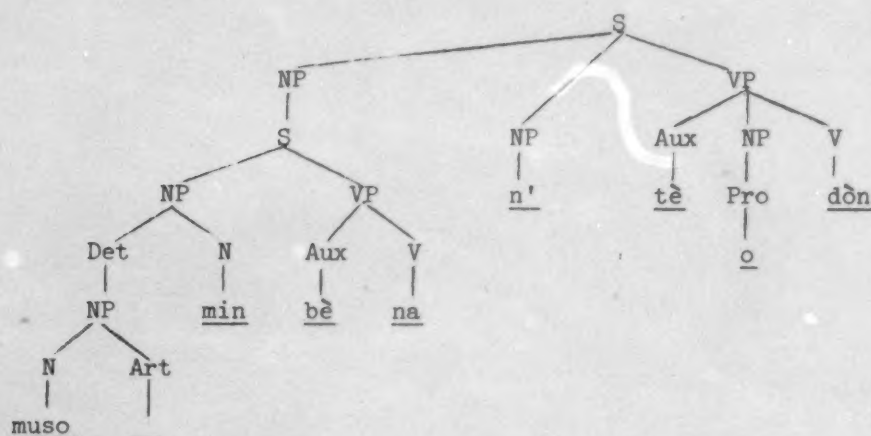
The women that he wants to marry, all of them don't like him.

A Bambara relative clause is a sentence which is embedded in a noun phrase. That is, relative clauses behave both like sentences and like noun phrases. The analysis of muso min bè na, "The woman who is coming," would be as follows:

Notice that whereas in English relative pronouns occur at the beginning of relative clauses regardless of their syntactic function, in Bambara min and the noun phrase which may precede it remain in their original syntactic positions.

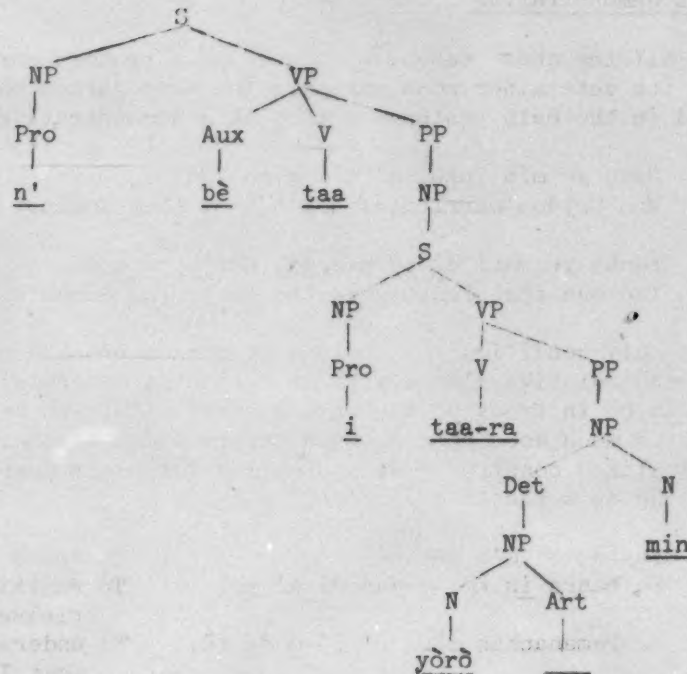
As has been pointed out many times, Bambara grammar does not tolerate complex noun phrases of any sort in subject or object positions. Relative clauses, being complex noun phrases, thus never occur as subjects or objects. Where a noun phrase with a relative clause must function semantically as the subject or object of a sentence, it will normally be found in focus position at the beginning of the sentence with a coreferential pronoun o in subject or object position. The sentence *muso min bè na, n' t'o dòn*, "The woman who is coming, I don't know her," would have the following analysis:

With relative clauses containing yòrò min, "the place where," cogo min, "the way that," tuma min, "the time that," the relative clause may occur in adverbial position or in sentence initial position. When yòrò min or tuma min occurs at the end of the sentence, the adverbial postposition with which they normally cooccur may be absent. The analysis of the sentence

N' bè taa i taara yòrò min. I will go to the place you went.

would be as follows:

When the relative clauses containing yòrò min and cogo min occur at the beginning of the sentence, the postpositional phrase in the main sentence can be filled by the adverbial pronouns yen "there" or ten "thus", e.g.:

I y'a kè cogo min na, n b'a kè ten.
The way that you did it, I will do it thus.

I taara yòrò min, n bè taa yen.
The place you went to, I will go there.

When relative clauses with tuma min "the time that" occur at the beginning of the sentence, no adverbial pronoun is necessary in the main sentence, e.g.:

I bòra tuma min, Fanta nana. The time that you left, Fanta came.

Variations:

A. Headless relative clauses

In Bambara, it is not necessary to have a noun phrase determiner preceding min. This will usually translate as a headless relative clause in English, e.g.:

I ye min kè, o man di ne ye.	What you did does not please me.
Sedu ye min furu, n' t'o dòn.	Whom Seydou married, I don't know.
Fanta ye wari di min ma, n' y'o ye.	I saw to whom Fanta gave the money.

130 Intermediate Bambara

B. o as demonstrative

In all the above cases, o is used as a pronoun coreferential with min and its determiner noun phrase. The noun phrase may however be repeated in the main sentence with o as a demonstrative, e.g.:

Sedu ye min furu, n' t'o muso dòn.
Who Seydou married, I don't know that woman.

Fanta ye wari di cè min ma, n' t'o cè dòn.
The man that Fanta gave the money to, I don't know that man.

The only condition for the use of o as a pronoun or demonstrative is that the relative clause with or without a determining noun phrase before min be in front of the main clause. It is to be noted that this use of o is much more general than the relative clause. It is used for all topicalized constructions as well as for other complex noun phrases functioning as subjects or objects, e.g.:

Fanta, n' m'o ye fòlò.	Fanta, I haven't seen her yet.
Ka baara in kè, o man di n' ye.	To do this work, that doesn't please me.
Ka bamanankan mèn, n' b' o de fè.	To understand Bambara, that's what I want.

C. Appositional relative clauses

An appositional relative is one that follows a noun phrase or the sentence, rather than preceding them. In this case, the pronoun/demonstrative o is not used, and generally min is used without a preceding determiner noun phrase, e.g.:

Fanta, Baba ye min furu, n' y'o ye.
Fanta, the one that Baba married, I saw her.

N ye Fanta ye, Baba ye min furu.
I saw Fanta, the one that Baba married.

The appositional construction is the only way to express the equivalent of indefinite relatives in English, e.g.:

N' ye muso ye, Fanta ni min bòlen nyògòn fè.
I saw a woman who looks like Fanta.

If the definite article were to follow muso, the sentence would translate as:

N' ye muso ye, Fanta ni min bòlen nyògòn fè.
I saw the woman who looks like Fanta.

This is the only reading that can be gotten from a relative clause preceding the main clause, e.g.:

Fanta ni muso min bòlen nyògòn fò, n' y'o ye.
Fanta and the woman who look the same, I saw her.

6. X bè nyini ka Y

This expression can be used to express the notion "to almost do Y." It always occurs intransitively. It is always affirmative and it is always in the non-completive tense, e.g.:

A tun bè nyini ka bin. He almost fell.
 Kèlè in bè nyini ka dugu_ci_. This dispute is almost destroying
 the town.

The verb nyini is very likely the same as that meaning "to seek, look for". Its use in this construction may, however, be thought of as idiomatic.

Vocabulary

alimami	.imam
damatèmè	.exaggerate
dan	.count
dan	.limit
den-batigi	.mother with children
dugusèjè	.dawn
du-tigi	.(lit. courtyard-man), head of household
furu-boloma	.marriage broker
kamisoli	.blouse (> camisole)
kin	.quarter, area of city
laada	.custom, tradition
lajè	.watch
maminè	.become engaged to
manyòmagan-muso	.bride's maid
Mèri	.courthouse (Fr. mairie)
musaka	.expenses
musòrò	.handkerchief, scarf
ni	.grant, offer
nili-fèn	.offering, gift
npogotigi	.young girl
nyè-mògò	.(lit. front person), leader
òròbu	.dress (> robe)
pakati	.box, small carton
sariya	.law
segi	.basket
sukaro	.sugar
tòn-sigi	.meeting
taafe	.pagne (standard measure of cloth)

bolifèntigiw ka kan ka min dòn: taamashiyènw

taamashiyèn minw kofòra kibarù nimòrò 33 la, o dòw ja filè ninw ye. yòrò minw ye cīcīw ye ja ninw kan, o yòròw bilennen don. minw ye tomitomiw ye, o yòròw nèrè muguman don.

i farati,
sira yòrò in man-nyi

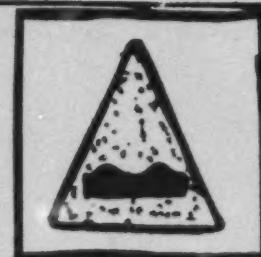
sira in munumununen don
ka bò kinin na
ka taa numan fè

sira in munumununen don
ka bò numan na
ka taa kinin fè

sira ka dògò
nin yòrò in na

jiginjigin ni tintin bè
nin yòrò in na

sira in dulen don
kinin fè

sira in dulen don
numan fè

nègèsira cètigè
yòrò labènbali

nègèsira cètigè
yòrò labènnen

i kòlòsi, sira fila
bèna nyògòn bèn

KALAN 11

Saya

Nsiirin: Saya man gèlèn fo "jòn bè n' kò"

Euphemisms for death

Time expressions

nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè

o tuma kelen na

o y'a sòrò

(days, weeks, months) after X

Dama dò

-kan (the sound of X)

Verbs

fa: X fa Y la (fill X with Y)

bò: saraka bò X ye (make a
sacrifice for X)

dòn: X dòn (to bury someone)

X dòn furu-ja_la (X enter
widowhood, become a widow)

Verbs of motion: English vs. Bambara

Saya

Don dō sōgōma joona, kulo-kan bōra Musa ka du kōndō. O y'a sōrō Ala y'a ka kalifa minā Musa fa Cēmōkōba la. Sigi-nyōgōnw bēe bolila ka na. Mōgōw cira ka taa sanga lagosi dugu bēe kōndō. Nyē-tugun nī nyē-yēlèn cē, du fara mōgō la tewutewu. O y'a sōrō mōgō-kōrōba damadōw tun bē ka su kō. U tilalen a kōli la, u y'a kasanke. O tuma kelen na, den-misēnw fana taara sale-dinga sen kaburu-don na. Seli kēlen su kan, jama taara a don Kaburu-don na. Cēmōkōba donnen kō, mōgō seginna so ka na duwawa kē a ye. A bannen kō fē, saraka bōra a ye a banni tēmēnen kō nī tile wolonwula nī tile binaani ye. Muso naani tun bē Cēmōkōba fē, u bēe donna furu-ja la a bannen kō-fē. U ye kalo naani nī kō kē furu-ja la. O de ye silamēw ka lada ye. Musow bōlen furu-ja la, dugu silamēw dalajēra ka cēn-tila kē. Cēn tilalen kō ka ban, muso fila tun bē Cēmōkōba bolo, olu tun ma den sōrō a ye, olu taara u ka so. A muso tō fila tun den ka ca kōsōbē, 18 tun bē fōlō bolo, 13 tun bē filanan bolo. O muso fila bē to so kōndō, u denw kōrō. U denw dōw bē se u kōrō sisan. Muso fōlō den fila ye muso furu, filanan den fōlō fana ye muso furu. Den fōlō bē jō fa jō-yōrō-la, ale de bē kē du-tigi ye.

Nyininkali:

1. Mun bōra don dō sōgōma joona?
2. Kulo-kan bōra min?
3. Kulo-kan bōra tuma jumēn?
4. Mun na kulo-kan bōra? Mun na mōgōw tun bē kulela Musa ka so?
5. Jōnw bolila ka na?
6. Mōgōw cira ka taa mun kē?
7. Du fara joona wa?
8. Jōn bē su kō?
9. Cēw bē muso su kō wa?
10. Musow bē cē su kō wa?
11. U mana tila su kōli la, u bē mun kē?
12. Su bē kasanke nī mun ye?
13. Ka mōgōw to su kōla, den-misēnw taara mun kē?
14. Sani u ka taa nī su ye kaburu-don, u bē mun kē?
15. Su mana don, mōgōw bē segin ka na mun kē so?
16. Mun bē bō saya tile binaani kōfē?
17. Saraka bē bō tuma jumēn tuguni?
18. Muso jōli tun bē Cēmōkōba fē?
19. U ye mun kē?
20. Furu-ja bē mēn wa?
21. Musow bē kalo jōli kē a la?
22. Furu-ja mana ban, silamēw bē mun kē?
23. Cēn mana tila, musow bē mun kē?
24. Den jōli tun bē Cēmokoba muso fōlō bolo?
25. Den jōli tun bē Cēmokoba muso filanan bolo?
26. Muso fōlō den jōli ye muso furu?
27. Filanan dun?
28. Du bē jēnsēn Cēmōkōba saya kōfē wa?

Saya fò cogow:

Seginkanni: saya_fò-cogow

A la y' a ka kalifa_minè Cemòkòba la.
 Cemòkòba banna
 Cemòkòba segira
 Cemòkòba dara
 Cemòkòba kèra Ala ye
 Cemòkòba taara
 Cemòkòba da_bòra nyò la
 Cemòkòba ye duniya_to.
 Cemòkòba faatura.

Nyininkali: saya_fò-cogow

A. Mun kèra su rò cemòkòba ka so.
 B. Owò. Ala y'a ka kalifa_minè cemòkoba la su rò.

A. Arajo ye mun fò?
 B. Arajo ko ko Cemòkòba fatura kunun.

A. I ka wulu bè balolen wa?
 B. Ayi. A seginna salon.

A. I den bè min?
 B. A ye duniya_to kalo tèmènen.

A. Mun y'i ka misi_lasòrò?
 B. A da bòra nyò la.

Fò-cogo-wèrè:

Nyè-jira: A. A sara kunun.
 B. A banna kunun.

Bila-nò-la:

A. Cemòkòba sara
 banna
 taara lahara
 fatura
 da bòra nyò la
 ye duniya_to
 ye nyò bila

Segin-n-kan: Nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.

A ye ntola ta k'a tan nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
 A ye marifa ta ka mugu ci nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
 Adama ye nyinè minè k'a faga nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
 Fanta donna ka bò nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
 Du fara mògò la nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
 Sori ye baara in kè nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
 A ye filen nyè kelen min nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
 U ye bòrè labò nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.

Nyininkali: Nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.

- A. Keyita ye bi sòrò cogo di?
- B. Donsokè ye waraba ye tuma min, a ye mun kè?
- A. Nyinè donnen so kònò, mun kèra a la?
- B. A ye ntola ta k'a tan nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
- A. Sori ye baara kè waati jumèn kònò?
- B. A y'a kè nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
- A. Mun kèra du kònò?
- B. A fara mògò la nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
- A. A ye mun kè nònò la?
- B. A y'a bée min nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
- A. Fanta ye mun kè?
- B. A donna ka bò nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.
- A. U ye mun kè bòrè la?
- B. U y'a labò nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè.

Segin-n-kan: O tuma kelen na

Dòw tun bè ka su kasanke. O tuma kelen na, denmisenw fana tun bè ka saledinga sen.
 Musow tun bè ka dòn kè. O tuma kelen na, cèw tun bè ka furu siri misiri la.
 Npogotigiw tun bè ka fini w ko. O tuma kelen na, cèmisènw tun bè ka nkèrènw gèn.

Nyininkali: O tuma kelen na.

- A. Ka dòw to su kasankela, denmisenw tun bè ka mun kè?
- B. Den-misènw tun bè ka salen-dinga sen o tuma kelen na.
- A. Ka musow to dòn-kè la, cèw tun bè ka mun kè o tuma?
- B. O tuma kelen na, cèw tun bè ka furu siri misiri la.
- A. Npogotigiw tun bè fini-ko la, cèmisènw tun bè ka mun kè o tuma.
- B. O tuma kelen na, cèmisènw tun bè ka nkèrènw gèn.

Segin-n-kan: o y'a sòrò

Kulo-kan bōra tuma min, o y'a sòrò Cēmōkōba banna.
 E nana tuma min, o y'a sòrò anw taara.
 I muso bōra tuma min, o y'a sòrò san jōra.
 I ka to mōna tuma min, o y'a sòrò ne ye dumuni kē.
 Kulun dilala tuma min, o y'a sòrò ne ye mobili sòrò.
 A ye dōnkili da tuma min, o y'a sòrò ne ye sunōgōra.
 E y'i ko tuma min, o y'a sòrò ne ye daraka dun.
 Mobili jōra tuma min, o y'a sòrò Bala y'i pan ka jigin.

Kuma-don-nyōgon-na: o y'a sòrò:

Nyē-jira: A. Kulo-kan bōra. O y'a sòrò Cēmokoba banna.
 B. Kulo-kan bōra tuma min, o y'a sòrò Cēmōkōba banna.

E nana. O y'a sòrò anw taara.
 I muso bōra. O y'a sòrò san jōra.
 I ka to mōna. O y'a sòrò ne ye dumini kē.
 Kulun dilala. O y'a sòrò ne ye mobili sòrò.
 A ye dōn-kili da. O y'a sòrò ne ye sunōgōra.
 I y'i ko. O y'a sòrò ne ye daraka dun.
 Mobili jōra. O y'a sòrò Bala y'i pan ka jigin.
 Maadu sigira. O y'a sòrò tōn-sigi banna.
 A ye mobili san. O y'a sòrò a kēra baana ye.

Nyininkali:

- A. Cēmōkōba banna tuma jumèn?
 B. Kulo-kan bōra tuma min, o y'a sòrò a banna.
- A. Aw taara tuma jumèn?
 B. E nana tuma min, o y'a sòrò a jōra.
- A. I ye mobili sòrò tuma jumèn?
 B. Kulun dilala tuma min, o y'a sòrò ne ye mobili sòrò.
- A. San jōra tuma jumèn?
 B. I muso bōra tuma min, o y'a sòrò a jōra.
- A. I ye dumuni kē tuma jumèn?
 B. E ka to mōna tuma min, o y'a sòrò ne ye dumuni kē.
- A. E sunōgōra tuma jumèn?
 B. A ye dōn-kili da tuma min, o y'a sòrò ne ye sunōgōra.
- A. I ye daraka dun tuma jumèn?
 B. E y'i ko tuma min, o y'a sòrò ne ye daraka dun.
- A. Bala jiginna tuma jumèn?
 B. Mobili jōra tuma min, o y'a sòrò Bala y'i pan ka jigin.

Fò-cogo-wèrè: o y'a sòrò:

Nyè-jira: A. Kulo-kan bōra tuma min, o y'a sòrò a banna.
B. Kulo-kan bōra a salen kò.

E nana tuma min, o y'a sòrò anw fara.
I muso bōra tuma min, o y'a sòrò san jōra.
Maadu donna tuma min, o y'a sòrò tòn-sigi banna.
Mobili jōra tuma min, o y'a sòrò Bala y'i pan ka jigin.
Kulun dilala tuma min, o y'a sòrò ne ye mobili sòrò.
Seli sera tuma min, o y'a sòrò a dēsèra ka saga sòrò.
A ye dòn-kili da tuma min, o y'a sòrò ne sunògòra.
Adama ye mobili san tuma min, o y'a sòrò a kèra baana ye.

Segin-n-kan: X kò ni Y ye, Z.

A banni tēmènen kò ni tile saba ye, saraka bōr'a ye.
A seli tēmènen kò ni tile fila ye, u ye dōwèrè jò a ye.
A nali tēmènen kò ni miniti 3 ye, u ye tòn-sigi daminè.
Fanta jiginni tēmènen kò ni tile segin ye, u ye den-kun-di kè.
A muso bōli tēmènen kò ni lèrè ye, a y'i da ka sunògò.

Nyininkali: X kò ni Y ye, Z

- A. Saraka bōra tuma jumèn?
B. A banni tēmènen kò ni tile 3 ye.
- A. A ye muso furu tuma jumèn?
B. Seli tēmènen kò ni kalo naani ye.
- A. U ye so kura jò a ye tuma jumèn?
B. A ka so binni tēmènen kò ni tile 2 ye.
- A. U ye tòn-sigi daminè tuma jumèn?
B. A nali tēmènen kò ni miniti 3 ye.
- A. Den-kun-di kèra tuma jumèn?
B. A jiginni tēmènen kò ni tile 8 ye.
- A. A y'i da ka sunògò tuma jumèn?
B. A muso bōli tēmènen kò ni lèrè ye.

Fò-cogo-wèrè:

Nyè-jira: A. A banni tēmènen kò ni tile 3 ye, u ye saraka bō a ye.
B. A bannen, tile 3 o kò, saraka bōr'a ye.

A seli tēmènen kò ni kalo 3 ye, a ye muso furu.
A nali tēmènen kò ni miniti 3 ye, u ye tòn-sigi daminè.
A ka so binni tēmènen kò ni tile 2 ye, u ye dōwèrè jò a ye.
Fanta jiginni tēmènen kò ni tile 8 ye, u ye den-kun-di kè.
A muso bōli tēmènen kò ni lèrè ye, a y'i da ka sunògò.
San-ji-tigè tēmènen kò ni miniti 15 ye, u ye sièw labò.

Baara banni tēmēnen kò ni lèrè 2 ye, ale nana.
Tiga mòni tēmēnen kò ni dōgòkun fila ye, u b'a bō.

Segin-n-kan: Damadōw

Mōgòkòròba damadōw tun bē ka su ko.
N' bē san damadōw kē Amiriki.
A ye kami damadōw faga.
A ba ye dakurunya damadōw fò a ye.
A taara sugu la, a ye fēn damadōw san.

Nyininkali: Damadōw

A. Jōn tun bē ka <u>su ko</u> ?	A. A ba ye fēn f'a ye wa?
B. Mōgòkòròba <u>damadōw tun</u> bē ka <u>su ko</u> .	B. Owò, <u>a ye dakurunya damadōw fò a ye</u> .
A. I bē mēn Amiriki wa?	A. A ye mun kē sugu la.
B. N' bē san <u>damadōw kē</u> Ameriki.	B. A ye fēn <u>damadōw san</u> .
	A. A ni sogo caman <u>nana wa</u> ?
	B. A ye kami <u>damadōw faga</u> .

Segin-n-kan: X-kan

An ye kulo-kan mēn
Donso ye sogo na-kan mēn.
Fanta ma Baba tulon-kan mēn.
Sori tun t'a fē k'a ka kuma-kan bato.

A tē den-yèrēni kasi-kan fē.
I tē Maadu don-kan mēn abada.
Adama tē manamana-kan fò.

Baro-misèn:

A. I ye Baba ye <u>wa</u> ?	A. I bē Maadu <u>natò ye wa</u> ?
B. N' m'a ye nka.	B. I b'a <u>natò ye</u> .
N y'a <u>na-kan mēn</u> .	Nka i t'a <u>don-kan mēn abada</u> .
A. A y'a kē wa?	A. A bē kuma kòsèbē <u>wa</u> ?
B. A m'a kē fòlò.	B. A bē kuma kòsèbē.
Nka a b'a ka kuma-kan <u>bato</u> .	Nka a tē manamana-kan <u>fò</u> .
A. Abudu bē den-yèrēniw <u>fē wa</u> ?	A. I ye mankan <u>mēn wa</u> ?
B. A b'u <u>fē</u> .	B. Ayi, n' ma mankan <u>mēn</u> .
Nk'a t'u <u>kasi-kan de fē</u> .	N' y'a kulo-kan <u>dòròn de mēn</u> .
A. Donsokē ye sogo ye <u>wa</u> ?	
B. A m'a ye.	
Nk'a y'a <u>na-kan mēn</u> .	

Segin-n-kan: fa

Du fara mògò la.
A bē buteli fa ji la.
A y'a jufa fa tiga la.

A ye mobili fa esansi la.
Den-misēnw ye du fa mankan na.

140 Intermediate Bambara

Nyininkali: fa

- A. Du fara mōgō la wa?
B. Owō, du fara mōgō la.

- A. A bē buteli fa ji la wa?
B. Owō, a bē buteli fa ji la.

- A. A y'a jufa fa mun na?
B. A y'a jufa fa tīga ni nyō la.

Kuma-misēnw: fa

- A. Esansi bē mobili la?
B. Dō ka kan ka sōr'a la.
N' y'a fa esansi la kunun.

- A. Petōrōli bē lanpan na?
B. Dō ka kan ka sōr'a la.
N' y'a fa petōrōli la kunasini.

- A. Ji bē daga la wa?
B. Dō ka kan ka sōr'a la.
Fanta y'a fa ji la su-rō.

Kuma-misēn: di la

- Nyē-jira: A. I ye Bala ye wa?
jufa sukaro
B. Owō, n' y'a ye.
A y'a jufa fa sukaro la ka bō.

Baba nana yan wa?
.. mōbili .. esansi
.. filen .. nōnō
.. daga .. ji
.. bōrē .. nyō
.. barama .. na

Segin-n-kan: tewutewu

Du fara mōgō la tewutewu.
Ba fara tēwutewu.

Nyininkali: tewutewu

- A. A yē bōrē fa cogo di?
B. A y'a fa tewutewu.

- A. Ba fara wa?
B. Owō, ba fara tewutewu.

- A. A ye esansi caman kē mobili la?
B. A y'a fa esansi la.

- A. Denmisēnw ye du fa mankan na wa?
B. Owō. Denmisēnw ye du fa mankan na.

- A. Nōnō bē filen na wa?
B. Dō ka kan ka sōr'a la.
Fula-muso y'a fa nōnō la juma
tēmēnen.

- A. Nyō bē bōrē kōnō wa?
B. Dō ka kan ka sōr'a kōnō.
N' y'a fa nyō la sibiri tēmēnen.

A ye bōrē fa tewutewu.
A ye būteIi fa tewutewu.

- A. Mōgō caman nana banniyōrō wa?
B. Owō. Du fara mōgō la tewutewu.

- A. I ye buteli fa wa?
B. Owō, n' y'a fa tēwutewu.

Baro

- A. An ni su.
 B. Nba, aw ni su.
 A. Hèrè tilenna wa?
 B. Hèrè dōrōn, bisimila.
 A. Sa! An y'a mèn k'an fa banna. An nana dugawu kè. Ala ka hinè a la.
 B. Amiina.
 A. Ala k'a jigin-yòrò sumaya.
 B. Amiina.
 A. A y'an kòn kiiri min na, Ala k'o nōgōy'a ye.
 A. Amiina yarabi. Aw ni ce, aw ni baraji. Ala m'an tola nyògòn ye.
 A. Amiina.
 B. Ala kana nafi gi don an cè.
 A. Amiina.
 B. Kira lahòròma la. Saliyala Mahamadu.
 A. Salimu. Ala ka dugawu minè.
 B. Amiina yarabi.

Aminata: E! Anw ta tinyana. Anw ko-yòrò n'an ja-yòrò banna.

Anw b'a kè cogo di sisan?

Bala: A ye sabali. Saya ye Ala ka latigè de ye.

Wolo bè, saya bè. An k'a ta ni Ala ye. A ye kasi dabila.

Notes1. Euphemisms for death

Virtually every human society finds death difficult to deal with. One of the consequences of this difficulty is that people try to avoid even using the words, "die, death." They replace these words by other words or expressions, hoping somehow to dull the sharp edge of reality. We have given a few of these expressions here. You will likely encounter more in your experience in the field.

2. Nyè-tugun ni nyè-yèlèn cè

This expression, literally "between the eye closing and the eye opening," can be translated as "in the blink of an eye, in a flash, in an instant." This can be paraphrased by yòròni-kelen, literally "no small place," e.g.:

3. o tuma kelen na

This expression, literally "at that one time," can translate as "at the same time," e.g.:

Fanta bòra. O tuma kelen na, Ali donna.

Fanta left. At the same time, Ali entered.

The expression "the same time that..." would be rendered by simply tuma min, "the time that," e.g.:

Fanta bòra Ali donna tuma min (na).
Fanta left at the (same) time Ali entered.

The expression "the same time as...", as in "Fanta entered the same time as Ali," would have to be rendered by a full relative clause as above, e.g.:

Fanta donna Ali donna tuma min (na).
Fanta entered at the (same) time that Ali entered.

4. o y'a sòrò

This is one of the very common conjunctive expressions in which the verb sòrò participates. In this case, as "by that time," referring to an event that had transpired before the event in question. As such, the clause following o y'a sòrò will translate as an English past perfect, e.g.:

Ali donna. O y'a sòrò Fanta bòra.
Ali entered. By that time, Fanta had left.

This construction can also be used to translate English "By the time that...", e.g.:

Mobili jòra tuma min, o y'a sòrò Baba panna ka jigin.
By the time that the car stopped, Baba had jumped down.

5. (time) after X

The expressions "X days, minutes, weeks after Y (an event)" can be represented in Bambara in a number of ways. The basic form is the following:

X tèmènnen kò (time)(numeral) ye, Y
a nali tèmènnen kò ní lèrè saba ye, a bòra. That is,
Three hours after arriving, he left.

6. dama/damadòw

Dama and damadòw are forms with highly restricted distributions in most B-M-D dialects. In Bamakò Bambara, dama only occurs in negative and questioned sentences, e.g.:

N' t'o dama dòn. I don't know how many. or
I don't know their number.

Mògò minw bè so kònò, i b'o dama dòn wa?
The people in the house, how many are they?

We write damadòw as one word in order to underline the exceptional nature of dama and to discourage the student from using it in other environments. In this construction, it occurs as a quantifier and implies an indeterminate number, e.g.:

Cè damaddòw bè yan.
A number of men are here.

This contrasts with dòw alone which implies indefinite reference, e.g.:

Cè dòw bè yan.
Some (certain) men are here.

Neither damaddòw nor dama can be used with mass or non-count nouns. To express the notion "a quantity of," the following expression can be used:

Ji min bè yen, n t'a hakè don.
The water that's there, I don't know how much it is.

7. -kan (the sound of X)

In English, we often allow our interlocutors to fill in things unsaid or understood by inference rather than stating things explicitly. All languages do this, but not all languages do it in the same way. When, for example, we say "I heard the thief in the kitchen," we expect our hearers to understand that what we really heard was a sound made by the thief. Since a thief is an object, we might be able to see one, but we do not logically hear objects; we hear sounds that objects make. In this case, Bambara does not permit speakers to leave this task to their hearers. If one is in reality talking about a sound, one must use the word -kan in combination with the object or event emitting the sound, e.g.:

N y'i ka nyènjè-kan_mèn.	I heard (the sound of) your party.
N y'a sen-kan lamèn.	I listened to (the sound of) his steps.
Tulon-kan_bè Baba tòorò.	The sound of playing bothers Baba.

8. Verbs of motion

Verbs characterize events, some of which refer to motions of objects from one place to another. Other verbs refer to activities in which things may change state or shape but not location, e.g.:

<u>Roll</u> is a verb of motion.	X rolled from Y to Z.
<u>Break</u> is a change of state	X broke Y. <u>or</u>
verb.	Y broke. <u>but not</u> : *X broke from Y to Z.

There are motion verbs in Bambara also, but they are not the same as in English. The motion verb is defined in Bambara as a verb which, when occurring with a postpositional phrase such as X la, or X kòndò, interprets that postpositional phrase as either the beginning point (source) or end point (goal) of the motion. A non-motion verb interprets such postpositional phrases as simply where the activity took place, e.g.:

<u>A</u> bòra so_kòndò.	He went out of the house. (house = source)
<u>A</u> donna so_kòndò.	He went in the house. (house = goal)
<u>A</u> sigira so_kòndò.	He sat down in the house. (house = location)

144 Intermediate Bambara

In English, many verbs can be used as verbs of motion, e.g. run, jump, dance, etc. In B-M-D, this set is much more highly restricted. The only verbs of motion are the following:

taa	go
na	come
se	arrive
bò	leave
jigi	go down
yèlen	go up

To express motion with a non-motion Bambara verb, one must conjoin a motion verb to the non-motion verb, e.g.:

A bolilaka ka taa lakoli_la. He ran to school.

Note that A bolila lakoli la would translate as "He ran at school".

<u>A panna ka jigin.</u>	He jumped down.
<u>A panna ka yèlèn.</u>	He jumped up.
<u>A panna ka bò.</u>	He jumped out.

The above examples illustrate that the ka + motion verb construction is often similar to postverbal particles in English.

Vocabulary

cèn	heritage
ci	send
da bò nyò la . . .	die
dalajè	gather, meet
dinga	hole
don	bury
duniya to	die
furuja	mourning time
ka ban	die
ka faatu	die
ka segin	die
kaburu	grave
kaburu-don	cemetery
kalifa mina	die
kasanke	funeral cloth
kulo	scream
sale-dinga	grave
sanga	death
sanga lagosi	spread the news of the death
saraka	alm
sigi-nyògòn	neighbor
sen	dig
su	corpse
tewutewu	ideophone for filling

Expressions

X bè se Y kòrò. . . .	X can support Y.
X ni kò	X and something
seli X kan	pray over X

KALAN 12

Ntola-tan

Nsiirin: Tulon tē sōbē sa
Yèlè tē sōbē sa
(Nin bōra Janjon kōnò)

Kabini
V-li (daminè)
tuma dōw
X nō la
Cogo bēe la
X-yōrō

Ba n'a si

K'a to

Negative implicative verbs

X bali ka Y

X jē Y la

X dēsē ka Y

Mankan

Ni ... min ...

X kē Y ye:

have X for (dinner, breakfast, etc.)

X bolo

Ntolatan Bamakò

Ni ntola-tanba bè kè bamakò don min, o don ye mankan ni taa-ka-segin-don ye. Kabini walaha tuma, mògòw bè taali daminè ntola-tan-yòrò la. Ni samiya tuma don, tuma dòw san bè na ka mògòw nyigin k'u sigilen to u nò la. Ni tilema tuma don, bamakò tile n'a farinya, o t'u bali ka t'i sigi tile kòrò ka ntola-tanyòrò bè fa f'a sigi-yòrò n'a jò-yòrò bèe bè ban. Bamakò ntolatan-kanu-bagacanci ka ca ba n'a si ye. Ntola-tan-yòrò la, u bè mankan ci cogo bèe la. Dòw yèrè bè taa ni fòli-fènw ye ntolatanyòrò ka fòli kè ani ka dòn kè. Mankan-cilabaw, n'u ka tòn bugòra, u tè dumuni kè, kuma tè se ka k'u fè. U b'a fò ko dò nisòn-diya kojugu bolo, k'a to ntola-tannaw ladegela, a y'a ka sun-na-kari mōni-filen tan ka mōni bèe bòn.

Nyininkali:

1. Ntolatan-don ye mun don ye Bamakò?
2. Mògòw bè taali daminè ntolo-tan-yòrò la tuma jumèn?
3. U bè sòn ka taa sanji kòrò wa?
4. Sanji bè mun k'u la? Tile dun.
5. Tilema tuma, bamakò tile bè cogo di?
6. Mògòw bè taa ntolatan-yòrò o tile kòrò wa?
7. Mun na mògòw bè taa joona ntola-tan-yòrò la?
8. Bamakò ntolan-tan kanubaganci ka ca wa?
9. U bè mun kè ntola-tanyòrò la?
10. Dòw bè taa ni fòli-fènw ye ntola-tan-yòrò la wa?
11. U b' u fò wa?
12. U bè dòn fana kè wa?
13. Mankan-cilabaw bè bugòli kun wa?
14. U b'a jira cogo di ko bugòli digira u la.
15. U bè mun fò ntolan-tan kanubaganci kan?
16. I bè ntolan-tan fè wa?

Segin-n-kan: kabini

Kabini walaha tuma, mògòw bè taali daminè.
 N' bè mobili bolila Kabini Bamakò.
 Kabini duniya dara, mògò ma wulu ye seli la.
 Kabini a ye mobili sòrò, an m'a ye tugun.
 N'ye boli daminè kabini n' bè san fila la.

Bila-nò-la: kabini

Kabini walaha tuma, mògòw bè taali daminè.
fajiri
nènè
lèrè 8
fitiri
sun-kalo

Bila-nò-la: kabini

A ye mobili boli kabini Bamakò.

..... Kayi
..... Segu

A ye sunògò daminè kabini Segu.

..... kunun
..... sògòma in na
..... wuladani fè
..... fajiri

N'ye bamanan-kan daminè kabini n'bè lakòli la.

..... n'tè foyi bò.
..... n'ma taa Mali la.
..... n'ma Maadu dòn.
..... n'm'a tònò dòn.
..... n'ma dòn lakòli la.
..... n'tè sè ka kuma.

Bila-nò-la: kabini

Kabini a ka tòn bugora, a ma dumuni kè.

..... a ye mobili sòrò,
..... a muso nana,
..... a banana,
..... a den sara,
..... a wulila,
..... a ye kafe min,
..... a ye kafe min,
..... a muso jiginna,
..... a ye daraka dun,
..... a cè taara,
..... a kununna,

Fò-cogo-wèrè: kabini/kò

Nyè-jira: A. A ka tòn bugòlen kò, a ma dumuni kè.

B. Kabini a ka tòn bugòra, a ma dumuni kè.

A cè bananen kò, a ma jago kè.

A den salen, a ma kasi.

A muso jiginnen kò, a ma taa baara-yòrò.

Kafe minnen kò, a ma dumuni kè.

A kununen kò, a ma wuli ka bò a nò la.

A cè taalen kò, a ma bò kènèma.

Nyininkali:

Nyè-jira: A. Fanta ye daraka dun fòlò wa?

B. A ye daraka dun kabini fajira.

Fanta ye daraka dila fòlò wa?

A taara baara-yòrò wa?

U ye dumuni kè wa?

A ye jago kè wa?

A wulila ka bò a

nò la wa?

Fanta bòra kènèma wa?

Av kasira wa?

Segin-n-kan: V-li daminë

Jama bè taali daminë joona.
 U tè susuli daminë joona.
 Ci-kèla bè bulukuli daminë sani samiya_ka se.
 Musow bè tobili daminë fajiri_la.
 Sinè bè dògò cili daminë sògòma joona.
 Ngolo bè sogow fagali daminë.
 Ami bè ji-bòli daminë muso tòw bèe nyè.

Nyininkali:

- A. Jama bè mun kè joona?
 B. Jama bè taali daminë joona.
- A. U tè mun daminë joona?
 B. U tè susuli daminë joona.
- A. Ci-kèla bè mun daminë sani samiya_ka se.
 B. Ci-kèla bè bulukuli daminë sani samiya_ka se.
- A. Musow bè mun daminë fajiri la?
 B. Musow bè tobili daminë fajiri_la.
- A. Sinè bè dògò cili daminë tuma jumèn?
 B. Sinè bè dògò cili daminë sògòma joona.

Baro-misèn: V-li daminë

- Nyè-jira: A. Jama ma taa yen fòlò wa?
 B. Jama ye taa-li daminë joona.

Nyele ... fini_kala.	Ngolo ... sògòw faga.
Fanta ... daraka_tobi.	Saga ... tu.
Sinè ... dògò_ci.	Musow ... nyè susu.
Ci-kèla...foro-buluku.	

Segin-n-kan: tuma dòw

Tuma dòw san bè na ka mògòw nyigin.	Tuma dòw mògo tè sigi-yòrò sòrò.
Tuma dòw a tè mògòw ka kuma faamuya.	Tuma dòw sènè bè mògò kò sègèn.
Tuma dòw foyi nègè tè mògò la.	Tuma dòw i bè kum'a fè, a tè kum'i fè.
Tuma dòw Maadu tè kuma mògòw fè.	Tuma dòw dumuni tè mògòw fa.

Nyininkali: tuma dòw

- Nyè-jira: A. I bè mun kè daraka ye?
 B. Tuma dòw n'bè mōni kè daraka ye.

I bè mun kè daraka ye?	Sigi-yòrò-ko bè cogo di?
I bè mun kè sībiri su fè?	Aw bè mun kè samiya tuma?
Sènè bè mun kè mògò_la?	San bè mun kè mògòw_la?

Segin-n-kan: nò

San-ji b'u gosi k'u to u nò la.
To i nò la.

A tè bò a nò la.
A Taara a bila a nò la.

Nyininkali: nò

A. San-ji mana na, u bè bò u nò la wa?
B. San-ji b'u gosi k'u to u nò la.

A. A bè boli wa?
B. Ayi, a tè bò a nò la.

A. N' ka to n' nò la wa?
B. Owò, to i nò la.

A. A taar'a bila min?
B. A taar'a bila a nò la.

Nyininkali: nò

A. San-ji mana na, u bè bò u nò la wa?
B. Ayi, u tè bò u nò la.

A. A bè boli wa?
B. Ayi, a tè bò a nò la.

A. N' ka to n' nò la wa.
B. Ayi, kana to i nò la.

A. A y'a bil'a nò la wa?
B. Ayi, a m'a bil'a nò la.

Segin-n-kan: cogo bée la

U bè mankan ci cogo bée la.
A kè cogo bée la i ka na.

A bè ntola minè cogo bée la.
Marakaw bè dòn kè cogo bée la.

Nyininkali: cogo bée la

A. U bè mankan ci wa?
B. Owò, u bè mankan ci cogo bée la.

A. A bè se ntola-minè la wa?
B. A bè ntola minè cogo bée la.

A. I bè na wa?
B. N' b'a kè cogo bée la ka na.

A. Marakaw bè se dòn na wa?
B. Marakaw bè dòn kè cogo bée la.

Nyininkali: cogo si

A. U bè mankan ci wa.
B. Ayi, u tè mankan ci cogo si la.

A. Wulu-sogo bè dun wa?
B. Wulu-sogo tè dun cogo si la.

A. I bè na wa?
B. N' tè se ka na cogo si la.

A. Burama bè se tobili la wa?
B. Burama tè se tobili la cogo si la.

A. A bè se ntola-minè la wa?
B. A tè se ntola-minè la cogo si la.

Yèlèmalì: cogo bée/nya bée/ . . .

U bē mankan ci cogo bē la.
 nya bē ma.
 a nyē bē ma.
 a nyē tan ni fila ma.

A bē dōn kē cogo bē la.
 nyē bē ma.
 a nyē bē ma.
 a nyē tan ni fila ma.

A bē tobili kē cogo bē la.
 nyē bē ma.
 a nyē bē ma.
 a nyē tan ni fila ma.

A bē sēnē kē cogo bē la.
 nyē bē ma.
 a nyē bē ma.
 a nyē tan ni fila ma.

Segin-n-kan: X-yòrò

An te se ka sigi bawo sigi-yòrò tè yan.
 An te se ka jò bawo jò-yòrò tè yan.
Wuluw bē kènema bawo don-yòrò t'u bolo.
A ma to yen bawo da-yòrò ma sòrò.

Nègè-so tè san a dila-yòrò la.
 An ma nyò sòrò a feere-yòrò la.
Sagaw tè feere u faga-yòrò la.
 Sira bē tinyè bawo bila-yòrò
 nyuman t'a la.

Baro-misèn: X yòrò

Nyè-jira: A. Fanta tè se k'i sigi wa?
 B. A te se. Sigi-yòrò tè yen.

Kuma-denw:

Ali ... da	Ami ... ja
Maadu ... jò	Saga ... faga
Ami ... ko	Malo ... feere
Wulu ... don	Sira ... bila

Segin-n-kan: Ba n'a si ye.

Ntolatan kanubaganci ka ca ba n'a si ye.	Ameriki mobili ka ca ba n'a si ye.
<u>A</u> ka dulòkiw ka ca ba n'a si ye.	Sinuway ka ca ba n'a si ye.
Ameriki arajo-so ka ca ba n'a si ye.	

Nyininkali: ba n'a si

A. Ntola-tan kanu-baganci ka ca wa?
 B. Ntolan-tan kanu-baganci ka ca ba n'a si ye.

A. A ka dulòki ka ca wa?
 B. A ka dulòki ka ca ba n'a si ye.

A. Ameriki arajo-so ka ca wa?
 B. Ameriki arajo-so ka ca ba n'a si ye.

A. Ameriki mobili ka ca wa?
 B. Ameriki mobili ka ca ba n'a si ye.

Fò-cogo-wèrè: ba n'a si

- Nyè-jira: A. Ntolan-tan kanubaganci ka ca ba n'a si ye.
 B. Ntola-tan kanubaganci ka ca fo k'a dama tèmè.
 C. Ntoli-tan kanubaganci ka ca kòsèbè kòsèbè.

A ka dulòki ka ca ba n'a si ye.
 Ameriki arajo-so ka ca ba n'a si ye.
 Ameriki mobili ka ca ba n'a si ye.
 Sin'waw ka ca ba n'a si ye.
 Birama ka kitabu ka ca ba n'a si ye.

A muso ka tulo-la-nègè ka ca ba n'a si ye.
 Yen fiyentò ka ca ba n'a si ye.
 A sen-si ka ca ba n'a si ye.
 A ka kulusi ka ca ba n'a si ye.

Segin-n-kan: X k'a to Y

A bè dumuni kè k'a to kalan na.
 A tè kuma k'a to dumuni na.
 A tè dòn-kili da k'a to sènè la.

Maadu bè dute min k'a to sèbènni na.
 Adama bè kalali kè k'a to tobili la.

Nyininkali:

- A. A bè mun kè k'a to kalan na?
 B. A bè dumuni kè k'a to kalan na.

- A. A bè mun kè k'a to sèbènni na.
 B. A bè dute min k'a to sèbènni na.

- A. A tè mun kè k'a to dumuni na?
 B. A tè kuma k'a to dumuni na.

- A. Adama bè mun kè k'a to tobili la?
 B. Adama bè kalali kè k'a to tobili la.

- A. A tè mun kè k'a to sènè la?
 B. A tè dòn-kili da k'a to sènè la.

Segin-n-kan: X bali ka Y

Tile farinya y'an bali ka sigi yen.
San-ji ye mobili bali ka boli.
Misiw ye kamiyòn bali ka sira ta.
Sènè y'a fa bali ka dumuni kè.
en-dimi ye n' bali ka boli.

Ja ye sènè-kèlaw bali ka nafa sòrò.
Kala nin ye bòrè bali ka bin.
A ye n' bali ka taa.
A kòndò y'a ba bali k'a ka baara kè.
San-ji y'u bali ka taa sènè kè.

Nyininkali: bali

- Njè-jira: A. Mun na mobili ma boli.
 B. Sanji ye mobili bali ka boli.

Mun na Fanta m'i sigi?
Mun na i ma taa?
Mun na an ma sigi yen?
Mun na a fa ma dumuni kè?
Mun na i ma boli?
Mun na aw ma taa sènè kè?
Mun na a m'a ka baara kè?

Mun na bòrè ma bin?
Mun na sènè-kèlaw ma nafa sòrò?
Mun na sènè-kèlaw ma nafa sòrò?
Mun na mobili ma dòn?
Mun na aw ma se ka nyò ladon?
Mun na a ma se ka foli kè?
Mun na u ma muso furu?
Mun na kamiyòn ma sira ta?

152 Intermediate Bambara

Segin-n-kan: X jè Y la

Mògò_tè mògò jè dumuni_na.

A ye n jè kēmè fila la.

I bēnkè tè se k'i jè foyi la.

Adama y'a jè vari_la.

A y'a dògòkè jè mobili_la.

A ye Sogolon jè na-bulu_la.

U bè mògò jè tasuma_la.

Nyininkali: jè

Njè-jira: A. Mun na a ma dumuni_kè?

B. U y'a jè dumuni_na.

Mun na a ma dumuni_kè?

Mun na a ma na ni mobili_je?

Mun na Sogolon ma na-bulu sòrò?

Mun na u ma tasuma sòrò?

Mun na i ma se k'a san?

Mun na i ma se ka taa?

I bēnkè ye mun kè?

Mun na aw ma taa siniman na?

Mun na u ma kitabu_nin kalan?

Segin-n-kan: X dēsè ka Y

N' dēsèra ka kuma kelen fò.

Bala dēsèra ka dumuni_kè.

Salifu tè dēsè ka foyi_kè ntola-tan_na.

An dēsèra ka nyògòn dēmè baara_la.

Mògò_tè dēsè ka foyi_kè ni Ala ye si_ni kēnēya_d'i ma.

I muso dēsèra ka tinyè fò faama_je.

Den-misēnw dēsèra ka kōnò_sòrò boli_la.

I fa tēna dēsè ka cogo sòrò_a la.

Nyininkali: X dēsè ka Y

Njè-jira: A. Mun na bōrè_bè kēnēma?

B. U dēsèra k'a ladon.

Mun na san-kilo-bōrè bè kēnēma?

Mun na u m'i bila?

Mun ye kōnò_kisi?

Mun ye baara_sumaya?

Mun y'i muso mēn fanga bolo?

Mun y'a fiyēnya tan?

Mun na a bēna se ka taa?

Mun na i bè Salifu fè?

Segin-n-kan: mankan

A ka moto mankan ka bōn kojugu.

N'b'a nyin'i fè i k'i mankan sumaya.

Mògò bè mankan ci ntola-tan-yòrò_la.

I denw bè mankan kè kojugu.

Mankan bè bō_a la, o tè ddoni ye.

Nyininkali:

A. A ka moto mankan ka bōn wa?

B. Owò, a ka moto mankan ka bōn kojugu.

A. Mògòw bè mun kè ntola-tan-yòrò la?

B. Mògòw bè mankan ci ntolatanyòrò

A. I bè mun nyini n' fè?

B. N'b'a nyin'i fè i k'i mankan sumaya.

A. Mun bè bō_a la?

B. Mankan bè bō_a la, o tè ddoni ye.

Baro

Ntola-tan

Sanba ni Ali bènna. U bè baro kè ntola-tan kan.

Sanba: I taara ntola-tan-yòrò wa?

Ali: Ayi, n' ma taa. E dun? E taara wa?

Sanba: E yèrè b'a-dòn. O tē fò ne kò.

Ali: Jòn ni jòn de tun b'a la bi?

Sanba: nana fila, Bani ni Sagan.

Ali: Jumèn sera?

Sanba: Sagan de sera. U ye Bani bugò saba ni fu.

Ali: Saba cayara dè. Ni n' ma fili, n' ko Bani de tun bè se Sagan na fòlò.

Sanba: Sagan yèlèman'u kòndò kabini salon. Sagan ntola-tanna bèe ye den-misènni kènèkènèw ye. U bè nyògòn faamuya kòsòbè, u tē sègèn joona.

Ali: U ka bi ntola-tan tun y'a sugu jumèn?

Sanba: Mali kupuba, ntola-tan in tun y'o nyògòn-bò dò de ye.

Ali: O tuma Bani sen bòr'a la wa?

Sanba: O fò yòrò bèe, i tē malo.

Notes1. Kabini

Kabini is a conjunction translating precisely as "since". It can be followed by a point time or place expression, or by a sentence.

Kabini cannot take a durational expression as its objects.

A bè mobili boli kabini Segu. He has been driving the car since Segou.

A bè mobili boli kabini fitiri. He has been driving the car since ____.

A bè mobili boli kabini sū kora. He has been driving the car since night fell.

2. V-li (daminè_)

Many English verbs take gerunds as their complements, e.g.:

They started eating. They began eating. They stopped talking.

Some of these verbs also take infinitives with the same meaning, while others do not, e.g.:

They started eating. = They started to eat.

They began eating. = They began to eat.

but

They stopped eating. ≠ They stopped to eat.

In Bambara, the verbs daminè, dabò, and dabila do not take infinitival phrases. They only allow nominalized verbs (V-li) or action/went nouns as their objects.

154 Intermediate Bambara

A ye kuma daminè.

He began talking. or

He began to talk.

U ye nyò-danni

They began planting millet. or

They began to plant millet.

Remember also that tila "finish (doing something)" also only takes action or event nouns, but as objects of the postposition la, e.g.:

U ma tila nyò-danni nò.

They haven't finished planting the millet.

3. Tuma dòw

Another of the many time expressions using tuma, this one has its literal translation value, "sometimes."

It can occur either at the beginning or the end of a sentence, e.g.:

Tuma dòw, an b'a kè tan. or An b'a kè tan tuma dòw.

Tuma dòw participates in the system of time words, including:

tuma bée
abada

always
never, ever, always

Abada is generally used in negative sentences, although in some dialects it is occasionally found in affirmative sentences, in which case it is synonymous with tuma bée.

In negative sentences, abada has the value "never". Tuma bée occurs in negative sentences and has the value "not always".

4. X nò la

Nò as we have seen means "trace, track". It is used, however, in many expressions, where its translations will differ slightly, e.g.:

to i nò la

remain where you are, don't move
literally "stay in your track."

ka X kè Y nò la

put X in Y's place, replace Y by X.

ka bô i nò la

to move from where you were

ka X bila a nò la

to put X in its place, where it belongs.

5. cogo bée la

This is a common adverbial intensifying expression, which translates "in every way". It would be appropriately used where we might use "in every which way, in every possible way."

Its negative counterpart cogo si can be translated as "in no way, no matter how, e.g.:

N tè se nin na cogo si la.

In no way can I do this.

or

I can't do this no matter how.

The same interpretation can be maintained with the manner adverbials, nya bée ma, a nya bée ma. Another common expression serving the same purpose is a nya tan ni fila ma "in its twelve ways," twelve being the general word to indicate all of the means or directions for something, e.g.: a fan tan ni fila, "its twelve directions", meaning "in all possible directions".

6. X-yòrò

In Lesson 6, we examined compounds formed with tuma, which translated as "the time for X, the time to do X, the time that X." Compounds with yòrò are analogous. They translate as "the place for X, the place to do X, the place where X", e.g.:

Fanta taa-yòrò
saga-faga-yòrò

the place where Fanta went/goes
the place to kill sheep or
the place for killing sheep or
the place where sheep are killed.

Note that in many cases where English would use an embedded question, B-M-D would use a nominalized verb compounded with yòrò, e.g.:

N' bē Ali taa-yòrò don.

I know where Ali went.
(embedded Q)

7. K'a to

Structurally, k'a to consists of the infinitival auxiliary ka followed by the pronoun a and the verb to "remain, stay, leave." Functionally, this structure translates as "while, during." It can be followed by a postpositional phrase, with la or by a verb with the suffix -la, optionally preceded by its object, or by a sentence, e.g.:

Postpositional phrase

Fanta ye dōnkili da k'a to dōn na.
Fanta sang a song while dancing.

V + la

K'a to ntola-tannaw ladegela, a ye filen tan.
While imitating the soccer players, he kicked the calabash.

Sentence

K'a to Fanta bē baara la yen, a tēna taa so.
While Fanta is working there, he won't go home.

8. Negative Implicative Verbs

There are a number of verbs in B-M-D that imply that their objects or complements were not done, acquired, performed, etc. The three verbs of this class studied in this lesson are:

X bali ka Y	stop/prevent X from doing Y
X dè̀sè ka Y	X fail to do Y
X jè Y la	refuse/deny X to Y

Of these verbs, bali is the only one which occurs in transitive constructions, e.g.:

San-ji_ye n' bali ka taa. The rain prevented me from going.

As can be seen, bali belongs to that class of verbs, the objects of which are the understood subjects of the infinitival complements.

Dè̀sè only occurs intransitively. It too takes an infinitival complement, e.g.:

A dè̀sèra ka taa. He failed to go.

Jè does not take an infinitival complement or a subordinate complement. When the object is a human noun and there is a postpositional phrase with la, it can be interpreted as "refuse somebody something," e.g.:

Hawa ye Baba jè dumuni na. Hawa refused (denied) Baba food.

When only two arguments are present as subject and object, it can be translated as "to lack, to be missing from,"

Wa fila bè a ka sara_jè. 10,000 francs are missing from his salary.

This verb also serves to translate "miss" as in "miss (a target)", e.g.:

Donso_ye waraba_jè. The hunter missed the lion.

9. Mankan

Mankan "noise" occurs with two verbs, both of which would translate as "make noise," bò and ci, e.g.:

A ye mankan_bò.
A ye mankan_ci. both translate as He made noise.

10. Ni ... min ...

In general, ni introduces a conditional clause in B-M-D, e.g.:

N'i sera yen, i ka Fanta fo. If/when you arrive there, you should greet Fanta.

Min as we have seen marks relative clauses. It is however the case in B-M-D that both may occur in the same clause, e.g.:

Ni ntola-tanba bè kè yen don_min, ...

These clauses are different in meaning from those with just ni or those with just min.

Ni ntola-tanba bè kè yen, u bè ga jò.
They build the house if there is a big game.

Ntola-tanba bè kè yen don min, u bè ga jò o don.
They build the house the day there is a big game.

Ni ntola-tanba bè kè dòn min, u tè bàara kè o don.
If there is a big game on a day, they don't work that day.

Vocabulary

ba n'a si	plenty of
bali	forbid, prevent
bugò	beat
ci	send
dògò-ci	wood-chopping
farin	fierce, bold
farinya	ferocity, boldness
fili	mistake, be mistaken
ji-ta	water carrying
jò-yòrò	place to stand, standing-room
kanubaganci	fan, admirer
makòndò	wait for
mankan	noise
ntola	ball
nyigin	wet, soak
san-kilo-borè	100 kg. bag
sigi-yòrò	place to sit, seat
sumaya	slow down
taa-ka-segin	goings and comings
tan	kick, play
tòn	group, team, club
tuli	to put something into its case or bag

Expressions:

X ni Y b'a la. X and Y are playing
X sen bòra Y la. X is eliminated from Y.

daba walima dabakuruni

sari walima misidaba

KALAN 13

Garanke

Nsiirin: Ko_balalen bè ko dõgõ-dalen sa.

Tun
Lakolon/rõkolon
Bala/jun
Nyè kòrò/nyèna/nyana
Predicates and arguments
X yèlèma ka kè Y ye
Jò-yòrò
V-len òn/v-len bè

Garanke

Garanke jò-yòrò ka bòn kosèbè. Ale de tun bè wolo-baaraw bèe kè.
Dalilu b'a fana bolo bawo sèbèn-tu tè se ka kè i da-rò kolon. Garanke-
de bè sabaraw ni forokow dila, ani mur-u-foronw ni pan-foronw ani so ni
fèn caman masiriw.

Dòw ko kofòlò garanke dòw tun bè se k'u yèrè yèlèma k'u kè suruku
ye. Ko, dòw tun bè se k'u yèrè yèlèma ka dòn saga wala misi kòndò, k'a
nyènama jòlèn kòndò-na-fèn bèe dun ka ban. Bagan in jòlèn bè to a bè
bò ka bìn ka sa ka bala mògòw bèe la.

Garanke-muso bè hòròn-musow nyin n'u dawolo susu. Ale de fana bè
hòròn-musow kun da seliw nyè-kòrò. Garanke-muso ka wusulan ka di kòsòbè.

Garanke tun tògò tinyènen dòn. A tun bè fò k'u kòndò ye wò ye,
k'u tè se ka gundo mara.

Nyè-jira

1. Garanke jò-yòrò ka bòn wa?
2. Muso jò-yòrò ka bòn du kòndò wa?
3. Garanke bè mùn baara kè?
4. Muso bè mùn baara kè.
5. A bè mùn ní mùn dila?
6. Garanke tun bè se ka mùn kè fòlò?
7. A bè se k'o kè sisan wa?
8. Mùn na a tè se k'o kè sisan?
9. Garanke tun bè mùn kè saga la?
10. Saga tun bè sa wa?
11. O saya tun bè bala mògòw la wa?
12. Garanke-muso bè mùn kè?
13. A bè kun-da kè wa?
14. A bè jònw kun da?
15. A b'o kun-da kè tuma jumèn?
16. Garanke-muso bè mùn dila?
17. A ka wusulan kasa ka di wa?
18. Mùn bè kè ni wusulan ye?
19. Mùn tun bè fò Garanke kan?
20. Mùn na a tun bè fò k'u kòndò ye wò ye?
21. U tògò tun tinyènen dòn wa?

Segin-n-kan: tun

<u>A</u> <u>kòròmùso</u> <u>tun</u> <u>bè</u> <u>kini</u> <u>tobi</u> <u>don</u> <u>o</u> <u>don</u> .	<u>Fanta</u> <u>tun</u> <u>b'a</u> <u>dege</u> <u>baara</u> <u>la</u> .
<u>A</u> <u>fa</u> <u>tun</u> <u>bè</u> <u>sigilen</u> <u>da</u> <u>la</u> .	<u>Malo</u> <u>tun</u> <u>tè</u> <u>sènè</u> <u>Mali</u> <u>la</u> <u>o</u> <u>tuma</u> .
<u>Ale</u> <u>de</u> <u>tun</u> <u>bè</u> <u>ko</u> <u>bèe</u> <u>kè</u> <u>du</u> <u>kòndò</u> .	<u>Fali</u> <u>de</u> <u>tun</u> <u>bè</u> <u>doni</u> <u>bèe</u> <u>ta</u> .
<u>Den-misènw</u> <u>tun</u> <u>bè</u> <u>taa</u> <u>dògò</u> <u>tigè</u> <u>kungo</u> <u>kòndò</u> .	<u>Garankèmuso</u> <u>tun</u> <u>bè</u> <u>hòrònmusow</u>
<u>Garankecèw</u> <u>tun</u> <u>tè</u> <u>wolo</u> <u>dòròn</u> <u>baara</u> .	<u>kun</u> <u>da</u> .

Yèlèmalì: tun

Nyè-jira: A. A sigilen tun bè.
 B. A tun sigilen bè.

A mako tun bè wari la.
A tògò tun bèna tinyè.
A jo tun bè kèlè la.
A ka baara tun ka nyi.
Bala sòn tun ye sunyali ye.

A sigilen tun bè.
Fanta dalen tun bè dòkòtòrò-so la.
A fa jòlen tun bè da la.
Kariba bonyanen tun bè kòsòbè.
Sukaro tununen tun bè.

Segin-n-kan: tun

Garankew tun bè tinyènen.
Garankew tinyènen tun bè.
Garankew tun tinyènen bè.

A n'a fa tun bè diyalen.
A n'a fa diyalen tun bè.
A n'a fa tun diyalen bè.

A tun bè sigilen da la.
A sigilen tun bè.
A tun sigilen bè.

Su tun bè kolen.
Su kolen tun bè.
Su tun kolen bè.

U tun bè bonyanen o waati la.
U bonyanen tun bè o waati la.
U tun bonyanen bè o waati la.

Segin-n-kan: lakolon/ròkolo

Cè da-rò-kolon tè se ka woro nyini.
Mògò kan-na-kolon tè bò kènèma.
Den-misènw ju-la-kolon bè yaala.

Mògò dòw sen-na-kolon tè taama.
I bolo-lakolon kana segin.

Nyininkali:

A. Mun na a tè se ka woro nyimi?
 B. A da-rò-kolon don.

A. Mun na i b'a kòròfò?
 B. A ju-la-kolon de bòra.

A. Mun na a tè se ka bò?
 B. A kan-na-kolon don.

A. Mun na i bolila?
 B. N' bolo-lankolon de tun don.

162 Intermediate Bambara

Baro-misèn: lakolon

Kumadenw: Larabu-muso nyè-da-lakolon.

- A. Larabu-muso bè fini don cogo di?
B. U tè nyè-da lakolon jira.

tubabu-den, ju-lakolon
nasara-muso, kan-nakolon
i kun-tigi, kan-nakolon
u ka mansa, sen nakolon

Esikimow, kan-nakolon
Sòròdasìw, disi-lakolon
Cèkòròba, kan-nakolon

Baro-misèn: lakolon/sinyè

Kumadenw: Ji-daga ... fila.

- A. Ji-daga lakolon bè.
B. I tèn'a fa?
C. Ne y'a fa sinyè fila.

n'ka wèrè, naani
nònò-bara, saba
sukaro-poti, fila
barada, kònòntòn

Segin-n-kan: bala

A bè sa ka bala mògò bèe la.
Samiyè balala cikèlaw la.
I balala n' na.

I nali balala-i so-mògòw la.
Taali balala n' na, n' ma se k'a
f'i ye.

Nyininkali: bala

- A. Umaru bè se ntola-tan na wa?
B. Owò, a bè se ka bala mògò bèe la.

- A. N' so mògòw tun m'a dòn ko
n' tun bè segin?
B. Owò, i nali balala i so-mògòw la.

- A. Samiya nana joona wa?
B. Owò, a balala cikèlaw la.

- A. I ye fèn caman dòn taali la wa?
B. Owò, taali balala n'na.

- A. I ma n' sen-kan mèn?
B. Owò, i balala n' na.

Yèlèmali:

Nyè-jira: A saya bè bala mògòw la.
A saya bè jun mògòw kan.

1. Samiya balala mògòw la.
2. I balala n' na.
3. I nali balala i so-mògòw la.
4. Taali balala n' na, n' ma se k'a f'i ye.

5. Fonènè bè bala mògòw la tuma bée.
6. A cè balal'a la kènema.
7. San-ji tè bala ci-kèlaw la.
8. Muso-furu bè bala cè-ganan na.
9. A fa saya balala bée la.
10. Faama ka kuma ma bala an na.

Baro-misèn: bala

A. N'ma sòrò kè.	A. Ko jòn ye nin kè?
B. Mun na?	B. Maadu.
A. Samiya balala n'na.	A. O balala n' na kosèbè.
	B. Mun b'o bala i la?
A. A ye Maadu nun kari.	A. N' bè fam'a ma mògò sèbè
B. A y'o kè cogo di?	tun don.
A. A balal'a la k'a kurufinyè a nun na.	B. Mògò jogo bè yèlèma.
A. I bè bò min?	A. Mògòw ye nakò bò wa?
B. N'bè bò ntola-tan-yòrò.	B. Ayi.
A. Jòn ni Jòn tun bè ntola-tan na?	A. Mun na u ma nakò sènè.
B. Mali ni laginè.	B. Nènè balala u la.
A. Jòn sera?	
B. Mali de sera.	
A. O ma bala n'na.	

Segin-n-kan: nyèkòrò

Musow b'u pari u cèw nyèkòrò.	Bala tè malobaliya kè a fa nyèkòrò.
A bè mògòw dògòya musow nyèkòrò.	Fanta tè kuma a burankè nyèkòrò.
A. Musow b'u pari u cèw nyèkòrò wa?	
B. Owò, musow b'u pari u cèw nyèkòrò.	
A. I kun-tigi tè mògòya dòn wa?	
B. Owò, a bè mògòw dògòya musow nyèkòrò.	
A. Bala bè cogo di a fa nyèkòrò.	
B. Ayi, Bala tè malobaliya kè a fa nyèkòrò.	
A. Mun na Fanta tè kuma?	
B. Fanta tè kuma a burankè nyèkòrò.	

Segin-n-kan: nyèkòrò

U b'u kun da seli nyèkòrò.	Silamèw bè sukaro san k'a
Mògòw bè ndele-finiw san fonènè nyèkòrò.	mara sunkalo nyèkòrò.
	Cikèlaw bè forow furan k'u jèya
	samiyè nyèkòrò.

Baro-misèn:

- A. Musow b'u pari tuma jumèn?
 B. Musow b'u kun da seli nyè-kòrò.
 A. Mun na sukaro tè sòrò?
 B. Mògòw bè sukaro san k'a mara sunkalo nyèkòrò.
 A. Sani ka samiya se, cikèlaw bè mun kè?
 B. Cikèlaw bè forow furan k'u jèya samiya nyèkòrò.
 A. Mògò bè ndele-finiw san fonènè nyèkòrò wa?
 B. Owò, mògòw bè ndele-finiw san fonènè nyèkòrò.

Segin-n-kan: yèlèma

Suba y'i yèlèma ka kè wara ye. San yèlèmana ka kè 1976 ye.
 A muso be se k'i yèlèma ka kè sa ye. Donso yèlèmana ka kè kèlè-kuntigi ye.
 Kòrè Duga y'i yèlèma ka kè duga ye. Kuma-sen yèlèma ka kè nyininkali ye.

Nyininkali: yèlèma

Suba tununa wa?
 A fòra k'a muso dalila ka taa wa?
 Da Monson ye Kòrè Duga minè wa?
 Aw bè nyènajè mun na?
 Donson kèra mun ye.
 N'ka kan ka mun kè ni kuma-sen ye.

Baro-misèn: so...biro

Nyè-jira: A. I ka so kèra mun ye?
 B. A yèlèmana ka kè biro ye.

Baba ... kuntigi	A ko so ... solima-bon
Kafiri ... silamè	Lakòli ... dòkòtòrò-so
Donso ... kèlè-kuntigi	Sudan ... Mali
Kòrè Dugu ... duga	Gol ^d Coast ... Ghana
Garanke ... suruku	Congo ... Zaire

Segin-n-kan: jò-yòrò

Garanke jò-yòrò ka bon kòsèbè.
 Muso jò-yòrò ka bon du kòndò.
 Nògò jò-yòrò ka bon sènè la.
 Kabini Adama taara, a jò-yòrò yera.
 Jò-yòrò si tè Madu la bāara in na.
 Konate jò-yòrò dōnna hòrōnya kèlè la.

Nyininkali:

- A. Garanke bè mun kè?
 B. Garanke jò-yòrò ka bon kosèbè.

- A. Muso bè mun kè du kòndò?
 B. Muso jò-yòrò ka bon du kòndò.

- A. Mun bè kè ni nògò ye?
 B. Nògò jò-yòrò ka bon sènè la.

- A. Adama tun bè mun kè?
 B. Kabini Adama taara, a jò-yòrò yera.

- A. Maadu bè mun kè baara in na?
 B. Jò-yòrò sí tè Madu la baara in na.

- A. Konatè jò-yòrò yera wa?
 B. Owò Konate jò-yòrò yera hòrònya kèlè la.

Baro-misèn: jò-yòrò

- A. Dugu bè nyè garanke kò wa?
 B. Ayi, a tè nyè.
 A. Mun na?
 B. A jò-yòrò ka bon kosèbè.

- A. Dugu bè nyè jeli kò wa?
 B. Ayi, a tè nyè.
 A. Mun na?
 B. Jeli jò-yòrò ka bon kòsèbè dugu kòndò.

- A. Dugu bè nyè numu kò?
 B. Ayi.
 A. Mun na?
 B. Numu fana jò-yòrò ka bon kòsèbè.

- A. Dugu bè nyè hòròn kò wa?
 B. Ayi.
 A. Mun na? A tè fò k'u tè fèn kè wa?
 B. O tè tinyè ye.
Bèè n'i jò-yòrò don. U fana jò-yòrò bè yen.

- A. Jòn dun, jòyòrò b'o la wa?
 B. Kòsòbè kè.
 A. A jòyòrò ni tòw ta ye kelen ye.
 B. Mògò t'o fò.

Yèlèmali: tun bè

- Nyè-jira: A. A sègènnen tun bè.
 B. A sègènnen tun don.

U tòoròlen tun bè kòsòbè.
U tòoròlen tun don kòsèbè.
A sigilen tun bè o tuma.
A sigilen tun don o tuma.
Kogo jèlen tun bè salon.
Kogo jèlen tun don salon.
Da yèlennen tun bè ne na-tuma.
Da yèlennen tun don ne na-tuma.
Ji sumalen tun bè sògoma in na.
Ji sumalen tun don sògoma in na.
Garankew tògò tinyènen tun bè fòlò.
Garankew tògò tinyènen tun don fòlò.

Muso in denmisènyalen tun bè o san na.
Muso in denmisènyalen tun don o san na.
So da-sògòlen tun bè, o de kòsòn an ma don.
So da-sògòlen tun don, o de kòsòn an ma don.
A muso tun bananen bè.
A muso tun bananen don.
Karamògò tun nisò-diyalen bè.
Karamògò tun nisò-diyalen don.
An na-tuma y'a sòrò su kolen tun bè.
An na-tuma y'a sòrò su kolen tun don.

Baro

Minata taatò sugu la, a y'a ka sabara ta ka ta n'a ye garanke bara.

Minata: Garanke, i ni sògòma.

Garanke: Nba, jatigi-muso, i ni sògòma. Hèrè sira?

Minata: Hèrè dōrōn. Baarani bè n'bolo k'a d'i ma.

Garanke: An b'aw de ka bila la yan. Jamu duman?

Minata: N'jamu ye Sukò ye. N' cè fana jamu Sukò.

Garanke: Sukò-muso, e dun ka baara ye jumèn ye?

Minata: N'ka sabara de tigèra, n' b'a fè i k'a dila n'ye. N'segintò ka bò sugu la, n' bè n'a minè.

Garanke: O bè kè, Mande tigi. I segintò b'a sòrò sabara dilala.

Minata taara sugu la, a ye naw san. A segintò jōra Garanke bara.

Minata: Garanke, i ni ce. N' ka sabara banna wa?

Garanke: A mènna. O tè se ka bila ka sumaya. Aw de ta ye duniya ye.

Minata: A dila-sara ye joli ye?

Garanke: I bè se min na, o di.

Minata: Garanke, i ye baara kè sòngò min na, o fò.

Garanke: Sòngò tè ne n'i cè. Aw m'a dòn duna tinyèna. Ne yèrè-kun t'e ta ye wa? Min b'i bolo, o d'i ka garankekè ma.

Minata: Nin minè. I ni ce, i ni baraji i ka bonya la. Ala b'i sara.

Garanke: Ne bolo e ka barika-da ye Ala ka sara bò.

Notes1. tun

The past time marker tun, usually occurs immediately before the auxiliary. If the preauxiliary words cè, man, nisòn are present, tun will always occur before them, e.g.:

A tun bè yan.

A tun ma ka di.

A tun cè ka nyi.

A tun nisòn ka di.

When an appositional past or present participle occurs with the subject noun, tun can occur either before the appositional phrase or before the auxiliary:

or A sigilen tun bè.

A taatò tun don.

A tun sigilen bè.

or A tun taatò don.

When the subject noun phrase contains a possessive construction, tun can occur before the possessed head noun, e.g.:

or A tōgò tun bè tinyè.

N' mako tun b'a la.

A tun tōgò bè tinyè.

or N tun makō b'a la.

Fanta tun kōròkè bè kè dugutigi ye.

Ali tun muso segira so.

Ali tun ka so bè yen.

2. lakolon/ròkolo

In general, rò is the Maninka postposition and causative verb marker, corresponding to Bambara la. As happens in all languages, some forms from some dialects prevail, where others do not. It turns out that in Standard Bambara, la is preferred over rò, except in a few isolated forms. Such is the case of daròkolo. In all other cases Standard Bambara prefers the use of la, e.g.:

kan nakolon ju lakolon sen nakolon bolo lakolon

Lakolon may be translated as "naked, empty, without contents/cover." It is not unlikely that it is morphologically related to kolo translating as "worthless, used, old, worn out."

In addition to having an exceptional morphological structure, da-ròkolo also has a slightly special interpretation. Literally, its translation is "empty mouthed." It has the interpretation "all by myself" or "without special means," that is, without "dalilu," e.g.:

I da-ròkolo te se ka nin kè. You can't do this without "means".

3. Nyèkòrò/nyè na

When these two expressions take human noun objects, they can both be interpreted as "before, in the presence of, in front of," e.g.:

Nin tè kè mansakè nyè na.
or Nin tè kè mansake nyèkòrò. This is not done before the king.

Nyè na does not accept time nouns as its objects. Nyèkòrò however does, in which case, it translates as "before," e.g.:

U b'u masiri seliba nyèkòrò. They make themselves up before the holiday.

4. Predicates and arguments

In trying to find a formal way to talk about meaning, linguists often borrow terminology and theoretical frameworks from philosophers and logicians. Without a common terminology, it is difficult often even to know how to think about a particular problem.

In talking about the way verbs behave, linguists have borrowed heavily from predicate logic. Hopefully, the terminology will not scare you off. A predicate can be understood very simply as an element that imposes conditions on other elements, that is, in some way it tells them how to behave. A verb certainly has predicate force in sentences. It governs the form, meaning and number of nouns with which it participates. The nouns participating with a predicate are called arguments. Verbs can be classified by the number of arguments that they govern, e.g.:

die one argument verb
 wash two argument verb
 put three argument verb

This framework gives us a useful structure within which we can compare differences between English and Bambara. We saw in Lesson 11 for example that activity verbs in English can add prepositional phrases which convert simple activity verbs to activity-motion verbs. For example, dance is an activity verb, but in "John danced out of the room," the verb phrase characterizes a motion as well as an activity.

If we study the verb yèlèma used in this lesson, and compare it to its English counterpart "change", we notice some interesting differences. Yèlèma is a one or two argument verb, e.g.:

A yèlèmana.	It changed.
A y'a yèlèma.	He changed it.
A y'í yèlèma.	He changed himself.

As seen in the translations, change operates in the same manner. Change can however take a prepositional phrase with "into" which can add another argument, e.g.:

She changed him into a toad.

B-M-D does not allow this expression of an additional argument with yèlèma. Instead one is obliged to add another verb phrase which can carry the argument, e.g.:

A y'a yèlèma ka kè ntorí ye.

As you will continue to discover, Bambara has many different ways of accomplishing the same task as we find in English.

5. Yòrò

In Lesson 12, we examined the highly regular and productive process of compounding with yòrò. Some of these compounds come to have special meaning. Jò-yòrò is a case in point. Literally, jò-yòrò translates as "the place to stand, the place where one stands." Its extended meaning incorporates the notions "role, function."

Nògò jò-yòrò ka bon sènè la.	The role/function of fertilizer is large in farming.
Konate jò-yòrò tun ka bon hòrònya kèlè la.	Konate's role was great in the fight for freedom.

Vocabulary

bala	surprise
barada	teapot
dalilu	secret, knowledge, special means
fini don	dress (manner)
foroko	leather bag
foron	sheath, scabbard
gundo	secret
gundo_mara	keep a secret
jatigi-muso	hostess
jo	right
kun-da	do (someone's) hair
mara	keep, rule, control, master
nyin-susu	do (someone's) teeth
sèbèn	gris-gris, talisman, charm
sòn	character, heart
sukò	female form of Keyita
sunyali	theft, robbery
tu	enclose in (etui)
wo	hole
solo	skin, leather
wusu	smoke
wusulan	incense

170 Intermediate Bambara

KALAN 14

Jeliya ni fòli

Nsiirin:

Ko man di bée la.

Na ni X ye

Taa ni X ye

X fè

Infinitive clauses

Infinitives as subjects

X kè ka Y

Review of coordination

X ani Y

X ni Y

X ani fana Y

X ka Y

X dan na

X-ko (the matter of X)

Jeliya ni fòli'

Dugu si tè taa jeli_kò. Jeliw de ye cidenw ye, olu de ye kuma_laselaw ye. N'i bè ko o ko kè, f'i ka jeli_bila i nyè. N'o tè, a ko tè nyènabò. Jeli de bè furu-sira-taamaw kè. N'i b'a fè ka fèn sòrò mògò la, i dun b'a dòn i kelennama tè se k'a sòr'a la, i bè jeli_bila o ko nyènabòli_la. Jeli b'a ka dahirimè sòrò o ci ninw de la. N'a ye ci kè mògò o mògò ye, o tigi b'a sòn. Ni kònyò bè kè wala bolokoli_walima denkundi, jeliw bè taa n'u ka fòli-fènw ye. Cèw bè fòli kè, musow bè dònkili da ka dòn_kè. O nyènajèw de senfè, u bè mògòw barama, u bè mògòw buruju gosi. Hòròn bololankolon tè se ka taa nyènajèyòrò bawo jeli min man'i deli, i ka kan k'o sòn. N'i m'a sòn, i bè malo fadenw ye. Ni dugutigi_wala hòròn bè kuma jama_la, a tè pèrèn ka kuma. A b'a ka kuma fò jeli de ye. O b'a lase jama_ma. Dugu ka ko kòròw fana bè mara jeliw de fè.

Fèn o fèn n'a bè kè dinyè_na, ni nisòdiya-ko dòn, o bèe bè na ni fòli_ye. Fòli_bè kè denkundi_la; a bè kè bolokoli_la; a bè kè kònyòya_la. Tulon sugu ka ca. Bala-fò bè yèn; dunun-fò bè yèn; ntamani-fò bè yèn. Ka sigi ka jeli ka nkòni-kan lamèn wala k'a ka kòra-kan lamèn, o bèe ye nyènajè_dò ye.

Dunun-fò-yòrò la, mògòw bè koori dunun-fòla la. Musow bè jò u dan_na, cèw bè jò u dan na. Musow bè tègèrè fò ka dònkili da ani ka dòn_kè. Cèw tè tègèrè fò nka u bè dòn_kè. Fòli_bèe nyèmògòya bè nyama-kalaw bolo. Olu de y'a ko bèe labènbagaw ye.

Ni sènè-fènw tigèra, fòli_bè kè ka mògòw ka nisòdiya jira ani ka barika da Ala ye.

Nyininkali:

1. Dugu tè taa mun kò?
2. Jeli_ye mun ye dugu_kòndò?
3. Jeli_bè mun kè?
4. Jeli_b'a ka dahirimè sòrò cogo di?
5. Ni jeli_ye ci_kè i ye, i ka kan ka mun kè?
6. Jeliw bè taa ni mun ye kònyò_wala bolokoli-yòrò_?
7. Cèw bè mun kè?
8. Musow dun?
9. Jeliw bè mun kè nyènajèw senfè.
10. Mun na hòròn bololankolon tè se ka taa nyènajè-yòrò_?
11. Jeli-sònbaliya bè na ni mun ye?
12. Jòn_bè dugutigi ka kuma lase jama ma?
13. Jeli_bè mun wèrè mara?

Nyininkali:

14. Mun bè na ni fòli ye?
15. Saya bè na ni fòli ye wa?
16. Mun na saya tè na ni fòli ye.
17. Fòli bè kè tuma jumèn?
18. Tulon sugu ka ca wa?
19. Tulon sugu jumèn bè yen?
20. Nkòni-kan-lamèn ye nyanajè dò ye wa?
21. Kòra-kan-lamèn dun?
22. Mògòw bè mun kè dunun-fò-yòrò la?
23. U bè koori dunun-fòla la wa?
24. Musow ni cèw bè jò u dan na wa?
25. Musow bè jò u dan na wa?
26. Cèw dun? U fana bè jò u dan na wa?
27. Musow bè mun kè?
28. Musow bè tègèrè fò wa?
29. Musow bè dòn kè wa?
30. Cèw bè tègèrè fò wa?
56. U bè dòn kè wa?
57. Jòn bè dòn-gili da?
58. Cèw bè tègèrè fò wa?
59. Fòliw nyèmògòya bè jòn bolo?
60. Jòn ye nyènajèw laben-baga ye?
61. Fòli bè kè Samiya tuma wa?
62. Fòli bè kè tuma jumèn o tuma?
63. Mun na u bè fòli kè ni sènè-fèn tigèra?

Nyininkali:

31. Dugu bè taa jeli kò wa?
32. Jeliw ye ciden ye wa?
33. Jeliw ye kuma-laselaw ye wa?
34. N'i bè ko o ko kè, i bè jeli bila i nyè wa?
35. N'i m'o kè, a ko bè nyanabò wa?
36. Jeli bè furu-sira-taamaw kè wa?
37. N'i b'a fè ka fèn sòrò mògò la, i kelen tè se k'a sòrò, i bè jeli bila o tigi la wa?
38. Jeli b'o nyanabò wa?
39. Jeli b'a ka dahirimè sòrò o ciw la wa?
40. N'a y'o kè mògò min ye, o tigi b'a sòn wa?
41. Jeliw bè taa n'u ka fòli-fèn ye kònyòya yòrò wa?
42. Jeli-cèw bè fòli kè wa?
43. Jeli-musow bè dòngili da wa?
44. Jelicèw bè dòngili da wa?
45. Jelimusow bè dòngili da wa?
46. Musow bè dòn kè wa?
47. Nyènajèw sen fè, jèliw bè mògòw barama wa?
48. U bè mògòw buruji gosi wa?
49. Hòròn bololankolon bè se ka taa nyènajè-yòrò la wa?
50. Jeli mana hòròn deli, a ka kan k'a sòn wa?
51. N'a m'a sòn, a bè malo wa?
52. Jeli bè dugutigi ka kuma lase jama ma wa?
53. Dugutigi wala hòròn bè pèrèn ka kuma jama la wa?
54. Dugu ka ko kòròw fana bè mara jeli fè wa?

Segin-n-kan: taa ni

Bala taara n'a den ye.
Ali ko k'a bè taa ni Fanta ye.

Seku ka mobili taara ni n'ka doni ye.
U bè taa ni bòrè ye.

Bila-nò-la:

Bala taara n'a den ye.
.....Fanta
.....a teri.
.....a dògòni.
.....muso
.....a kòròkò.

Baro-misèn:

A. Jòn taara n'i den ye?
B. Bala taara n'a den ye.

A. I tè taa ni foyi ye kayi?
B. Seku ka mobili taara ni n'ka doni ye.

A. Jòn bè taa n'a ye?
B. Ali ko k'a bè taa n'a ye.

A. Kaladenw ye karitòn ta wa?
B. Ayi, u taara ni bòrè de ye.

Baro-misèn:

Nyè-jira: Kuma-denw: Ali . . . Fanta

A. Ali bè taa a dan na wa.
B. Ayi, a ni Fanta bè dumuni_kè
(wala)
Ayi, Fanta bè dumuni_kè a fè.

Kuma-denw

Seku Ami
Maadu Adama
Baba Sali
Asetu. . . . Musa
Umu Mamu

Burama Salimata
Solo Kariba
Shaka Jènèba
Sedu Kaja
Ngolo Nyele

Segin-n-kan: na ni

Kònyòya bè na ni fòli ye.
Baba nana n'i ka bòrè ye.

A tè se ka na ni foyi ye.
San bè na ni sumaya ye.

A. Mun bè na ni fòli ye?
B. Kònyòya bè na ni fòli ye.

A. A bè se ka na ni wari ye wa?
B. A te se ka na ni foyi ye.

A. Baba nana ni mun ye?
B. Baba nana n'i ka bòrè ye.

A. San bè na ni mun ye?
B. San bè na ni sumaya ye.

Bila-nò-la: na ni

A tè se ka na ni foyi ye.

. wari . . .
dumuni . . .
doni si . . .
malo . . .
i muso . . .
an ka bòrè . . .
sama . . .
fini . . .

Segin-n-kan: ka X

Ka kòra-kan lamèn, o ye nyènajè dò ye.
 Ka sunyèni kè, o fana y'a sòn dò ye.
 Ka dunun fò, o fana ye kalan dò ye.
 Ka dòboli kè, o fana ye jate dò ye.
 Ka boli, o fana ye cèya dò ye.

Ka mògòw kalan, o fana y'a ka baara
 dò ye.
 Ka sunògò, o fana ye yèrè-lafiya dò ye.
 Ka dòn-kili da, o fana ye jeliya
 dò ye.

Nyininkali:

A. Mun fana ye nyènajè dò ye?
 B. Ka kòrà-kan lamèn.

A. Mun fana ye jeliya dò ye?
 B. Ka dòn-kili da.

A. Mun fana ye jate dò ye.
 B. Ka dòboli kè.

A. Mun fana ye cèya dò ye?
 B. Ka boli.

A. Mun fana ye yèrè-lafiya dò ye.
 B. Ka sunògò.

Bila-nò-la: Ka X

Ka kòra-kan lamèn, o bè n' nisòn-diya.
 Ka Seku ye tugun, ...
 Ka taa Segu, ...
, o tè ko gèlèn ye.
, o de bè n' hakili la.
 Ka jò ka nyègènè kè, o tè ko nyuman ye.
 Ka nènini kè jama la, ...
 Ka dumuni kè k'i dōgōni to, ...
 Ka miiri i kelen na, ...
, o tè dugu-tigi jogo ye.
, o tè mògò sèbè ka baara ye.
, o tè kè anw bara.
, o tè kè yòrò si.
 Ka i so-mògòw filí, o tè ko ye mògò bè min kè.

176 Intermediate Bambara

Kuma-don-nyògòn-na: Ka Y

Nyè-jira: A. Mògò bè foli kè. O ka nyi.
B. Ka foli kè, o ka nyi.

Mògò bè nenini kè jama la. O ma nyi. Mògò bè tile fila bila. O ka di.
Mògò bè sarakà bô. O ka nyi. Mògò bè tile saba kè i ma baara
Mògò bè bôrè fila ta. O ka gèlèn. kè. O ka fisa.
Mògò bè taa Moti i sen na. O man gèlèn. Mògò bè baara kè don o don. O man
di.

Baro-misèn: o fana

Kumadenw: Nkòni. . .dònkili. . .jeliya

A. A bè nkòni fò wa?
B. Ayi, a bè dòn-kili da.
A. O fana ye jeliya dò ye.

Kumadenw: Ci kalan baara

A. A bè ci kè wa?
B. Ayi, a bè kalan na.
A. O fana ye baara dò ye.

Kumadenw: Kafoli . . .dòbòli...jate

A. A bè kafoli kè wa?
B. Ayi, a bè dòbòli kè.
A. O fana ye jate dò ye.

Kuma-sen: pan . . . boli . . . kènèya

A. A bè pan wa?
B. Ayi, a bè boli de.
A. O fana ye kènèya dò ye.

Kuma-sen: kuma . . . foli . . . mògò sèbèya.

A. A bè kuma wa?
B. Ayi. Nka a bè foli kè.
A. O fana ye mògò sèbèya dò ye.

Kuma-sen: sunògò . . . yaala . . . denmisènya

A. A bè sunògò wa?
B. Ayi. A bè yaala.
A. O fana ye den-misènya dò ye.

Segin-n-kan: taa X kò

Dugu_si tè taa jeli_kò.
 Kalan_si tè taa sabati_kò.
 Nyamakala_si tè taa dalilu_kò.
 Kitabu-sèbèn_si tè taa hakili-sigi_kò.

Du-tigi_si tè taa sabali_kò.
 Kungo-kòndò-baara_si tè taa farinya_kò.
 Muso_si tè taa masiriw_kò.

Kuma-sen-dila: taa X kò

Nyè-jira: dugu . . . jeli
 Dugu si tè taa jeli_kò.

Dugu-tigi . . . sabali.
 Kitabu-sèbèn . . . hakili-sigi.
 Kungo-kòndò-baara . . . farinya.
 Muso . . . masiri.
 Baara . . . timinandiya.
 Numu . . . sabali.
 Kalan . . . sabati.
 Mògòya . . . bonya.

Nyininkali: taa X kò

Aw ka "taa X kò" nyè jaabi_la.

Mun bè dugu_nyè?
 Mun bè numuya_nyè?
 Mun bè suman_tinyè?
 Mun bè kalan_bali?
 Mun bè baara_nyè?
 Mun bè dugu-tigi_bali ka kè dugu-tigi nyuman_ye?
 Mun bè baara_nyè?
 Mun bè kitabu-sèbèn_nyè?
 Mun bè kungo-kòndò-baara_nyè?

Segin-n-kan: X bè Y bila Z la.

I bè jeli_bila o ko nyè nabòli_la.	Nènè bè mògòw bila yèrèyèrè la.
Funteni bè mògòw bila kan-na-kolon-bila_la.	Dute bè mògòw bila nyègènè-kè_la.
A y'a musow bila fini-ko_la.	Ali ye baara-denw bila bògò-baara_la.
Karamògò bè cè-misènw bila sènè_la.	
Adama y'a teriw bila foli_la.	
N' fa ye Jeli_Bala bila n' ka furu-taama la.	

Kuma-sen-dilali: X bè Y bila Z la

Nyè-jira: Fanta, Ali, baara.
Fanta ye Ali bila baara la.

Muso . . . a denw. . . tulon.
Karamògò . . . cē-misènw. . . sènè .
A . . . a musow. . . fini-ko.
Adama . . . a teriw. . . foli.
N'fa . . . Jeli Bala . . . furu-ko.

Ali . . . baara-denw. . . bōgò-baara.
Nènè . . . mōgòw. . . yèrèyèrè.
Dute . . . mōgò . . . nyègènè-kè.
Funteni . . . mōgò . . . kan-na-kolon-bila.

Nyininkali: X bè Y bila Z la

Ali bè mun na?
Den-misènw bè mun na?
Jeli Bala bè mun na?
Mōgòw bè mun na?
Funteni bè mōgò bila mun na?
A bè jeli bila mun na?

A musow bè mun kè?
Adama teriw bè mun na?
Baara-denw bè mun na?
Dute bè mōgò bila mun na?
Fanta ye Ali bila mun na?

Segin-n-kan: f' i ka

N'i bè ko o ko kè, f' i ka jeli bila i nyè.
N'i ko i ka baara in kè, fo mōgò k'i dèmè.
Ni Ali bè na, fo Fanta ka kini wèrè tōbi.
N'i fa bè kuma, f'i k'i kun suuli.
N'i ko i ka Fanta ye, f'i ka taa sugu la.
N'i k' i ka tobili kè, f'i ka tasuma mènè.
N'i k' i ka kuma mèn, f'i k'i dade.
N'i k'i k'i sago sòrò, f'i ka sabali.

Bila-nò-la: f'i ka

N'i bè baara in kè, f'i ka dèmè nyini.
 wari caman sòrò.
 baarakela caman . . .
 na joona.
N'i b'a fè ka Seku ye, ...
N'i k' i ka muso furu, ...
, f'i k'i da de.
, f'i kè sabali.
N'i k'i ka kalan kè, ...

Fò-cogo-wèrè: Ni X, fo Y.

Nyè-jira: A. N'i fa bè kuma, i ka kan k'i kun suuli.
B. N'i fa bè kuma, f'i k'i kun suuli.

N'i bè ko o ko kè, i ka kan ka jeli bil'i nyè.
N'i b'a fè ka kuma mèn, i ka kan k'i dade.
N'i ko i ka baara in kè, mògò ka kan k'i dèmè.
Ni Ali bè na, Fanta ka kan ka kini wèrè tobi.
N'i ko i ka tobili kè, i ka kan ka tazuma mènè.
N'i ko i ka Fanta ye, i ka kan ka taa sugu la.
N'i b'a fè k'i sago sòrò, i ka kan ka sabali.
N'i b'a fè ka muso furu, i ka kan k'i bolo bil'i kun.
N'i k'i ka kalan, i ka kan ka manamana-ko dabila.

Segin-n-kan: kelennama

I kelennama tè se ka ko nyè nabò.
I tēna ngòn kelennama ye.
N'ye wari di ciden kelennama ma.
I man kan ka siran wulu kelennama nyè.
Adama kelennama tun tè nin kè.
Maramu kelennama tè shè da bò ji lá.

Bila-nò-la:

I tēna ngòn kelennama ye.
..... sòrò.
..... jègè
..... dumun.
..... shè ye dumuni na.
..... mènèmènè
..... ye taama la.
..... ye ton-kun kan.
..... ye baara la.

Nyininkali:

Nyè-jira: A. I kelen don. I tè se ka ko nyè nabò.
B. I kelennama tè se ka ko nyè nabò.

I tēna ngon ye. Ngòn kelen don.
N'ye wari di ci-den ma. Ci-den kelen don.
A mankan ka siran wulu nyè. Wulu kelen don.
Adama kelen don. A tun tè nin kè.
Maramu kelen don. Maramu tè shè da bò ji la.
Fanta kelen don. Fanta tè fini ko.
Mènèmènè kelen don. Mènèmènè tè dumuni kè.
Adama kelen don. Adama bè ko bée kè.
Baba kelen don. Baba tè ntola tan.
Solo kelen don. Solo bè kulunw dila.

Baro

Bala ye ci bila ka taa Jeli Amadu wele. A b'a fè ka Jeli Amadu ci dugu-tigi_ma.

Amadu: Asalamalekum.

Bala: Malekumasalam.

Amadu: Bala, k'i ka ci-den tun fòra n'kò. N'nan'i ka wele laminè. Mun tun don?

Bala: N'kòndò-na-fililen don ko dò de la. N' ko n'b'i wele k'a nyè jir'i la, n'i bè se ka n' dèmé.

Amadu: Ala k'an bèe lajèlen dèmé.

Bala: Amiina. Ko gèlènba don, Jeli Amadu. Ne ma d'a la n'a bè se ka nyanabò.

Amadu: Ala ka bon, Bala. Ko ka dògòn dinyè na min nyanabòbaga ye mògòw ye, ni mògòw tè se k'a nyanabò. E k'i ka kun-ko fò.

Bala: A filè nin ye. N'b'a fè k'i ci ka taa dugu-tigi_bara, i ka t'a nyin'i a fè a ka n' sòn foro kura la.

Amadu: O tè baasi. O bè kè ni Ala n'a kira sònn'a ma.

Bala: E yèrè b'a dòn ko n' ka denbaya bonyanen bè kosèbè sisan. O de kòsòn n' bè foro kura in nyinina.

Amadu: E kòni k'a tò to nè ma sa. E bè min fè, i y'o fò. A sòrò-cogo, o bè ne de ma. Ni Ala n'a Kira sònna, i b'i ka foro sòrò k'a sènè nyinan samiya la.

Bala: N'o sèrā k'a kè, o na diya n' ye kòsòbè. N'ka denbaya na lafiya kòsòbè.

Notes1. Na ni X ye/taa ni X ye

These expressions are used as the equivalents of "take" and "bring". Literally, they translate as "come with, go with".

Notice that "take" has, in English, an interpretation like "take from, pick up, seize". In the sense of "pick up", "take" would be translated by B-M-D ta. Ta is not, however, a motional verb. It requires a verb like taa or na to give it motional value, e.g.:

A ye <u>bòrè ta</u> <u>sugu</u> la.	He took/picked up the bag in the market.
A ye <u>bòrè ta</u> ka taa <u>sugu</u> la.	He took/picked up the bag and went to market <u>or</u>
A ye <u>bòrè ta</u> <u>yan</u> .	He took the bag to the market.
A ye <u>bòrè ta</u> ka <u>na</u> <u>yan</u> .	He took/picked up the bag here.
	<u>or</u>
	He brought the bag here.

When human nouns are involved in these constructions, it is always better to interpret them as "take" or "bring", rather than "go with" or "come with". There is an important difference. For

C. Volition

Fè is used to express wanting, liking, or volition. Perhaps it could here be literally translated again as "X is oriented towards Y", meaning X wants Y. In this sense, fè cannot be replaced by bolo in any B-M-D dialects. In Gambian Mandinka, there is a verb lafi which is used to express volition.

One might question whether fè in a sentence like the following is the same as the others and whether it is a verb or not.

N' tè jègè fè.

I don't like/want fish.

It is impossible to tell in such sentences whether the item is a verb or a postposition, since, in this time aspect, they take the same auxiliaries. A verb, however, can occur in the future, the past, an infinitive, in a subordinate clause, and it has a nominalized form, e.g.:

a. A bè wari sòrò.	He gets money.
b. A bèna wari sòrò.	He will get money.
c. A ye wari sòrò.	He got money.
d. Wari sòròla.	Money was gotten.
e. g ka wari sòrò.	for him to get money, that he got money
f. ka wari sòrò	to get money
g. wari sòròli	getting money

Postpositions will only be found in sentences of type (a). When one wishes to express "like, want" in any of these other aspects, the verb kè must be used, e.g.:

b. A bèna <u>kè</u> wari <u>fè</u> .	He will want money
c. does not occur	
d. A <u>kèra</u> wari <u>fè</u> .	He wanted money
e. A ka <u>kè</u> wari <u>fè</u> .	for him to want money, that he wanted money
f. Ka <u>kè</u> wari <u>fè</u> .	to want money

The same facts would obtain with other postpositions like la, ma, kò, etc.

D. Passive

Fè is used in Bambara to express the equivalent of a by-phrase in the English passive, e.g.:

Wara fagara donso fè. The beast was killed by the hunter.

In this use, fè can be replaced by bolo in most dialects, e.g.:

Wara fagara donso bolo. The beast was killed by the hunter.

As stated before, the primary differences between an infinitive and a subordinate clause are:

1. A subordinate clause has a subject.
2. The infinitive auxiliary is low tone. The subordinate clause auxiliary is high tone.
3. Under certain conditions, the subordinate clause can take the negative auxiliary kana. The infinitive has no negative form.

With respect to distribution, infinitival and subordinate clauses occur in the same places, except where prohibited by the meaning of the verb that governs them, for example, se, "to be able":

A bè se k'a kè. He is able to do it.

Both infinitival clauses and subordinate clauses can be conjoined by ani, e.g.:

A bè se ka baara kè tile fè ani ka dòn kè su fè.
He is able to work during the day and to dance at night.

Ka baara kè tile fè ani ka dòn kè su fè o bè mògò sègèn.
To work during the day and to dance at night tires a person out.

In general, infinitives in subject position express non-factive or hypothetical events. For this reason, they are somewhat awkward with the ampliative aspect. You will note that the same facts hold for English, e.g.:

Ka Ali ye tuguni, o bè diya n'ye.
To see Ali again would please me.

Ali yeli tuguni, o diyara n'ye.
Seeing Ali again pleased me.

Where the event is already a fact, the nominalized verb form is preferred.

Infinitive clauses can be used, again like English, to express "in order to" phrases, e.g.:

Fòli bè kè ka barika da Ala ye.
Music is performed (in order) to give thanks to Allah.

Walasa "in order to" can be inserted in these constructions to relieve ambiguity or interpretive difficulty, e.g.:

Fòli bè kè walasa ka barika da Ala ye.

example, "the child went with his mother" does not have the same interpretation as "the child took his mother". The B-M-D sentence, den be taa n'a ba ye has the latter interpretation. To get the first interpretation, that is, where the mother seems somehow to be in command, the postposition fè can be used, e.g.:

Den bè taa a ba fè. The child is going with his mother.

2. X fè

This postposition has an extraordinary number of uses in Bambara. We will try to review some of them here.

A. Locative

As a locative, fè has the meaning "oriented towards, via, in the direction of, towards", e.g.:

A nana Segu fè. He came via Segou.
A taara Segu fan fè. He went in the direction of Segou.

Fè combines with directional nouns to form complex location postpositions, e.g.:

nyè <u>fè</u>	in front (of), towards the front
kò <u>fè</u>	in back of, toward the back
kèrè <u>fè</u>	at the side of, toward the side
san <u>fè</u>	above
da <u>fè</u>	at the mouth/edge of, beside, near

Complex directional nouns can be formed with the suffix -la, e.g.:

nyè- <u>fèla</u>	the front
kò- <u>fèla</u>	the back
kèrè- <u>fèla</u>	the side
san- <u>fèla</u>	the upper part, upstairs, on top

Used alone with a person's name as its object and followed by yen, it can be interpreted as "chez, at the home of, to X's" e.g.:

A taara Ali fè yen. He went to Ali's.

B. Possessive

Fè is used to express possession, perhaps translating literally as "X is oriented towards Y", meaning that Y possesses X. In this sense, fè, in most B-M-D dialects, is interchangeable with bolo. In Gambian Mandinka, neither fè nor bolo is widely used for possessives. The verb soto (=sòrò) is used to express this function.

E. Association

As pointed out in the preceding note, fè can be used to express certain meanings of "with" in English. As with the passive use of fè, there is always some interpretation of agency in the uses. Associational fè cannot, for example, have an inanimate noun as its object. In addition, the object of fè is always interpreted as somehow being the controlling force of the action in question. For example, one meaning of "with" in English might be labeled non-reciprocal agency, as illustrated in the sentences below.

- a. The student worked with the great master.
- b. The great master worked with his student.

There are readings in which sentences (a) and (b) do not mean the same thing. The interpretation of (a) that is analogous to the use of fè is the one in which the "great master" is clearly in command of the activities of the student, thus:

Kalanden ye baara kè karamògòba fè.

F. Mutuality

This is expressed by fè with nyògòn "together" as its object, e.g.:

U taara nyògòn fè. They went together.

G. Time

In time adverbials, fè-clauses express the notion of "during, duration", e.g.:

A taara su fè. He went during the night.
A bè sunògò tìle fè. It sleeps during the day.

3. Infinitive Clauses

Infinitive clauses are like subjectless sentences with the low tone auxiliary ka. In B-M-D, infinitives seem generally to have the properties of noun phrases. That is, whatever environment noun phrases can be found in, and whatever functions in the sentence they satisfy, infinitives are able to do the same. The only condition on their distribution is the very general condition in B-M-D that major syntactic functions like subject and object cannot be expressed with a complex noun phrase, e.g. containing a relative clause or an infinitive. In such a case, the complex noun phrase is moved to topicalized position and the pronoun o fills the major function position, e.g.:

Ka kòra-kan lamèn, o ye nyènajè dò ye.
 To listen to the kora is a certain pleasure.

4. Coordination: A Review

There are three kinds of coordination in B-M-D, which can be identified by the words used to conjoin them together. Basically, noun phrases are conjoined with ani or ni. Verb phrases are conjoined using the infinitival auxiliary ka after the initial verb phrase. Other constituents are conjoined without any linking word, but with intonation. Some constituents which can be conjoined in English cannot be conjoined in B-M-D. Let us review these processes.

A. ani

As stated above, ani can be used to conjoin noun phrases, e.g.:

A ye Ali ani Baba ye. He saw Ali and Baba.

Where one finds X and Y, where both X and Y are noun phrases, it is always permissible to use the short form ni.

Ani can be used at the end of a sentence as sort of an after-thought kind of coordination, or especially if the noun phrase to be conjoined is complex and occupying a major syntactic position, e.g.:

A ye Ali ye ani Baba kòròkè. He saw Ali and Baba's older brother.

When ani is at the end of a sentence, it cannot be replaced by the short form, ni. The long or short forms are used to adjoin pronouns, e.g.:

ne ani e	I and you	<u>a</u> ni mansa	he and the king
ne ni Baba	Baba and I	<u>o</u> ni baara	that and the work

B. Infinitival conjunction

In either a set of simultaneous events or in a sequence of events, infinitival phrases may be used after the first phrase to express these coordinations, e.g.:

A wulila ka bò ka taa sugu_{la}. He got up and left and went to the market.

Ani cannot be used to tie these infinitives together.

C. Predicate adjectives

Predicate adjectival phrases cannot be coordinated. The entire sentence must be repeated.

A ka bon, a ka jan. He is big and (he is) tall.

D. Adjunctive adjectives

Adjunctive adjectives cannot be conjoined in B-M-D. They may be adjoined, however, leading to a hierarchical interpretation, e.g.:

Muso jamanjan cènyi.

This sentence could be translated by "a tall woman who is beautiful," that, is, where "beautiful" defines the entire unit "tall woman."

If ani/ni is found between two adjunctive adjectives, the second one will be interpreted as a noun, e.g.:

Finì jèman ani finman.

The above example would not translate as "black and white cloth," but rather "white cloth and a black one."

A notion like "black and white cloth," would have to be expressed by a circumlocution, such as relative clauses using conjoined nominals.

Finì, finman ni jèman bè min na.

E. Sentences

In general, sentences are conjoined by intonation, e.g.:

Fanta tora so; Baba taara sugu_la.
Fanta stayed home; (and) Baba went to the market.

In some cases, however, ani fana can be used to conjoin two sentences, e.g.:

Fanta ye finiy ko, ani fana a ye tobili kè.
Fanta washed the clothes, and also she cooked the meal.

Ani alone cannot be used for this purpose. The two sentences must have the same subject.

The conjunctions nga "but", wala "or" can be used to conjoin sentences as in English, e.g.:

Fanta tora so wala a taara sugu_la.
Fanta stayed home or she went to the market.

Fanta tora so nga a ba taara sugu_la.
Fanta stayed home, but her mother went to the market.

F. Non-conjoinable constituents

In B-M-D, neither postpositions, postpositional phrases, nor auxiliaries can be conjoined in any fashion. In most cases, these would require a repetition of the verb phrase or of the sentence, e.g.:

A bè tiga feere so kònò ka tiga feere sugu la.
She sells peanuts at home and in the market.

A tun bè baara_la. A bè baara_la hali_bi.
She was and still is working.

5. Ko

Ko is certainly one of the most frequently occurring words in B-M-D. It has many uses, some of which are idiomatic, others which do not correspond directly to anything in English. It will be worth our while to review some of those uses here.

A. Ko is a noun which generally refers to an event, action, or activity. It can be translated in various contexts, as "affair, matter, business, thing, problem, question."

So-ko gèlèyara. The matter of housing has become difficult.
 The housing question }
 The housing matter } has become difficult.
 The housing problem }

B. In most dialects, ko can be used for cogo (coko), "manner, way," e.g.:

A tè nin cogo dôn. or He doesn't know how to do this.
A tè nin ko dôn.

A kè-cogo_ka gèlèn. It is difficult to do.
A kè-ko ka gèlèn.

In this respect, ko can translate as "manner, way" when preceded by a verb or an activity noun. It can be translated as "the way to deal with X" when preceded by other classes of nouns, e.g.:

A tè muso-ko-dôn. He doesn't know the way to deal with women.
 or He doesn't understand the way(s) of women.
 (A tè musow ko dôn.)

C. Ko can be possessed alienably (i.e. with ka) or inalienably (i.e. without ka) with important differences in meaning.

The inalienable construction leads to a translation like "X's way, the way X does things, X's manner." In this sense, the properties seem to be more intrinsic to the possessor. The possessor does not seem to be responsible for the properties in question, responsible, that is, in the sense of being their agent

or author, e.g.:

Hawa ko

Hawa's manner/way/style

The inalienable construction leads to the interpretation "the things that X does, X's behavior, X's affairs." In this sense, X is responsible as the agent or author of the properties in question, e.g.:

Hawa ka ko

the things Hawa does; Hawa's affairs/business

This latter meaning comes up in the expression:

I ka ko_ka gèlèn/nògòn/ca.

You are hard/easy to get along with.
(literally, "the way that you act
(behave) is hard/easy.")

These are the only three adjectives with which ko cooccurs in the alienable construction.

In the inalienable construction, ko only cooccurs with the adjectives di, go in the following expression:

X ko ka di/go Y ye.

Fanta ko ka di n' ye.

Fanta's way pleases me. or
I like Fanta.

It is important to note that ko in either alienable or inalienable constructions is only used with human nouns in this expression. Objects or activities that one likes are expressed directly as the subjects without ko, e.g.:

Dòn ka di n' ye.

I like dancing.

Dòlò-min ka di n' ye.

I like drinking beer.

Namasa ka di n' ye.

I like bananas.

With human nouns, ko may or may not be used. Some speakers, however, feel that the construction without ko tends to accentuate the physical or sexual properties of the subject, e.g.:

Hawa ka di n' ye.

Hawa appeals (sexually) to me.

Hawa ko_ka di n' ye.

I like Hawa.

In the inalienable form, the past tense marker tun may occur either before or after ko, e.g.:

Hawa tun ko ka di n' ye.

I used to like Hawa.

or Hawa ko tun ka di n' ye.

D. In cases where ko may or may not be used, it is generally the case that the form without ko is interpreted as referentially specific, whereas with ko, it refers to a wider spectrum of relations. For example, consider the following sentences.

- a) An bènnà sara_la. We agreed on the salary.
 b) An bènnà sara-ko_la. We agreed about the salary (matters).

The first sentence would be interpreted as an agreement concerning the sum of money in question. The second sentence b) would allow one to extend the agreement to salary-related issues, e.g. method of payment, time of payment, etc.

Vocabulary

bala	xylophone	koori	circle
bala-fò	xylophone playing	kòra	21 string harp-lute
barama	praise	kuma-sasela	interpret
bila	leave, put	malo	shame
bololankolon	empty-handed	nkòni	stringed instrument (generic)
buruju	lineage	ntamani	talking drum
buruju-gosi	lineage praising	ntami-fò	playing the talking drum
ci	message	nyè-mògò	leader
ci-den	messenger	nyè-mògòya	leadership
dahirimè	living	nyè-najè	party, entertainment, amusement
dan	limit	pèrèn	yell, scream
dòn-kili	song	tègèrè	applause, clapping of hands.
dunun	drum		
dunun-fò	drumming		
jama	crowd		
kelennama	by oneself		

Expressions

X bila Y la to put X to Y, to assign X to Y.
 X sen fè in the course of

KALAN 15

Gesedala_ni gese

Nsiirin:

Gese-dala, n'a ka fale_dun, a bē
dōra gale da.

I bē t'a sōrō

Min X, ni Y

X V-tō, Y

Sama:

X sama Y la.

Y sama X ma.

Wajibiya:

X wajibiyalen don Y kan.

Ka X kē Y ye (benefactives)

Gese-dala_ni_gese

Dugu caman na, i bè t' a sòrò dugu gese-dala ye maabò de ye. Maabò ye Fila de ye. Mabòw ye mògò sugu fila ye; minw bè kasaw da, n'olu bè sòrò Masina kòndò ani minw bè fini cènyiw da n'olu bè bò Sènégali futa. Mabò bè gese da musow ye. U b'a sara. Fòlò, ni muso tun b'a fè ka finiw da k'u feere, a tun bè kòcri-foroni bò. Kòori tun mana mò, a tun b'a wulusi k'a parata ka fale bò a la. A tun bè t'o fale di gese-dala ma don o don dölè ia. Don o don a tun ka kan ka taa dölèw minè k'u lafa. A tun taatò dölè minè, a tun bè taa gese-dala sama woro ni suman na. Sisan, muso caman bè gaari san de ka t'a di gese-dala ma. U yèrè tè gaari dila tugun. Nka hali bi gese-dala ka woro n'a ka suman wajibiyalen don u ma.

Nyininkali:

1. Gese-dala bè sòrò dugu bèe la wa?
2. Jòn ye gese-dala ye?
3. Mabò ye bamanan ye wa?
4. Mabò ye siya jumèn ye?
5. Mabòw ye mògò sugu joli ye?
6. Minw bè kaza da, olu bè bò min?
7. Minw bè bò Masina, olu bè mun da?
8. Minw bè fini nyumanw da, olu bè bò min?
9. Minw bè bò Sènégali Futa, olu bè mun da?
10. Mabò bè mun kè?
11. A bè gese da fu wa?
12. A bè gese da jònw ye?
13. Fòlò, ni muso tun b'a fè ka fini da, a tun bè mun kè?
14. A tun b'o kòori kè mun ye?
15. A tun bè gaari sòrò kòori la cogo di?
16. A tun bè mun kè ni gaari ye sani a ka taa a di gese-dala ma?
17. A tun ka kan ka mun kè don o don.
18. A tun bè taa ni mun ye don o don?
19. A tun bè taa ni mun ye a bolo?
20. Musow bè gaari bò sisan wa?
21. U bè mun kè?
22. Mun wajibiyalen bè hali bi?

Segin-n-kan: i hē t'a sòrò

I bè t'a sòrò gese-dala ye mabò de ye. I bè t'a sòrò dugu bèe bè sènè kè.
I bè t'a sòrò numu de bè bolokoli kè. I bè t'a sòrò cèw tè tobili kè.

Baro-misèn

- A. I bè t'a sòrò gese-dala ye mun ye?
B. I bè t'a sòrò gese-dala ye mabò ye.

- A. I bè t'a sòrò numu bè mun kè?
B. I bè t'a sòrò numu bè bolokoli kè.

- A. I bè t'a sòrò dugu bée bè mun kè?
B. I bè t'a sòrò dugu bée bè sènè kè.

- A. I bè t'a sòrò cew tè mun kè?
B. I bè t'a sòrò cew tè tobili kè.

Baro-misèn: i bè t'a sòrò

Nyè-jira: Fanta . . . tobili

- A. Fanta bè se tobili la wa?
B. I bè t'a sòrò a bè s'a la ka tèmèn mògò caman kan.

Seku . . . kòra-fò
Hawa . . . dònkila-da
Maadu . . . dunun-fò
Ami . . . fini-ko
I muso . . . sugu-la-sigi
Solo . . . kòra-fò
Isa . . . ntola-tan
Mabò . . . gese-da
Sali . . . gala-don
Numu Bakari . . . daba-dila

Nyininkali: i bè t'a sòrò
I ka "i bè t'a sòrò" bila jaabi la

Nyè-jira: A. N bè taa kayi sini.
B. I bè t'a sòrò funtèni bè yen.

N' bè taa New York juma-don.	N' bè taa "Canada" Kalo kura.
N' bè taa sinemanna su fi.	N' b'a fè ka dunun-fò dege.
N' b'a fè ka wòlòfò-kan kalan.	N' bè taa Ameriki Saheli-yan-fan fè.
N' bè taa Shaka bara.	N' b'a fè ka dònì dege.
N' b'a fè ka gese da.	

Segin-n-kan: min . . . ni .

Minv bè kasaw da n'olu bè bò Masina.
Minv bè finì cè-nyiv da n'olu bè bò futa.
Min bè tilen ka baara kè n'a tè sègèn.
Min bè se ka san duuru kè n'a tè fara.

194 Intermediate Bambara
Baro-misèn

- A. E kan bè Fila jumènw ma?
B. Minw bè kasaw da n'olu bè bo Masina.
- A. Male kan bè jumènw ma?
B. Minw bè finì cè-nyiw da n'olu bè bo Futa.
- A. I bè baara-kèla jumèn fè?
B. Min bè tilen ka baara kã n'a tè sègèn.
- A. I bè bagi jumèn fè?
B. Min bè se ka san duuru kè n'a tè fara.

Bila-nò-la: min X...ni Y

Min ka so man jan, n'a tògò ko Adama.
.....n'a bè baara kè lakòli la.
.....n'a bè n'a nyènajè an fè.
Min bè to ka na yan, ...
Min bè mobili finman boli, ...
....., n'u b'a wele ko-tigi_.
....., n' a bè to ka tèmèn yan.
....., n'a tè mògòw fò.
Min ka du ka bon, n'a b'a fè ka dò feere.
....., n'a tògò ko Amadu.
....., n'a tè mògò bila ka don a ka du kòndo.

Kuma-don-nyògòn-na: min X ni Y

- Nye-jira: A. A ka so man jan. A tògò ko Adama.
B. Min ka so man jan, n'a tògò ko Adama.

A ka du ka bon. A tògò ko Amadu.
A ka du ka dōgòn. A b'a fè ka dò-wèrè san.
A bè kuma arajo la. A bè fili tuma bée.
A bè kògò feere. A ka tabali bè bulon-da la.
A tè don ga-bugu kònò. A bè dumuni duman fè.
A ka jan. A tè miiri foyi la.
A bè tèmèn yan. A bè foli kè.

Segin-n-kan: sama . . . la

A ye n' sama dulòki ni kulusi la. A ma an sama foyi la.
A y'a den sama mobili la. U ba y'u sama filenw ni galamay la.

Nyininkali:

- A. A y'i sama wa?
 B. Owò a ye n' sama dulòki ni kulusi la.
 A. A y'a den sama wa?
 B. Owò, a y'a den sama. A y'a sama mobili la.
 A. A y'aw sama wa?
 B. Ayi. A m'an sama foyi la.
 A. U ba y'u sama wa?
 B. Owò, a y'u sama. Ay'u sama filenw ni galamaw la.

Segin-n-kan: . . . sama . . . ma

- A ye nyò-bòrè sam'a fa ma. . . Jènè ye bagi sam'a kòrò-muso ma.
A ba ye tasaw sam'a ma. N' ma fèn sama mògò si ma.

Nyininkali:

- A. A ye fèn sam'a fa ma wa? A. Jènè ye fèn sam'a kòrò-muso ma wa?
 B. Owò. A ye nyò-bòrè sam'a ma. B. Owò. A ye bagi sam'a kòrò-muso ma.
 A. A ba ye fèn sam'a ma wa? A. I ye fèn sama mògò ma wa?
 B. Owò. A ye tasaw sam'a ma. B. N' ma fèn sama mògò si ma.

Bila-nò-la: sama

- A ye Mamadu sama dulòki la.
 . . . Fanta . . .
 . . . a muso . . .
 . . . a den . . .
 . . . sigi-nyògònw . . .
 . . . a dògòkè . . .
 . . . a kòrò-muro . . .
 . . . Umaru . . .
 N' bè n' balimamuso sama fini na.
 . . . musòrò . . .
 . . . sabara . . .
 . . . kònnò . . .

196 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: sama

A ye Mamadu sama dulòki la.

. . . Fanta . . . sabara . . .
 . . . a muso . . . kònòn . . .
 . . . a den . . . kitabu . . .
 . . . sigi-nyògònw . wari . . .
 . . . a dògòkè . . . jele . . .
 . . . a kòrò-muso . sanu . . .
 . . . Umaru . . . nègè-so . . .

N' bè n' balimamuso sama finì na.

. . . . balimakè musòrò . . .
 kòròkè sabara . . .
 kòròmuso kònòn . . .

Bila-nò-la:

A ye finì sama Maramu ma.

. . . sabara . . . Nyele
 . . . nònò Maladdò
 . . . mobili a fa
 . . . jègè a kòròkè
 . . . wari a den
 . . . sèbèn ne
 . . . mòntòrò . . . a terikè
 . . . malo Musa
 . . . nyò a den-muso
 . . . Arajo Mara
 . . . kitabu a ba

Yèlèmali: sama

Nyè-jira: A. A ye nyò sam'a balimakè ma.

B. A y'a balimakè sama nyò la.

A ye kulusi ni dulòki sam'a ma.

Ami ye dèbèn sam'a cè ma.

A ba ye wusulan sam'a ma.

Fanta ye filenw nì galamaw sama Nyèba ma.

N' bè di ni ban-ji sam' i ma.

A ye kībaru duman sam'an ma.

N' balimamuso ye kayew ni kiriyònw sama n' ma.

Lasigi-den-so bè kībaruya-sèbènw sam'an ma.

A ba ye mangoro ni lenburuba sam'a ma.

Aw kana foyi sam'an ma.

Baro-misènw:

Ali: A y'i sama wa?
 Baba: Owò, a ye n' sama.
 Ali: A y'i sama mun na?
 Baba: A ye n' sama wari la.

Fanta: I fa ye an sama wa?
 Jènè: Owò, a y'an sama.
 Fanta: A y'an sama mun na?
 Jènè: A y'an sama musòròw ni kamisoliw la.

Musa: N'i bè na i ka n' sama.
 Bala: K'i sama mun na?
 Musa: Fèn o fèn y'i diya.
 Bala: O tè kuma ye. Fèn dō fō.
 Musa: N' sama tigani-kurun na.

Nyèlè: I den y'i sama wa?
 Nyèba: Owò, a ye n' sama.
 Nyèlè: A ye mun sama i ma?
 Nyèba: A ye bagi sama n' ma.
 Nyele: A y'a fa sama wa?
 Nyèba: Owò, a y'a sama wari la.
 Nyèlè: O nyèna kòsòbè. Den nyuman don.

Abudu: Cè, n' y' a mèn k'i fa nana.
 Adama: Owò, a nana.
 Abudu: A y'an sama wa?
 Adama: A ye den-misènw dōròn de sama.
A ma foyi sama mōgò-kòròba si ma.

Segin-n-kan: V-tò

A taatò dōlè minè, a bè gese-dala sama woro la.
A natò kalan kè, a bè Karamògò sama sira la.
A taatò baara kè, a bè Samake sama sigarèti la.
A segintò baaro-yòrò, a bè baarakèlaw sama woro la.
A bolitò ka don, a ye den nyoni k'a bin.
A natò saga faga, a bè mōgòw sama muru la.

Bila-nò-la:

A taatò dōlè minè, a bè gese-dala sama woro la.
sira. . .
to . . .
ji . . .
A bōtò so kōnò, a ye filen tan ka nōnò bon.
A dōntò so kōnò, ...
A wulitò k'i jò, ...
A sigitò kurun kan, ...

198 Intermediate Bambara

Baroni: V-tò

Nyè-jira: dölè_minè. . .sama woro_la.

- A. N'a bè taa dölè_minè, a bè mun kè?
B. A taatò dölè_minè, a bẽ gesedala sama woro_la.

baara_kè dölòki kura don.
sènè_kè dölòki kolon don.
tobili_kè. ko k'i jè.
nakò_sòn taa ni den-misènw ye.
kalan_kè kitabu caman ta.
kiri_tigè. nya-nyini.
ntola-tan. furakisèw kunun.
foli_kè. sama woro_la.

Nyininkali: V-tò

Nyè-jira: I ka "V-tò" don jaabi kònò.

- A. Ka kun-tigi_to kuma na, aw bè mun kè?
B. Kun-tigi kumatò, an tè mankan kè.

Ka ji to wuli_la, a bè mun kè?
Ka Musa to sènè_la, a bè mun kè?
Ka den-misènw to dumuni na, u bè mun kè?
K'aw to kalan_na, aw bè mun kè?
Ka san-ji to nala, aw bè mun kè?
K'i to seli_la, i bè mun kè?
K'a to nakò sònna, a bẽ mun kè?
K'a to kuma lo, a bè mun kè?

Yèlèmali: V-tò

Nyè-jira: Ka "tun" don kuma-sen ninw kònò.

- A. A taatò dölè_minè, a bè gese-dala sama woro_la.
B. A tun taatò dölè_minè, muso_tun b'a sama woro_la.

A taatò baara-yòrò, a bè baara-denw sama sira la.
Amadu taatò Kayi, a bè mògòw sama namasa la.
A taatò foro_la, a bè taa ni ji ye a bolo.
A taatò kiri-tigè-so_kònò, a bè kalan_kè.
Baba taatò Kayi, a ye fèn caman san sira la.
A taatò nakò_la, a ni den-misènw bè taa.
Fanta taatò finì-ko, a bè taa n'i ka finiw ye.
Umu taatò sugu_la, a bè jò k'an fo.
An taatò Segù, an bẽ donsoya_kè sira la.
Aw taatò wèrè_la, aw ka taa ni misi-den_ye.
A taatò jègè_minè, a bè dolen san.

Segin-n-kan: wajibiya . . . kan

Seli_wajibiyalen don silamè bée kan.

Furu wajibiyaalen don mōgò bée
kan Mali la.

Gese-dala_ka woro wajibiyaalen don musow kan.

Lakòli-don wajibiyaalen don den-misèn bée kan.

Nyininkali: wajibiya . . . kan

A. Seli_wajibiyalen don wa?

B. Owò. Seli wajibiyaalen don silamè bée kan.

A. Gesedala_ka woro wajibiyaalen don wa?

B. Owò. Gese-dala_ka woro wajibiyaalen don musow kan.

A. Furu_wajibiyalen don wa?

B. Owò. Furu_wajibiyalen don mōgò bée kan Mali la.

A. Lakòli-don wajibiyaalen don wa?

B. Owò. Lakòli-don wajibiyaalen don den-misèn bée kan.

Segin-n-kan: wajibiyaalen X ma

Woro-sōngò wajibiyaalen don gese-dala kan.

Seli wajibiyaalen don silamè bée kan.

Woro-sōngò wajibiyaalen tē baara-kēla kan.

Saraka wajibiyaalen don mōgò bée kan.

Na-sōngò wajibiyaalen don du-tigi kan.

Nafigiya wajibiyaalen tē mōgò si kan.

Muso fērēbò-wari wajibiyaalen don a cè kan.

Tilennenya wajibiyaalen don teri

Seli-fini wajibiyaalen don maminècē bée kan.

bée kan.

Bila-nò-la:

Woro-sōngò wajibiyaalen don musow kan.

. musow . . .

Na-sōngò dutigi . . .

. u ma-saw . . .

Balo du-tigi . . .

Furu-nafolo cè bée . . .

Nyò ni malo

Kōnyò-bon mōgò bée . . .

Denw fērēbò

Seli-saga buran bée . . .

Segin-n-kan: X kè Y ye

A ye mobili san a buranmuso ye.

Aw ye ko bée kè aw so-mōgòw ye.

Burama tē donso-nkòni fò bée ye.

N' tun bē ka lètèrē sēbēn n' ba ye.

Madani ye fēn bée kè a den ye.

I kēra mōgò o mōgò ye, a bē tinyē fò i ye.

U tē nkalon tigē u masaw ye.

Adama ye n'ka kitabu feere n' ye.

Bila-nò-la:

Adama ye mobili san a buranmuso ye.

Minata tē nkalon tigē a masaw ye.

Bala a burankè . . .

. a cè . . .

A den a kōrōkē . . .

. teri . . .

Amadu ye sēnē kē a buranw ye.

. mōgò si . . .

. doni ta

. bōgò baara

. ko bée kē

200 Intermediate Bambara

Baro-misèn: X kè Y ye

- A. Baba bè taa min?
 B. A bè taa fura bò.
 A. Ne tun kònò a kènèyara.
 B. A tè taala fura bò a yèrè ye.
 A bè taa a bò a kòrkè muso de ye.
 A. N' y'a mèn ko Bala ye mobili kura san.
 B. E! a ye dòwòrè san? N'Ko dò tun b'a bolo?
 A. O ye tinyè ye. A ye min san kunun, a y'o san a balimamuso de ye.
 A. A bè sòn ka nin fò?
 B. N'a fa y'a nyininka a b'a fò.
 A. Mun na? Nin tè kuma fòta ye.
 B. Ale b'a fò k'a d'a kan a fa ko a ma k'a kana nkalon tigè a ye tuma si.
 A. O ka nyi.
 A. I bè fini in fè wa?
 B. N' b'a fè kòsòbè.
 A. A san o tuma ka taa n'a ye i bolo?
 B. A tè kun n' na k'a san.
 A. Mun na?
 B. Muso fila bè n' fè. N' tè se k'a san kelen ye, ka kelen dò to.
 A. N' y'a mèn ko Adama ye arajo di Fanta ma. Tinyè don wa?
 B. Ne m'a mèn. Nk'a tè bala n' na.
 A. Mun na a tè bala i la?
 B. Adama bè ko bée kè muso ye.

Baro

Fanta taara yòrò ka geseda-yòrò la. A b'a fè Yòrò k'a ka gese tò bée bila k'ale ta da.

Fanta: Yòrò, i ni tilen.

Yòrò: Nba, Fanta, i ni tilen. So-tigi ka kènè wa?

Fanta: Tòrò si t'a la, a bè Ala tanu.

Yòrò: O ka nyi. Mun y'i se n' ma nin tilegan in na? A ka kan ka kè koba ye bawo i delila k'a fò n' ye k'i tè bò tile kòrò, ko tile b'i yelen.

Fanta: Manamana-kan dabila, Yòrò. N' nana sèbè-koba de la i bara. N' b'a fè i ka gese dò da n' ye joona joona.

Yòrò: N' ma deli ka n' ban foyi ma i bolo, Fanta. N' tè se ka gese wèrè si da sisan. Mògò wèrèw ka baara bè n' bolo, n' tè se k'olu ta bila k' e ta kè.

- Fanta: Kana n' mako sa, Yòrò. Ci dé bòra dugu wèrè la ka na ko n'ka biri-finiw ci. Sòngò min dira n' ma, o ye sòngò dumanba ye. N' b'i deli i ka n' demè.
- Yòrò: N' tè se, Fanta. N' ye layidu ta mògò wèrèw ye. Ni n' ma tila olu ka baara la, n' tè se ka foyi wèrè kè.
- Fanta: Yòrò, ne n'e mènna baara la nyògòn fè. E man kan ka nin kè ne la. E man kan ka ne mako sa.
- Yòrò: N'i ko n' ka fèn o fèn k'i ye, n' b'a k'i ye. N'i ko n'ka gese da i ye fu, n' b'a kè. Nka n'tè se ka mògò wèrèw ka baara bila i ye.
- Fanta: I bannen don dòròn.
- Yòrò: N'ma ban, layidu dé ka gèlèn. N' tè ban foyi wèrè ma i bolo. N' tè se ka nin kelen nin k'i ye.
- Fanta: I bè se ka mògò wèrè ko-fò n' ye min bè se ka baara in kè n'ye joona wa?
- Yòrò: N' terikè Sanba bè se.

Notes

1. X bè t'a sòrò

This is a very common expression, translating literally as "you will go find it." This expression is followed by a complete sentence without any conjunction or complementizer, such as ko. It can be used to express the notions "you will find that. . . , you will see that. . . ," e.g.

N'a ye Fanta furu, a bè t'a sòrò a kun ka gèlèn.
If he marries Fanta, he will find that she is stubborn.

2. Min X, ni Y

The appositional modifier ni Y is often found added to relative clauses for further precision or specification.

Muso min nana, n'o ye Baba dōgòmuso ye, . . .
The woman who camè, the one who is Baba's sister, . . .

A taara morikè min fè yen, n'o dalilu ka bon kojugu. . .
The holyman that he wènt to sèe, the one whose powers are so great. . .

3. X V-tò, Y

This is the pattern for present participial clauses discussed in Lesson 7 (page 89).

4. Sama

There are a number of verbs in B-M-D, like sama which occur in two patterns which involve the transposition of the arguments in object and object of preposition position, e.g.

Baba ye Fanta sama wari la.
Baba gave Fanta a gift of money.

Baba ye wari sama Fanta ma.
Baba gave a gift of money to Fanta.

The meaning of sama is more restricted than the giving of a gift. It is the giving of a gift when one has returned from a trip or voyage.

5. Wajibiya

Wajibiya means essentially "to require, oblige." It is very commonly used in the past participial form in which it could be translated as "to be necessary, be required." In most dialects, wajibiya takes a postpositional argument with kan, e.g.

Woro-sòngò wajibiyalen don muso kan.
The price of kola is required of the woman.

U ye seli wajibiya jònw kan.
They required prayer of the slaves.

Wajibiya also takes an infinitival complement, in which case it is the object noun phrase which functions as the understood subject of the infinitive, e.g.

U ye jònw wajibiya ka seli.
They obliged the slaves to pray.

6. Benefactive ye

In all dialects of B-M-D, even those that often replace ye used in other constructions by di or ti, ye is used as a benefactive postposition, translating generally as "for". It is important to note that Bambara makes a distinction not made in English. In English, we can use the preposition "for" to represent someone under whose orders we are doing something, e.g.

I am working for Fanta.

This would translate into Bambara with fè and not ye.

N' bè baara_kè Fanta fè.

The use of ye would assert that what was being done was for some particular person's benefit.

N' bè baara_kè n' denw ye.
I am working for my children.

Vocabulary

ban	refuse
da	create
dòlè, dōra. . .	reel, spool
fale.	home-spun thread
fila.	Fulani
futa.	Region of Mali, Senegal, Guinea
gaari	thread
gale	first
gese	thread
gesedala. . . .	weaver
halibi.	up to now
kasa	woollen cloth
kōori	cotton
kōori-foroni. .	little cotton farm
layidu.	promise
maabō	casted Fulani person
manamana-kan. .	casual talk
masina.	Region of Mali
parata.	spin
Sènégali. . . .	Senegal
suman	measure
wajibi.	obligation
wulusi.	gin
yelen	melt

daamu bè
nyògòn dèmè na

KALAN 16

Ci-kèla

Nsiriin:

Marifa-mugu diya o diya,
to-mugu ka di a ye.

X ni Y don
Jè X ma ko Y.
X soli ka Y
U d^ow
X sago la
Danma-X
Bèn X ma
Ka na a ye k'a fò.

Ci-kèla

Bakari ye cikèla ye. San kalo tan ni fila, a bè baara la. San waati o waati n'a danma-baara don. Baara min bè kè samiya tuma, o tè se ka kè tilema tuma. Samiya tuma, sumanw bè se ka sènè nka ni ye dannì kè tilema tuma i ka dannì-fènw bè toli. Nakò tè se ka sènè samiya tuma, a tè se ka sènè funteni tuma. Bakari b'o bée dòn. A b'a ka baarav kè tuma dòn. A b'u daminè tuma dòn.

Samiya mana surunya, Bakari b'a ka foro labèn. A bè jiriw tige ka gungurunw bò ka binw kan, ka foro-kòndò-nyaman bée kè ton misènni caman ye foro kòndò, k'u jeni. N'a tilal'o la, a bè buguringè yèrèkè foro kòndò. Ni foro jèra, a bè sigi ka sanji fòlò makòndò.

A bè bulukuli fòlò kè ni san-ji fòlò binna. N'a jèr'a ma ko sanw tènà jò tugun, a bè bulukuli tòw kè anì dannì. Bakari bè fèn caman dan, k'a ta sanyò ni keninke ni kaba la, ka t'a bila tiga ni kòori ni woso ni bananku la. A ka sènè-fènw mana falen, a n'a ka denbaya bée bè jè ka kòrò-shiyènni kè ka bin juguw bè sènè-fènw kòrò. O waati baara ka ca kòsòbè. O kòsòn, Bakari musow n'a denw bè soli ka taa foro la, u bè wuli kabini fajiri. U tè sègin so ni fitiri ma se. Sènè-fènw mana kògò, u dòw bè ji caman fè, u dòw ju tè se u yèrè kòrò. Walasa k'o sènè-fèn sugu fila demè u ka bonya mògò sago la, Bakari n'a ka denbaya bè ntugun wuli u juw kòrò. Ni sènè-fènw bonyana kòsòbè fo ka den kè, den-misènw bè to ka taa tilen foro la. U bè kondw ni ngonw gèn ka bò foro la. O waati bè bèn fo-bonda ma. Mògò-kòròbaw b'u lafinyè o tuma sani sènè-fènw ka mò.

Foro-baara bée bè ban ni sènè-fènw ladonni ye jiginèw kòndò. O bè kè ka bèn fonènè daminè-tuma ma. Fonènè-tuma, Bakari bè nakò belebele bò bawo duguba yòrò man jan. A bè se ka taa a ka nakò-kòndò-fènw feere duguba kòndò. Bakari bè tamati ni nkòyò ni jaba ni foronto ni fèn wèrè caman sènè a ka nakò kòndò.

Tilema tuma, ni funteni bora, Bakari bè taa kalan kè baliku-kalan-so la su fè. Tile fè, a bè bōgò nōni k'a ka sow bari anì ka so kuraw jò. Tilema tuma de ye nyana jè caman kè-tuma ye. O b'a sòrò baara gèlenw bée nōgōyara, mōgōw bè muso furu, u bè tulon suguw bée bō. Tilema fè de fana, mōgōw bè taama ka taa bō balimaw ni buranw na dugu wèrèw la sani forow labènni tuma ka se tugun.

Bakari ye cikèla-ɲana ye. A tun b'a ka sènè bée kè ni dabanikurunni de ye. A nan'a ye k'a fò o sègèn ka bèn, a nafa man ca. A ye saribilenni ni wotoro san salonnasini. A ka baara-kè-minan kòrò tòw b'a bolo. A bè tu tigè ni bese ye. A bè kòròshiyènni ni bòli kè ni daba ye.

✓ Nyininkali

1. Bakari bè mun baara kè?
2. A bè baara kè tuma jumèn?
3. Baara bée bè se ka kè tuma bée wa?
4. Mun bè kè samiya tuma, o bè se ka kè tuma wèrè la wa?
5. Mun baara bè kè samiyè tuma?
6. Mun baara bè kè tilema tuma?
7. Bakari b'a ka baaraw kè-tumaw dòn wa?
8. Samiya mana surunya, a bè mun kè?
9. A bè mun tigè?
10. A bè mun kè nyamanw na?
11. Mun bè kè ni bugurinjè ye?
12. Bulukuli fòlò bè kè tuma jumèn?
13. N'a jèra Bakari ma ko san tè jò, a bè baara jumènw kè?
14. A bè mun ni mun dan?
15. Ni sènè-fènw falenna, Bakari n'a ka denbaya bè mun kè?
16. O waati baara ka ca wa?
17. O kòsòn, u bè mun kè?
18. U bè segin so tuma jumèn?
19. Ntugun-wuli bè kè tuma jumèn?
20. Mun na u bè ntugun-wuli kè?
21. Ni sènè-fènw denna, den-misènw bè mun kè?
22. Mun na u bè tilen foro la?
23. O waati bè bèn mun ma?
24. Baara bée bè ban ni mun ye?
25. Bakari bè mun kè fonènè tuma?
26. A bè mun sènè a ka nakò kònò?
27. Funteni mana bô, Bakari bè taa mun kè?
28. O kalan bè kè kan jumèn na?
29. Tilema tuma ye mun tuma ye?
30. Bakari bè baara kè ni mun ye?

Segin-n-kan: X ni Y don

San waati o waati n'a danma-baara don.
 Sènè-fèn o sènè-fèn n'a danma-nògò don.
 Baara o baara n'a danma-nafa don.
 Tilema o tilema n'a danma-fenteni don.
 Mògò o mògò n'a danma-jò-yòrò don.
 Ko o ko n'a danma-kun don.
 Kalanden o kalanden n'a danma-kuntilenna don.
 Muso o muso n'a danma-cè don.

Bila-nò-la:

San waati o waati n'a danma-baara don.
 hami . . .
 tulon . . .
 gintan . . .
 kèlè . . .
 seli . . .
 Kalo don o don
 . . .dògò-kun o dògòkun
 Kalo o kalo
 Dògòkun o dògòkun nyènajè . .
 Samiya o samiya
 Don o don ko
 kalan
 Kalan o kalan nsiirin . .

Kuma-sen-dila: danma

Nyè-jira: A. Kuma-den: Waati . . . baara
 B. Waati o waati n'a danma-baara don.

Kumadenw:

samiya . . . sumaya
 tilema . . . funteni
 lakòli . . . kalan
 baara . . . gèlèya
 muso . . . keleya
 kalan . . . nsiirin
 kitabu . . . nafa
 don . . . kèlè
 dògòkun. . . seli
 cè . . . muso
 muso . . . so

Segin-n-kan: jè X ma ko Y

A jèr'a ma ko san tènà jò tugun.
 A jèra Ami ma ko a ka furu sara.
 A jèr'a n' ma ko nin tè foyi nyè.
 A jèra Adama ma ko nònò ka nyi mògò ma kòsòbè.
 A jèra Fanta ma ko keleya tè fèn nyè.
 A jèra muso ma k'a tè mobili sòrò tugun.
 A jèra Bala ma ko a ba tènà sòn ka taa.
 A jèra an bèe ma ko san bè na kòsòbè nyinan.

Bila-nò-la: Bakari

A jèra Bakari ma ko san_tèna jò tugun.
Fanta sin-nòndò tèna jò tugun.
Ngolo san_tèna na tugun.
a fa tèna a dèmè tugun.
musow u tèna mèri lasòrò a waati la.
furu tèna se ka siri tugun.
Maladò keleya tè foyi nyè.
nyangoya
navigiya
dusubaya
kèlè
kalanbaliya ye dibi de ye.
bèe.
kalan de bè sòrò yiriwa.
nafa bè baliku-kalan na.

Segin-n-kan: X soli ka

Bakari muso n'a denw bè soli ka taa foro la.
 Den-misènw bè soli ka taa lakòli la.
 Silamèw bè soli ka taa misiri la.
 Maadu ma deli ka soli ka taa baara-yòrò.
 Dòkòtòròw bè soli ka taa dòkòtòrò-so la.
 Fanta tè se ka soli ka wuli.

Bila-nò-la:

Bakari n'a muso bè soli ka taa foro la.
sugu
den-kundi
sanga-bonda
 Musow dògò
kò
kòlòn
fini-ko
 Cèw kungo kòndò
 Donsow
 Sènè-kèlav
 Lakòli-karamògòw lakòli-la. . . .
 Lakòlidenw
 Wayew sogo-faga-yòrò

Segin-n-kan: u dòw

Sènè-fènw mana kògò, u dòw bè ji caman fè.
 Cè-misènw mana bonya, u dòw b'u masaw ta.
 Kalandenw mana tila, u dòw tè baara daminè o yòrò bèe.
 Musow mana don lakòli la, u dòw tè sòn tobili ma.
 Sogow mana sa, u dòw tè toli joona.

210 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: u dōw

Sènè-fènw mana kōgò, u dōw bè ji caman fè.
 Nakò-fènw
 Den-misènw mana bonya, u dōw bè tinyè.
bè bō u fa ko so.
b'u masav ta.
bè fadenya sama.
 Kalandenw mana tila tè baara daminè o yòrò bèe.
tè taa so.
bè tò Ameriki.
tè sòn karamògòya ma.

Segin-n-kan: mògò sago

A ye dumuni kè a sago la.	Asetu y'a ka kalan kè a sago la.
An tun tè se ka foyi kè an sago la.	Mògò tun tè se ka yaala i sago la.
An tè se ka baara kè an sago la.	U tun tè se ka sènè kè u sago la.
Sidiki tun b'a ka baro kè a sago la.	

Bila-nò-la:

N' ye baara kè n' sago la.	Adama ni Awa u . .
I i	 kalan kè u
A a	 sènè kè
An an	 dōngili da
Aw aw	 dōn kè
u u	 sēbēnni kè
Adama a	 lakalanni kè
	 u ka nakò sènè

Segin-n-kan: bèn X ma

O waati bè bèn fo-bonda ma.	A wuli-tuma bè bèn tile bōli ma.
Kalan daminè-tuma bè bèn nènè-tuma ma.	Ali boli-tuma bè bèn fitiri ma.
Kalan bila-tuma bè bèn samiya ma.	A ka su-rò-fana-dun-tuma bè bèn
Baara-jigin-tuma bè bèn laansara ma.	saafo ma.

Bila-nò-la:

O waati bè bèn fo-bonda ma.	A na-tuma
. samiya	A bō-tuma
. tilema	A sunògò-tuma
. fajiri	A seli-tuma
. nènè-tuma	
A wuli-tuma fajiri	
. walaha-tuma	
. selifana	
. laansara	
. fitiri	

Segin-n-kan: N'a nan'a ye k'a fò.

N'a nan'a ye k'a fò ko san tè na tugun, a bè danni kè.
 N'a nan'a ye k'a fò ko nyangoya tè foyi nyè, a bè sabali.
 N'a nan'a ye k'a fò ko nin nyò-si ka nyi, a bè dò san.
 N'i muso nan'a ye k'a fò k'i tè yaala kojugu, a bè fara i la.
 N'a nan'a ye k'a fò ko keleya tè foyi nyè, a bè malo i ye.

Yèlèmalì: N'a nan'a ye k'a fò

Nyè-jira: A. N'a nan'a ye k'a fò ko san tè na tugun, a tè danni kè.
 B. A man'a ye k'a fò ko san tè na tugun, a tè danni kè.

N'a nan'a ye k'a fò ko nafiya tè fèn nyè, a b'a dabila.
 N'a nan'a ye k'a fò ko wari bè sòrò a la, a b'a san.
 N'a nan'a ye k'a fò ko a tè den sòrò, a b'a furu sa.
 N'a nan'a ye k'a fò ko yan tè se ka sènè, a bè yòrò wèrè nyini.
 N'a nan'a ye k'a fò ko mōgò tè, a b'a gèn.
 N'a nan'a ye k'a fò ko yiri tè bin, a b'i sēmè a la.
 N'a nan'a ye k'a fò ko kurun taara, a bè t'a sen na.
 N'a nan'a ye k'a fò ko a tēna diy'i ye, a tēn'a kè.
 N'a nan'a ye k'a fò ko mōgò sēbè don, a b'a kōlōsi.
 N'a nan'a ye k'a fò ko kini bè mōgò fa, a b'a tobi don o don.
 N'a nan'a ye k'a fò ko dōngili in ka di, a b'a disiki san.
 N'a nan'a ye k'a fò ko kalan nafa ka bon, a bè don a la.
 N'a nan'a ye k'a fò ko i t'a sunya, a na da i la.

Fò-cogo-wèrè: N'a nan'a ye k'a fò

Nyè-jira: A. N'a nan'a ye k'a fò ko san tè na tugun, a tè danni kè.
 B. N'a jēr'a ma ko san tè na tugun, a tè danni kè.

N'a nan'a ye k'a fò ko musow tè na, u tè tulon kè.
 N'a nan'a ye k'a fò ko nyumanya ka nyi, a bè juguya dabila.
 N'a nan'a ye k'a fò ko i tè seli, a tè dumuni k'i fè.
 N'u nan'a ye k'a fò ko i tè se i yèrè kōrò, u tè den d'i ma.
 N'a nan'a ye k'a fò mōgò kuntan don, a na cogoya sòrò a la.
 Ni Fanta nan'a ye k'a fò k'i t'a furu, a bè cè wèrè nyini.
 N'a nan'a ye k'a fò ko bitigiw tè dayèlèn kari, a b'a ka sanniw kè sibiri.
 Ni kalandenw nan'a ye k'a fò k'i ye mōgò nyuman ye, u b'i bonya.
 N'i nan'a ye k'a fò ko i man kan ka nin kè, i n'a dabila.
 N'a nan'a ye k'a fò ko tile tēna bō, a na finì-ko dabila.
 N'an nan'a ye k'a fò ko an filila, an bè yèlèma i fan fè.

212 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: dama

O dama de kèra sababù ye k'a sòn hakili la.
 ka u bila nyògòn na.
 k'an ka tòn ci.
 kèlè ban.
 k'i bô sika la.
 ka n' na da i la.
 ka mògòw latugu i kò.
 ka kalan nògòya.
 ka an lase u la.
 mògòw labò.

Baro

- A. I bè deli ka taa duguba kònò wa?
 B. Owò. San o san ni sènè-fènw tun tigèra, n'tun bè taa duguba kònò.
 A. I tun bè taa mun kè yen?
 B. Cè, a tè se ka nyè-fò. Ne ka hòrònya kòsòn, n' tè sòn ka ko dòw kè, n' mana taa duguba kònò, n' b'ò bèe kè.
 A. O ye mun kow ye?
 B. N' bè doni ta mògòw ye. N' bè sunògò kènèbaw kan. N' tè sòn k'ò kè n'ka dugu kònò.
 A. I ye duguba-kònò-taa dabila sisan?
 B. Owò, n' y'a dabila. Ala k'an kisi o ma tugun. N' san duuru filè n' tè tan yen.
 A. Mun na i y'a dabila?
 B. N' nan'a ye k'a fò a bè n' danbè bèe bô n' na. N' y'a ye k'a fò mògò danbè ka fisa duna wari bèe ye.
 A. O ye tinyè ye. O dama de kèra sababu ye k'i sòn hakili la wa?
 B. O dama tè. Don dò n' taara baliku-kalan-so baro dò la, o ye n' ka sikasika bèe ban.
 A. Cogo di tan?
 B. Karamògò ye mògò sèbè ye. A y'a fò ko ni mògò min tugura baliku-kalan na, ko san kelen kònò, Ala bè nògòya k'i ka sègèn na. N' y'a kè a ka fò-cogo la. San bè dafa tuma min, n' ye sòrò kè kòsèbè. Taa-kun tun tè n' na tugun duguba kònò.
 A. N' y'a dòn kalan in fisayar'i ma kòsòbè?
 B. Mògò t'ò fò. Kalan in nafa tè se ka fò ka ban. Duguba kònò-taa ye min bô n' danbè la, kalan y'ò segin n' ma.

Notes

1. X ni Y don

This is a very common pattern, particularly in praise lines. Grammatically, it is a simple conjunction of noun phrases, which may or may not be followed by don. Depending on the semantic content of the elements conjoined, it can be interpreted in the following ways:

X ni Y. To each X there is a Y.
 For each X there is a Y.
 If you want Y, find an X.
 Each X is also a Y.

When the first noun phrase is actually an X o X construction, it translates as "each X has its Y," e.g.:

San_waati o waati n'a danma-baara don.
 Each part of the year has its special occupation.

2. Jè

Jè, the predicate adjective meaning "light, clear, clean, white," has a great many uses in B-M-D. Its verbal form remains unchanged (i.e. it does not take the suffix -ya). As a verb jè can take a ko-complement, in which case it translates as "be clear that X," e.g.:

A jèra n' ma ko san tun bè na.
 It became clear to me that rain was coming.

Jè has many very different variants in B-M-D. The most widespread form contains /g/, e.g.:

gè	Maninka (e.g. Kita), Dyula (general)
gwè	Maninka (e.g. Bougouni)
gbè	Maninka (e.g. Kankan, Guinea)
koyi	Mandingka (e.g. Gambia, Senegal)
xoyi	Khassonke

It is not unlikely that the original Mande word was something like *kpe from which all of the present forms derive by rather systematic sound changes.

	xwè → xoe → xoi → xoyi
	↓ ↓ ↓ ↓
kpè →	kwè → koe → koi → koyi
↓	
gbè →	gwè
	↓
	gè
	↓
	jè

3. A dōw

As you will recall in the review of relative clauses, words like dō, actually function as the head noun of their noun phrases. In this case, they are very similar to the English quantifiers, "some, all, etc," in the following constructions:

some of them

all of it

The construction under examination can be translated as "some of them, certain of them, certain among them." The singular form of dò preceded by u would translate as "a certain of them, a certain one of them."

4. X sago la

Sago is a noun translating as "wish, will." It is very commonly used in the expression:

Ala sago, aw sago.

God's will, your will.

The expression is used very frequently in discourse situations.

In the expression under consideration here, X sago la, sago is being used in a postpositional phrase with a possessor noun phrase. In this case, it could be translated as "as (much as) X wished, to X's will, as X would like," e.g.:

An tè se ka baara kè an sago la. We can't work as we would like.
A ye dumuni kè a sago la. He ate (as much) as he wished.

5. Bèn X ma

In Lesson 9 we saw bèn being used in constructions translating as "agree on, about," e.g.:

U bènnà furu-siri-don kan. They agreed on the wedding day.

When bèn occurs with a postpositional phrase with ma, and when event words serve as its arguments, it can translate as "coincide, occur at the same time."

6. Ka na a ye k'a fò ko

This expression translates literally as "come to see it and to say it that..." It is used to express notions like "decide, realize, come to have the opinion that," e.g.:

A bèn'a ye k'a fò ko Fanta man nyi. He will realize that
Fanta is no good.
A nan'a ye k'a fò ko san tun tèna ban. He decided that the
rain would not stop.

Vocabulary

bananku	cassava, manioc
bari.	crêpir, cover with mud or cement
bese.	machete
bin	grass
bôgô.	mud, dirt
bugurinjê	ashes
buluku.	turn over (soil)
daba.	hoe
dabanikurunni	small hand hoe with short handle
dan	plant
danni	planting
falen	grow (up), germinate
fobonda	period of the year in September - October
fonênê.	cold season
foro	field
foronto	hot pepper
funteni	heat
gungurun	stump
jaba.	onion
jeni.	burn
jê.	collect
jiginê	granary
kan	cut (grass)
keninge	millet, white millet
kôgô	grow up, mature
kôrô-shiyên	lit. under-scratch, to hoe, weed
labên	prepare
makônô.	wait
nakô	garden
ngôn.	baboon
nkôyô	bitter tomato
nôgôya.	become easy, better; improve
nôni/nôni	mix
ntugun	mound, hill
salonnasini	year before last
samiya	rainy season
saribilenni	lit. little red plow, small ox-drawn plow
solî.	wake up very early
suman	cool, cold
surunya	become short, near, approach
tamati	tomato
tilema (tile + ma)	sunny
tilema-tuma	hot season
ton	make into a pile, mound; pile up
tu	forest, brush
woso.	sweet potato
wotoro.	wagon
yêrêkê.	spread out

Expression:

Jê X ma become clear to X

216 Intermediate Bambara

KALAN 17

Numu

Nsiirin:

Numu_kòròlen tè don fan_na.

Fo X, ni Y

X ka jan Y la

X ka surun Y la

X ka dògòn, min Y

Dialect variants of auxiliaries

Postposition ye

Bila

bila X la

taa X bila Y

X bolo bè Y sòrò

Numu_

Dinyè_den fòlò_ye numu_ye
I mana bila numu_na,
Dinyè_tè diya.

Seyidu Kamara ka Numu-Fasa

Fòlòfòlò, mandekaw tun nyè na ko Ala kèlen ka dinyè_da, a ye numu_fòlò bila ka jigin ka na kè dinyè_den fòlò_ye.

Mandekaw tun b'a fò fana ko duna_ye fèn saba ye, minw ni numuya_sirilen bè nyògòn na. A fèn fòlò tun ye san-fin_ye. Ni san_ma fin, san-ji_tè na. Ni san-ji_ma na, sènè tè kè, suman tè sòrò, dan-fèn_bèe bè sa. Fèn filanan tun ye nègè_fin ye. Daba_ni marifa bè dila ni nègè_fin de ye. Ni nègè_fin tè yen, daba tè dila, marifa tè dila, sènè tè sòrò ka kè, donsoya tè sòrò ka kè. Nègè-finntanya fana bè na ni dan-fèn_w halakili ye. Fèn sabanan ye daga fin ye. N'o t'i bolo, i tè se ka tobili kè. Ni tobili ma kè, dumuni tè kè. Dumuni-kèbaliya fana bè se ka na ni du nagasili ye. Nin fèn saba ye fènba_w ye, o de kòsòn, a bè fò ko numu_jò-yòrò ka bon dugu_kòndò kòsòbè. Fèn ka dògòn, min bè kè dugu_kòndò, ni numu_jò-yòrò t'a la.

Numukè n'a muso bè fèn caman wèrèw kè dugu_kòndò. Nègè_fin bè sòrò kungo kòndò, yòròw la, yòrò minw ka jan dugu_la kòsòbè. Numu-kè_de bè taa nègè_bò ka n'a kè dabaw ni jelew ni fèn wèrèw ye.

Kòma_ye Mandekaw ka tònba ye. Mande dugu caman na, kòma-tigi tun ye numu_de ye. Numukè tun bè dugu_cè-misènw boloko, a muso tun bè muso-misènw boloko. Numu de fana tun ye boli_sònbaga ye. O kòsòn, a tun bè fò ko numu_tun dalilu ka ca, k'a tun bè se ka fèn caman kè k'a sòrò foyi m'a sòrò.

Numuya-baara bè kè fan_kòndò. I tun taara Mande dugu o dugu la, i tun bè fanda kelen sòrò_yen. I tun bè taa a sòrò fara den-misèn caman bè numu-cè-kòròba bolo baara-dege_la. O den-misènw bè finfin dil'a ye. U bè fan fiy'a ye. U b'a ka baara misèn bèe kè. Numu-cè-kòròba_yèrè ka baara bèe ye ka nègè bilen bò tasuma kemu la ni balan ye, k'a da kulan_kan, k'a gosi ni marato_ye, fo a ka kè a sago ye.

Nyininkali:

1. Dinyè den fòlò ye jòn ye?
2. I mana bila numu na, mun bè kè?
3. Ala y'a bila ka jigin tuma jumèn?
4. Mandekaw tun bè mun fò?
5. O fènw sirilen bè numuya la wa?
6. Fèn fòlò ye mun ye?
7. Ni san ma na, mun tè kè?
8. Sènè-kèbaliya bè na ni mun ye?
9. Fèn filanan ye mun ye?
10. Mun bè dila ni nègè fin ye?
11. Nègè-finntanya bè na ni mun ye?
12. Fèn sabanan ye mun ye?
13. Mun bè kè ni daga ye?
14. Dumuni-kèbaliya fana bè na ni mun ye?
15. Fèn saba ninw jò-yòrò ka bon wa?
16. Numu jò-yòrò ka bon wa?
17. Nègè fin bè sòrò min?
18. O yòròw ka jar dugu la wa?
19. Kòma ye mun ye Mande?
20. Kòma-tigi tun ye jòn ye?
21. Jòn tun bè cè-misènw boloko?
22. Musow dun? Jòn tun b'olu boloko?
23. Numu tun ye boli sònbage ye wa?
24. Mun tun b'a bolo?
25. Numuya-baara bè kè min?
26. Den-misènw bè mun baara kè?
27. Cè-kòròba yèrè bè mun kè?

Segin-n-kan: fo

Fo kan ka k'i da n'i ye numu ye.

F'i ka sun n'i b'a fè k'i ka jurumuw kafari.

Mògò mana nya cogo o cogo, fo ddoni ka fò i kò.

Fo i ka Ala minè ni se t'i ye.

Nyininkali: fo

- A. N'i ye numu ye, fo mun ka kè?
- B. N'i ye numu ye, fo kan ka kè i da.
- A. N'i b'a fè i ka jurumuw ka kafari, f'i ka mun kè?
- B. N'i b'a fè i ka jurumuw ka kafari, f'i ka sun.
- A. Mògò mana nya o nya, mun bè kè i kò?
- B. Mògò mana nya o nya, fo ddoni ka fò i kò.
- A. Ni se t'i ye, f'i ka mun kè?
- B. Ni se t'i ye, f'i ka Ala minè.

220 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: fo

Fo kan ka kè i da ni i b'a fè ka boli sòn.
 n'
 a
 Madu
 an
 aw
 u
 Madu ni Bala
 denmisènw
 mògòkòròbaw
 F'i ka sun n'i b'a fè k'i ka jurumuw kafari.
 F'a ka sun n'a b'a fè k'a ka jurumuw kafari.
 Fanta
 Madu
 An
 Aw
 U
 Fanta ni Madu
 Denkèw

Segin-n-kan: bila

I kana bila numu na.
 U bilalen bè Mamadu la kojugu.
 Mògò tè bila i tènèn-muso la nin cogo la.
 Bamananw bilalen bè u kanèmèw la kòsòbè.

Bila-nò-la:

Shaka tè bila numu na.	Adama bilalen bè Maadu la kojugu.
. buranw	 Burama
. a muso	 a teriw
. bènkèw	 musow

Bamananw bilalen bè u kanèmèw la kojugu.
 Fulaw numuw
 Marakaw Maninkaw
 bamananw

Segin-n-kan:

Bamakò ka jan yan na.	Lanpan ka jan dugu la.
Sikaso ka jan Moti la.	E ka jan tinyè la ka tèmèn Maadu kan.
Kayi ka jan yen na.	Fanta ka jan tinyè la ni Ami ye.
Ameriki duguw ka jan nyògòn na.	

Bila-nò-la: jan

<u>Nye-jira:</u> Bamakò yan	
Bamakò ka jan yan na.	
Sikaso Moti	 ba
Tuntuta yen	Kayi Moti
. Bamakò	 Dakarù

Bila-nò-la (cont'd)

..... kògò-jì ..
 Sikaso ..
 Lanpan. dugu_ ..

Yèlèmali: jan

Nyè-jira: A. Bamakò ni "New York" ka jan.
 B. Bamakò ka jan "New York" la.

Kuma cènyi ni tinyè ka surun.
 Kati ni Bamakò ka surun.
 Kayi ni Moti ka jan.
 "Gary" ni "Chicago" ka surun.

Bili_ ni dugukolo ka jan.
 Tunbutu ni ba_ ka jan.
 Bamakò ni kògò-jì_ ka jan.
 Lanpan_ ni dugu-kolo_ ka surun.

Nyininkali: jan/surun

Keyila ka surun duguba_ jumèn na?
 Konakiri ka surun ba jumèn na?
 "Gary" ka surun dugu jumèn na?
 Moti ka surun dala jumèn na?
 Dugu jumèn ka surun Kayi la?

Ba jumèn ka surun Segu la?
 Mali ka surun kògò-jì_ dankan jumèn na?
 Bamakò ka surun dugu jumèn na?
 Segu ka surun dugu jumèn na?
 Keyila ka surun dògò jumèn na?

Segin-n-kan: surun

Keyila ka surun Bamakò la.
 "Gary" ka surun "Chicago" la.
 N'ka foro ka surun kòlòn_ na.
 Aw ka segi ka surun dugu-kolo_ la.

Kucala ka surun yen na kòsèbè.
 I ka kuma ka surun tinyè_ la.
 An ka du ka surun ntola-tan-yòrò_ la.

Bila-nò-la: surun

Nyè-jira: Keyila ... Bamakò
 Keyila ka surun Bamakò la.

Kati
 Baginda
 Bili ... dugu_ ..
 Kabara .. Tunbutu ..

Sunkalo_ ... samiya_ ..
 Selibaliya_ .. kafiriya_ ..
 Den-muso ... a ba ...
 Den-kè ... a fa ...

222 Intermediate Bambara

Baro-misènw: jan/surun

- A. An sera wa?
 B. Ayi, an ma se fòlò.
 A. A tò ka jan wa?
 B. Dòoni b'a la hali bi.
 A. Segi lajigin.
 B. N'bolo t'a sòrò.
 A. E fana ka surun kojugu.
 B. O tè. A ka jan dugu la de kojugu.
 A. Mun na i ma taa kunun?
 B. N' ma mògò sòrò n' ni min bè taa.
 A. E kelen tè se ka taa wa?
 B. Ayi. Sira ka jan mògò kelen mobili-boli ma.
 A. I bè taa min?
 B. N' bè taa Adama bara.
 A. I tè mobili ta.
 B. Ayi. Adama ka yòrò ka surun yan na.
 A. I bée taa min?
 B. N' bè taa Misira. I bè taa n' bila wa?
 A. N' bè se ka taa i bila. I bè taa cogo di?
 B. N' bè taa n' sen na.
 A. Yòrò ka jan kojugu. Ne tè se ka taama fo yen.
 B. E ye salabagatò yèrè de ye.
 A. Aw nana tuma jumèn?
 B. An nana lèrè lè la.
 A. O tuma aw bòra Bamakò tuma jumèn?
 B. An bòra yen sògòma joona fè.
 A. N' ma deli ka sira in kè. A ka jan kosèbè wa?
 B. Dan t'a la.

Segin-n-kan: ... ka dògòn min ...

- Mògò ka dògòn min tè sènè kè.
 Bamakòka ka dògòn min tè bamanan-kan mèn.
 Yiri ka dògòn min fura-bulu tè binni daminè Uti la.
 Dumuni ka dògòn Adama tè min dun.
 Dòlò ka dògòn a tè min min.
 Muso ka dògòn Salifu tè min fè.
 Seli-waati ka dògòn n' tè taa min seli misiri la.

Nyininkali:

- A. Dugu-mògòw bè sènè kè wa?
 B. Dugu-mògò ka dògòn min tè sènè kè.
 A. Bamakòkaw bè bamanan-kan mèn wa?
 B. Bamakòka ka dògòn min tè bamanan-kan mèn.

NOTES1. fo

This lesson introduces a rather special use of fo-clauses in which they are interpreted as expressing obligation or necessity. In most of these cases, the fo-clauses are also accompanied by a conditional ni-clause, e.g.

F'i ka Ala minè, ni se t'i ye.

You must accept God, if you have no power.

2. Postposition ye

Note that the postposition ye can be used as above with se "power, ability" with the interpretation "to have power". The postpositions la, fè and bolo would all be inappropriate with se. This is the only example of this construction that we have found in Bambara. The use of ye in possessive constructions is more common in other dialects. Notice that in Bambara expressions like "to be strong, to be intelligent" use the postposition la and not ye, e.g.

fanga b'a la
hakili b'a la

He is strong (strength is on him).

He is intelligent (intelligence is on him).

3. jan X la, surun Y la

The expressions "X is far from Y, X is near to Y," are captured in Bambara by "X ka jan Y la, X ka surun Y la."

Remember that jan can be translated by "tall, long, far." Surun can be translated "short, close, near," depending on the context.

As in English, these words can be used to refer to either time or space, e.g.

san fila man surun
tuma jan

Two years is not short.
a long time

4. ka dògòn/ca, min...

The expressions in English "there are few X that Y, there are many X that Y," are captured in Bambara with a relative clause construction translating as "the X are few that Y, the X are many that Y".

Muso man ca, Madu tè min fè:

There are few women that Madu doesn't like.

Ko ka ca, n' b'a fè ka min kè.

There are many things that I want to do.

Nyininkali: (cont.)

- A. Adama bè dumuni caman dun wa? A. Yiriw buluw bè bìn Uti la wa?
B. Dumuni ka dōgòn Adama tè min dun. B. Yiri ka dōgòn mìn buluw tè binni
 daminè Uti là.
- A. Ali bè dǎlǎ sugu caman mìn wa?
B. Dǎlǎ ka dōgòn a tè min mìn.

Bila-nô-la:

Nyè-jira: Dugu-mògò ... sènè_kè
Dugu-mògò ka dògòn, min tè sènè kè.

Bòbò	Silamè	
Bamanan.	, min tè <u>muso</u> <u>fila</u> furu.	
Kadò	Tubabu., min bè <u>muso</u> <u>caman</u> furu.	
Cèkòròba	Amerikèn., min tè kafe <u>min</u> .	
., min tè sira <u>min</u> .	, min ma taa "Florida".	
., min tè nsiirin da.		
., min tè muso furu.		
., min bè dòlò min.		

Segin-n-kan: ca

Komi ka ca, min tè sènè kè.	Ko man ca, min tè kè don o don.
Denmisèn man ca, min bè muso caman furu.	
Muso man ca, min tè se tobili_la.	Bamanan man ca, min tè se bara-dòn_na.
Dòngili ka ca, min ma da Sunjata la.	Silamè man ca, min tè taa fajiri_seli
Baara man ca, min nafa man bon.	misiri_la.
Banzumana ka dòngili ka ca, min tè rò	Npogo-tigi ka ca, min bè fini ko_a
tuma bèe.	ba ye.

Yèlèmali: dōgòn/ca

Nyè-jira: A. Komi ka dōgòn, min tè sènè kè.
B. Komi ka ca, min bè sènè kè.

Mògò ka dògòn, min tè sògo dun.
 Silamè ka dògòn, min tè saga faga seliba_la.
 Muso ka dògòn, min tè se tobili_la.
 Cè ka dògòn Mali la, min bè se tobili_la.
 Mògò ka dògòn, min tè sènè kè samiya_la.
 Jeli ka dògòn, min tè se dòn-kili-da_la.
 Numu ka dògòn, min tè se ka daba_dila.
 Garanke ka dògòn, min tè se ka so masiriw_dila.
 Kalanden ka dògòn, min tè si a nyè na tuma_dòw.
 Dòlo ka dògòn, min tè mogo_su.
 Numu-muso ka dògòn, min tè daga_dila.
 Wolo-ba ka dògòn, min tè hinè mògò wèrè den_na.
 Den ka dògòn, min tè se kun-da_la.
 Don ka dògòn, min tè na n'a ka hère ye.
 Jeli-kè ka dògòn, min tè se nkòni-fò_la.
 Boso ka dògòn, min tè se ka bagi fura-kè.

It should be remembered that ca and dògòn work in the same way as numerals in that nouns that they modify do not occur with the plural marker. These forms vary considerably from dialect to dialect, e.g.

Segou Bambara:	ca	dògò
Bamako Bambara:	ca	dògòn
Maninka general:	siya	dògòn
Mandinka:	sa	doo

5. As you have learned by now, there are many different ways of speaking B-M-D, just like there are many ways of speaking English, or any language for that matter. All languages differ through time and space and these differences take place at all levels of the grammar.

In this lesson, we have seen that some of the auxiliaries differ between Bambara and Maninka. Dyula auxiliaries also differ from these two. Here are a few of the more common differences and similarities.

	Bambara	Maninka (Wasulu)	Mandinka	Dyula
present				
aff	bè/bi	dí	ka	bè
neg	tè/ti	tè	buka	tè
future				
aff	bèna	dí	si	bè
neg	na tèna	tè	ti/tè	bèna tè tèna
completive trans.	ye ma	bara ma	ye mang	ka ma
completive intrans.	-ra ma	bara ma	-ta ma	-ra ma
subordinate and imperative	ka kana	ka kana	ye kana	ka kana
hypothetical	mana	bara di		

6. bila X la

One of the many patterns in which bila occurs. In this case, it is intransitive and takes a postpositional argument with la. It translates as "act disdainfully, disrespectfully towards X," e.g.

A bilala Fanta la.

He acted disrespectfully towards Fanta.

U bilalen bè dunun na.

They act disrespectfully towards stranger

Notice that the past participial form is preferred to characterize a consistent or habitual pattern of behavior.

7. taa X bila Y

Another use of bila is to capture the notion "accompany," e.g.

I bè taa n' bila wa?

Will you accompany me?

A taara Fanta bila sinima na.

He accompanied Fanta to the cinema.

8. X bolo bè Y sòrò

The expression is used to capture the notion "reach (something) with one's hand," e.g.

N' bolo_ tè se ka segi_ sòrò.

I can't reach the basket

N' ma se ka buwati_ sòrò.

I wasn't able to reach the can.

I den_ bolo_ bè fura_ sòrò.

Your child can reach the medicine.

When the Bambara expression occurs in the affirmative complete it can also translate as "touch," e.g.

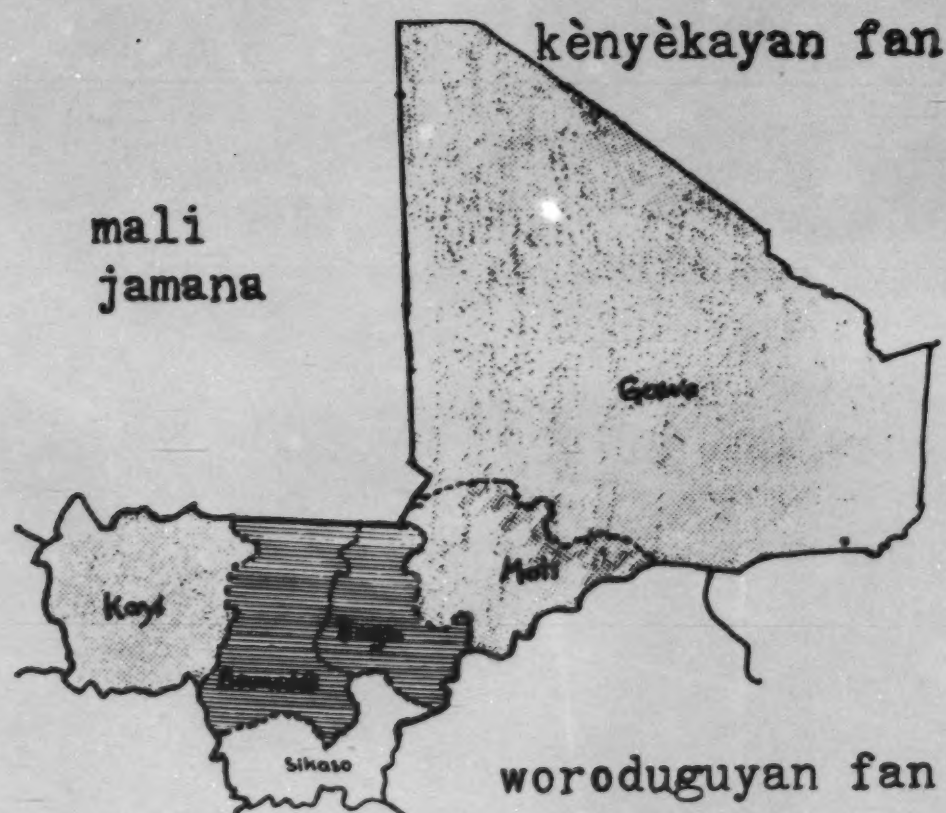
N' bolo ye kitabu_ sòrò.

My hand touched/reached the book.

VOCABULARY

balan.	pliers
bolí	fetish, idol
daga	pot, pottery
dalilu	means, power
dan-fèn.	living thing (create-thing)
dinyè (var. duniya, duna, diyèn, jèn).	world
fan.	forge
fan-da	forge-mouth
fasa	praise song
finfin	charcoal
fiyè	blow
halaki	destroy
jele	axe
kòma	bambara initiation society
kòma-tigi	chief of kòma
kulan.	anvil
marato (Fr.).	hammer

nagasi.	destroy, fall in misery
nēgē fin.	iron ore
numu	blacksmith
numuya	blacksmithing
san-fin	cloud (sky-dark)
san-ji	rain (sky-water)
siri	attach, tie
sôn	worship
suman	food, crops
tasuma-kemu	red hot coals

KALAN 18

Donsoya

Nsiirin:

"Kungo-ka-di-n'ye" ani "n'ye-donso-ye"
tè kelen ye.

X-ma
i bila X kò
ka mèn X la
tigi
X ko diya
X bè sòrò ka Y
ka X dògò-da

Donsoya_

Donsoya_ye koba ye. Naloma de t'a dòn. Fèn bée tògò sòrò ka di fo donsoya. N'i ma siran donsoya nyè, i tè siran fèn nyè tugun. Donsoya_ka di mògò dòn ye. U bè marafa san. U bè taa sogo faga, nka o tigi_y tè donsoy ye. Olu ye donso-ladegew de ye.

Mògò bè kè donso ye cogo jumèn? Kabini i den-misèn-ma, i b'i diya-nyè-mògò dòn nyini, min ye donso ye. I b'o kè i karamògò ye. N'a bè taa nanyan kònò, i b'i bil'a kò. N'a ye sogo faga, i b'o sogo doni ta ka na n'a ye so. I bè mèn o sogo-doni-ta la. N'i ko diyar'a ye, a bè to sòn ddoni ddoni, ka donsoya-kow nyè jira i la. Mògò tè kè donso ye, n'i ma tòrò caman ye, mògò tè kè donso ye n'i ma sabali. N'i karamògò y'i sègè-sègè, k'a dòn ko i bè se ka kè donso ye, a b'a f'i ye i ka woro bilen tan nyini, ani mana-dunun. N'i y'o woro bilen tan ni mana-dunun sòrò, aw bè jè ka taa nyògòn fè donso_ba bara. O fana b'a lase donso tòw ma. O la sa, don dòn bè dògò-da. Bèe bè nyògòn kun-bèn dan-kun na o don, k'i ka dan-kun-saraka bò. Saraka-bò mana ban, i bè sòrò k'i kali donso bée nyana k'i tè bò donsoya_la tugun.

Fara-finna furaw caman bè bò donsoy bolo. U bè sa-kin-fura bò, ani joli-fura_, ni nyama-fura_, ni mògò-tanga-fura ni fura caman wèrèw. Donso_bè su dòn, a bè tile dòn. A bè kalo dòn, a bè dolo dòn. Don min ka di, ani don min man di, donso_b'o dòn. A bè nanyan dòn, a bè finyè dòn. Nín bée bè kalan donsoya_la.

Nyininkali:

1. Donsoya_ye mun ye?
2. Jòn t'o dòn?
3. Mun sòrò man di donso fè?
4. Mun na tògò sòrò man di donso fè?
5. Mògò ka kan ka siran donso nyè wa?
6. Mun na?
7. Marifa-tigi bée ye donso ye wa?
8. Marifa-tigi caman bè yen, olu ye mun ye?
9. N'i b'a fè ka kè donso ye, i bè mun kè i den-misènnima?
10. I bè mun kè i karamògò ye?
11. I bè nèn sogo-doni-ta la wa?
12. N'i ka ko diyara donso ye, a bè mun kè?
13. A bè donso-kow bée nyè-jira i la yòròni-kelen wa?
14. Mògò bè kè donso ye cogo di?
15. I karamògò b'a dòn cogo di k'i bè se ka kè donso ye?
16. A man'o dòn, a bè mun f'i ye?
17. Mun bè k'o fènw na?
18. Donsoba_bè mun kè?
19. Donsoy bè nyògòn sòrò min?
20. U bè mun kè dan-kun na?

21. I bè mun kè saraka-bò mana ban?
22. I b'i kali mun kan?
23. Donsow bè mun bò?
24. U bè fura jumènw bò?
25. Donso ka dõnni ka bõn wa?
26. A bè mun dõn?

Segin-n-kan: X-ma

Kabini i den-misènma, u b'i kalan donsoya la.
 Kabini a den-yèrènima, a bè nin cogo la.
 Kini nama de bè se ka dun.
Tigani kõgõma santa bè sòrò yòrò bée.
Muso kõnõma bè sègèn kòsèbè.
 Ne kelennama tè se ka nin nyanabò?
A ye kuma kòrõma de f'i ye.
 An bilakoroma tun tè foyi kè tulon kò.

Nyininkali:

- A. I bè kalan dosoya la tuma jumèn?
- B. Kabin'i den-misènma, u b'i kalan donsoya la.
- A. Maadu tun bè cogo di a den-misènma?
- B. Kabini a den-yèrènima, a bè nin cogo la.
- A. Kini bè se ka dun cogo di?
- B. Kini nama de bè se ka dun.
- A. Mun bè sòrò yòrò bée?
- B. Tigani kõgõma santa bè sòrò yòrò bée.
- A. Jõn bè sègèn kòsòbè?
- B. Muso kõnõma bè sègèn kòsòbè.

Fò-cogo wèrè: X-ma

- Nyè-jira: A. A den-misènma tun bè nin cogo la.
 B. A tun bè nin cogo la k'a to den-misènya la.

An bilakoroma tun tè foyi kè tulon kò.
U npogotigima tun bè tègèrè-tulon kè su fè.
A kõnõma tun bè kumun fè kòsèbè.
A cè-gananma tun bè tobili kè a yèrè ye.
A muso-gananma tun tè bõ kènèma.
Fanta musokòrònima bè kè ncòròni ye.
 Maadu kalandennama tun tè ko kolon si kè.

Segin-n-kan: Bila X kò

Ni donso bè taa ganyan kònd, bilakoro b'i bil'a kò.
 Ni muso bè taa dògò-nyini, denni b'i bil'a kò.
 Ni Ali bè taa ntola-tan-yòrò la, a dògò-kè b'i bil'a kò.

232 Intermediate Bambara

N'taatò nyègèn na, a y'i bila n' kò.
 Shaka mana wuli tuma o tuma, a ka wulu b'i bil'a kò.
 Ni n' ye so sira minè, i k' i bila n' kò.

Bila-nò-la

An k'an bila Musa kò.
 karamògò . . .
 moriba. . .
 dōnsokè . . .
 numukè . . .
 musokòròba. . .
 a . . . i.
 u . . . u.
 n . . . n.
 aw . . . aw
 i . . . i.
 an . . . an
 Baba . i.
 Musa . i.

Fò-cogo-wèrè: bila X kò

- A. Ni dōnsokè bè taa nanyan kòndò bilakoro bè tugu a nò-fè.
 B. Ni dōnsokè bè taa nanyan kòndò, bilakoro b'i bil'a kò.

N' taatò nyègèn na, a tugura n' nò-fè
 Shaka mana wuli tuma o tuma, a ka wulu bè tugu a nò-fè.
 Ni n' ye so sira minè, i ka tugu n' nò-fè.
 Ni Ali bè taa ntola-tan-yòro, a dōgòkè bè tugu a nò-fè.
 Ni muso bè taa dōgò-nyini, den bè tugu a nò-fè

Segin-n-kan: mèn X la

I bè mèn o sogo-doni-ta la.
 Madu bè mèn tubabu-kan-kalan na.
 A bè mèn muso-kolon-tigè la.
 Aw bè mèn fini-kòrò-don na.

A bè mèn misi-wolo-feere la.
 U bè mèn saga-kungolo-dun na..
 I muso bè mèn fini-kolon-ko la.

Bila-nò-la: mèn X la

Fanta mènna dumuni-tobi la.
 kungolo-feere . . .
 furanni . . .
 fini-ko . . .
 kun-siri . . .
 lakalanni . . .
 don-ka-bò . . .
 lètèrè-sèbèn . . .
 gala-don . . .

Yèlèmalì: mèn X la

Nyè-jira: A. Madu mènna tubabu-kan-kalan na.
B. Madu ma mèn tubabu-kan-kalan na.

I bè mèn o sogo-doni-ta la.
A bè mèn muso-kolon-tigè la.
Aw mènna finì-kòrò-don na.
A mènna misi-wolo-feere la.

U mènna saga-kungolo-dun na.
I muso mènna finì-kolon-ko la.
Sali mènna variba-dun na.

Segin-n-kan: tigi

Mògò bè taa misiri la, nga o tigi tè waliyu ye.
Mògò bè taa sogo-faga, nga o tigi tè donso ye.
Mògò bè kuranè kalan, nga o tigi tè mori ye.
Mògò bè dōnkili da, nga o tigi tè jeli ye.
Mògò bè nègè baara, nga o tigi tè numu ye.
Mògò bè sogo feere, nga o tigi tè waye ye.
Mògò bè sènè kè, nga o tigi tè sènèkèla-ɲana ye.
Mògò bè doni ta, nga o tigi tè baara-nyini ye.
Mògò bè sèbènni kè, nga o tigi tè karamògò ye.
Mògò bè wari sòrò, nga o tigi tè baana ye.
Mògò bè wari sòrò, nga o tigi tè jagokè a ye.

Kuma-sèn-dila: o tigi

Nyè-jira: A. Misiri. . . . waliyu
B. Mògò be taa misiri la, nga o tigi te waliyu yo.

sogo-faga	donso
kuranè	mori
dōnkili	jeli
nègè	jeli
sogo	waye
sènè	sènèkèla-ɲana
dōni	karamògò
wari	jago-kèla

Segin-n-kan: ko diya X ye

N'i ko diyara i karamògò ye, a bè dō f'i ye.
A ka mògòya y'a ko diya n' ye.
A muso fòlò ka sabali y'a ko diya bèe ye.

I ka nisòn-diya y'i ko diya
dugu-mògòw ye.
Mògò tè ko diya mògò ye ganson.

Nyininkali:

A. I karamògò bè dō f'i ye tuma jumèn?
B. N'i ko diyar'a ye.

A. Mun y'a ko diya i ye?
B. A ka mògòya.

Nyininkali: (cont.)

- A. Mun y'a muso fòlò ko diya mògòw ye?
B. A ka sabali.

- A. Mun bè mògò ko diya mògò ye.
B. Mògò tè ko diya mògò ye gansan.

- A. Mun ye n' ko diya dugu-mògòw ye?
B. I ka nisòn diya.

Segin-n-kan: X sòrò ka Y

I bè sòrò k'i kali donso bée nya na.
I bè sòrò ka saga kan tigè.
Cè bè sòrò ka tilali kè.
A bè sòrò ka taa sugu la.
Mògòw bè sòrò ka dumuni kè.
Binta bè sòrò ka minanw ko.

Peresidan bè sòrò k'a kali jamana
bée nyara.
Den-misènw bè sòrò ka t'u da.
Aw bè sòrò ka na mògòw tòorò.
Kalan-denw bè sòrò ka nyògòn-dan kè.
Fanta bè sòrò ka daraka tobi.
Adama bè sòrò k'a niyòrò bò.

Bila-nò-la: X sòrò ka Y

I bè sòrò k'i kali donso bée nya na.
... ka saga kan tigè.
Maramu bè sòrò ...
Nyèba bè sòrò ...
... k'a ka finiw ko.
... ka den-misènw lasunògò.
... ka mobil wuli ka taa.
... ka sènèkèlaw fò.

Madu bè sòrò ...
Bìrama bè sòrò ...
... ka muso furu.
... ka nkòni-rò daminè.
... ka seli-ji-ta daminè.
Zilamèw bè sòrò ...
Morikè bè sòrò ...
Adama bè sòrò ...
Fanta bè sòrò ...

Segin-n-kan: ... min ... ani ... min.

Don min ka di, ani don min man di, donso b'o bée dòn.
Mògò min ka nyi, ani mògò min ma nyi, o bée n'a taa-yòrò don.
Sogo min ka bon, ani sogo min ka dògòn, donso b'o bée faga.
Musò min cè kà nyi, ani musò min cè man nyi, Ala de y'u bée da.
Jamana min ka bon, ani Jamana min ka dògòn, Sariya y'o bée kè kelen ye.

Nyininkali:

- A. Donso bè mun dòn?
B. Don min ka di, ani don min man di, donso b'o bée dòn.

- A. Sariya ye mun kè?
B. Jamana min ka bon, ani Jamana min ka dògòn, sariya y'o bée kè kelen ye.

- A. Ala ye mun kè?
B. Musò min cè ka nyi, ani musò min cè man nyi, Ala y'o bée da.

- A. Mògòw bè taa min?
 B. Mògò min ka nyi, ani mògò min man nyi, o bèe n'a taa-yòrò don.
 A. Donso bè sogo jumèn faga.
 B. Sogo min ka bon, ani min man bon, donso b'o bèe faga.

Segin-n-kan: dògò-da

Don dò bè dògò-da donso fè.
A fa y'u bolokoli-don dògò-da.
Muso so-mògòw ni cè so-mògòw bè furu dògò-da.
An bènke y'an taa-don dògò-da.
Jamana fila ye kuma don dògò-da.
Kalandenw ye nyanajè-don dògò-da.
Seli-don bè dògò-da silamèw fè.
Cè n'a terikèw ye buran-foli-don dògò-da.

Nyininkali:

- A. Donsow bè mun kè?
 B. Don dò bè dògò-da u fè.
 A. Cè ni muso so-mògòw bè mun kè?
 B. U bè furu don dògò-da.
 A. Jamana fila ye mun kè?
 B. U ye kuma don dògò-da.
 A. Kalandenw ye mun kè?
 B. U ye nyanajè-don dògò-da.
 A. Silamèw bè mun kè?
 B. Seli-don bè dògò-da u fè.
 A. Cè n'a terikèw ye mun kè?
 B. U ye buran-foli-don dògò-da.

Bila-nò-la: dògò-da

Don-dò bè dògò-da donso fè.
 masaw . . .
 famaw . . .
 kalan-denw . . .
 cí-kèlaw . . .
 musow . . .
Furu-siri-don
Den-kun-di-don
Bolokoli-don
Kònyòya-don
Buran-foli-don

236 Intermediate Bambara

Yèlè-mali: dōgō-da

Nyè-jira: A. Don dō bè dōgō-da donso_w fè.
B. Donso_w bè don dō dōgō-da.

Bolokoli-don bè dōgō-da u fa fè.	Den-kun-di bè dōgō-da den-faw ni den-baw fè
Furu-siri-don bè dōgō-da fanga fè	Tulon kè-don bè dōgō-da donso _w fè.
Kōnyōya-don bè dōgō-da musow fè.	Kalan kè-don bè dōgō-da karamōgōw fè.
Kuma-don bè dōgō-da faama fila fè.	Buran-foli don bè dōgō-da teriw fè.
Tōn-sigi-don bè dōgō-da kun-tigiw fè.	Nyōgōn-ye-don bè dōgō-da Adama fè.

Segin-n-kan: . . . X la.

Nin bēe bè kalan donsoya _{la} .	Nin bēe bè dege garankeya _{la} .
Nin bēe bè kalan numuya _{la} .	Nin bēe bè dōn nyamakalaya _{la} .
Nin bēe bè munyu mōgōya _{la} .	Nin bēe bè faamuya hōrōnya _{la} .
Nin bēe bè don npogotigiya _{la} .	Nin bēe bè kē denmisēnya _{la} .

Bila-nō-la: . . . X la.

Nin bēe bè kalan donsoya_{la}.
 munyu
 dege
 nyini
 dōn
 kē
 numuya
 den-misēnya
 garankeya
 jeliya
 nyamakalaya
 kamalenya
 solimaya

Kuma-sen-dila: . . . X

Nyè-jira: A. kalan donsoya_{la}
B. Nin bēe bè kalan donsoya_{la}.

munyu	mōgōya _{la}
faamuya	hōrōnya _{la}
kē	den-misēnya _{la}
munyu	silamēya _{la}
dōn	garankēya _{la}
dege	numuya _{la}
kōlōsi	den-misēnya _{la}
don	npogotiya _{la}
sēbēn	kalandenya _{la}
dun	fantanya _{la}

Segin-n-kan: sègèsègè

I karamògò b'i ka dònni sègèsègè.
 Sariya-tigèla bè mògòw ka kuma sègèsègè.
 Shaka bè kanw sègèsègè kòsòbè.

Ali bè ko bée sègèsègè.
 An bèna nin ko in sègèsègè.

Nyininkali:

A. I karamògò bè mun kè?
 B. A b'i ka dònni sègèsègè.

A. Ali bè mun kè?
 B. Ali bè ko bée sègèsègè.

A. Sariya-tigèla bè mun kè?
 B. A bè mògòw ka kuma sègèsègè.

A. Av bèna mun kè?
 B. An bèn'a sègèsègè.

A. Shaka bè mun kè?
 B. A bè kanw sègèsègè.

NOTES1. X-ma

In the introductory lessons, we introduced the suffix -ma which expresses abstractly "having the property of." When added to a noun that represents a stage in life, it could be translated, "as an X," e.g.

I bilakoroma ma foyi kè tulon kò
 As a youngster, you did nothing but play.

This use of the construction is always appositional.

When added to a concrete noun, -ma acts much like the suffix "-y" in English, e.g.

jima	watery
kògòma	salty
bugurima	dusty
nonoma	milky

This use of the construction will usually be adjunctive, i.e. it will have compound tone with the preceding noun.

na-jima	watery sauce
tiga-kògòma	salty (salted) peanuts

Many uses of -ma can be also translated by the suffix -like in English, e.g.

musoma	womanlike
cēma	manlike
sanuma	goldlike
doloma	starlike

2. i bila X kò

This use of bila could be translated as "follow (along) after X." It is generally used reflexively, e.g.

Muso_y'i bil'_a cè kò.
The woman followed after her husband.

3. mèn X la

The verb mèn, as we have seen, can be translated as "stay, last a long time." It can occur with a postpositional argument with la, in which case it can translate as "do X for a long time," e.g.

Madu mènna tubabu-kan-kalan_na.
Madu has been studying French for a long time.

4. tigi

Most uses of tigi that we have seen up to the present time are cases where it is compounded to the preceding item, and generally has a translation similar to the suffix use of "-man" in English, e.g.

takisitigi	taximan
misitigi	cattleman, cowman

Although it has many other translations, the meaning in B-M-D remains quite consistent. It means "the person responsible for X." The responsibility may be of many kinds, e.g. ownership, guardianship, authorship. In this lesson, we introduce tigi, meaning "the one who does/did X," e.g.

Môgò_bè dòn-kili_da nga o tigi_tè jeli ye.
A person may sing a song but the one who does that is not (necessarily) a bard.

5. X ko diya Y ye

This expression generally translates as "please Y," e.g.

Fanta ko diyara Baba ye.
Fanta pleased Baba.

Some speakers feel that it is more polite and/or grammatical to use ko when talking about people, whereas in talking about things or events, ko is not necessary, e.g.

Nyènajè diyara Baba ye.
The party pleased Baba.

6. X dògò-da

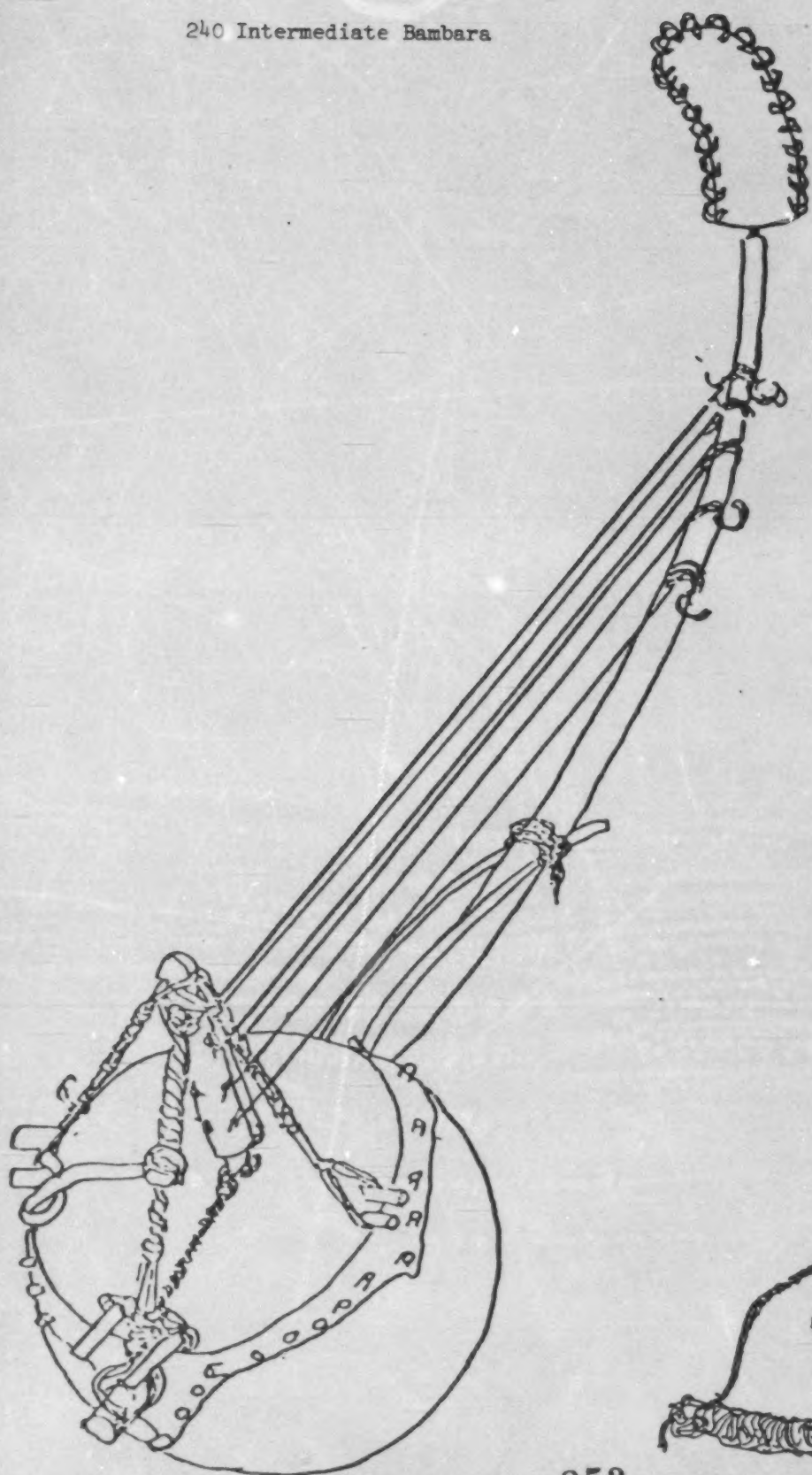
This is a compound verb meaning literally "establish the market." Its meaning has become generalized to express the notion "set a date for," e.g.

A ye nyèna jè dōgō-da.
He set a date for the party.

Vocabulary

dan-kun	border, outskirts, crossroads, limit
den-misenma	childhood
diya-n-ye-mōgō	loved one
dōgō-da	set a date for
dolo	star
donso	hunter
donsoba	chief hunter
donsoya	hunting
donso-ladege	so-called hunter
faga	kill
fura	medicine, leaf
fura bō	make medicine for
jè	gather
joli	wound, cut
joli-fura	medicine for cuts
kali	swear
ladege	imitate
mana-dunun	drum with rubber head
marafa	gun, rifle
mōgō-tanga-fura	reputation medicine
naloma	stupid, ignorant
nyama-fura	power medicine
qanyan	bush
sa-kin-fura	snake bite medicine
saraka bō	make a sacrifice
sègèsègè	investigate, analyse, examine
sogo	wildlife, game

240 Intermediate Bambara

KALAN 19

Mori ni moriya

Nsiirin:

Bala sara. Bala wèrè sara.
Ni jugunni ma kè nyè-mògò-den ye,
a fana ka kan ka sigi fanga la.

Benefactive ye
Benefactive kun
X da-n-kan
X fara Y kan
X labila
jigin

Mori ni moriya

Umaru Jara ye mori ye. Dugu silamèya sira bée nyèmògòya b'ale de bolo. Umaru de bē misiri lasali Okòsòn, dòw b'a wele ko alimami. Ale de bē silamè furuw siri. Den-kun-di tè kē a kò bawo ale de bē kalan kē. Ale de bē den tōgò wele. Ale de bē dugawu k'a ye. A bē sèbènw ní nasiw dila mògòw ye.

Moriya sòrò ka gèlèn kojugu. Umaru Jara wolola Welesebugu la. A ye san duuru sòrò tuma min, a fa y'a don kalan na Welesebugu. A ye kalan kē Welesebugu f'a ye kurana jigin. A donnen kalan na f'a ka taa kurana jigin, Umaru tun bē ko kelen in de kē don o don. A tun bē soli ka wuli ka taa ji ta a Karamògò musow ye, k'u ka dagaw fa. Walaha waati tun mana se, kalanden bēe lajèlen tun bē taa kungo kòndò. U kelen kelen tun b'i doni dògò-siri fila la ka na n'a ye so. Selifana tun mana se, u tun bē kalan kē fo laansara. San den-misènw ka kurana jigin, sòran bē sèbèn u ye walan kan, u b'o durusi. N'u tun y'o durusi, o tun bē ko ka bō yen, dòwèrè tun bē sèbèn u kun. Ni mògò min tun dēsèra i ta la, Karamògò tun b'i lamaga kòsòbè. Laansara tun mana se, kalanden bēe tun bē walan bila. U tun b'u ka potiw ta ka taa garibuya la dugu kòndò. U tun bē taa mori-kalan kē mògòw ka daw la.

Umaru kèlen ka kurana jigin, a karamògò y'a dege sèbènni na, ka kurana fana d'a ma. A kèra karamògò da-n-kan ye. A bē sòranw sèbèn kalandenw kun, a bē walan minè u ye. A tora karamògò Bukari bolo f'a y'o ka kitabu bēe kalan k'u kòndò-ko dòn. O kèlen na, Umaru so-mògòw y'a nyin'a karamògò fē a ka Umaru labila yaasa u k'a bila ka taa Masina ka taa dò far'a ka kalan kan. Umaru ye san wòrò kē mori-kalan na Masina. A kèlen ka diina faamuya kòsèbè, k'a sariya faamuya a nyè bēe ma, Masinakaw y'a labila.

Umaru sèginna so ka n'i sigi a karamògò fòlò kòrò. A tor'a karamògò kòrò fo ka taa o sa don min. O salen, ale kèra dugu morikè ye.

Nyininkali:

1. Umaru Jara ye mun ye?
2. Mun b'a bolo?
3. Jòn bē misiri lasali?
4. Umaru bē baara jumènw kē dugu kòndò?
5. Moriya sòrò ka di wa?
6. Umaru wolola min?
7. A donna kalan na k'a to san joli la?
8. A ye kalan kē Welesebugu fo tuma jumèn?
9. K'a to kalan na, a tun bē ko jumènw kē don o don?
10. A tun bē soli ka mun kē?
11. A tun bē mun kē walaha waati la?
12. U tun bē mun kē selifana ni laansara cè.
13. Den-misènw bē mun kalan kurana kòndò?
14. Sòran bē sèbèn mun kan?
15. N'i dēsèra k'i ka sòran durusi, mun bē k'i la.

16. Laansara mana se, kalandenw bè taa mun kè?
17. U b'u ka potiw ta ka taa min?
18. U bè taa mun kè?
19. U bè taa mun kè mògòw ka daw la?
20. Umaru kèlen ka kurana jigin, a karamògò y'a dege mun na?
21. A karamògò ye mun d'a ma?
22. A kèra mun ye? A tun bè mun kè?
23. A tora Karamògò Bukari bolo fo tuma jumèn?
24. Mun na a so-mògòw b'a fè a karamògò k'a labila?
25. U b'a fè k'a bila ka taa min?
26. Umaru ye san joli kè kalan na Masina?
27. Masinakaw y'a labila tuma jumèn?
28. A ye mun kè?
29. Umaru kèra dugu morikè ye tuma jumèn?

Segin-n-kan: X kè Y ye.

A bè taa ji ta karamògò musow ye.
U bè taa garibuya kè u karamògò ye.
A bè foro-baaraw kè a so-mògòw ye.
A bè n'ka walan sèbèn n' ye.
A ye mobili san a ba n'a kòrò-muso ye.
Fanta de bè n'ka nakò-kòndò-fènw feere n' ye.

Bila-nò-la:

A bè taa ji taa a so-mògòw ye.
Umaru a karamògò musow
. dògò nyini
. dògò ci
. minan ko
. finiw ko
. tobili kè
. na san
. susuli kè
. furali kè
. ciw kè

Segin-n-kan: kun

Karamògò bè sòran sèbèn i kun.
Sori bè angilè-kan kè an kun.
Fula-muso bè nòndò suman mògòw kun.
A ye ji caman kè n' kun.
San-ji bè tinyèni don cikèlaw kun tuma dòw.

Bila-nò-la:

<u>Karamògò</u> <u>bè</u> <u>sòran</u> <u>sèbèn</u> . <u>Adama</u> <u>kun</u> .	<u>Sanji</u> <u>bè</u> <u>tinyèni</u> <u>don</u> <u>cikèlaw</u> <u>kun</u> .
. <u>jate</u> <u>kè</u>	 <u>so</u> - <u>jòlaw</u> . .
. <u>tubabu</u> - <u>kan</u>	 <u>sira</u> - <u>baaralaw</u> ..
. <u>angilè</u> - <u>kan</u>	<u>Fulamuso</u> <u>ye</u> <u>nòndò</u> <u>suman</u> <u>a</u> <u>kun</u> .
	<u>Bamananmuso</u> . <u>di</u>
	 <u>nyò</u>
	 <u>fèenè</u>

Segin-n-kan: da-n-kan

Umaru kèra karamògò da-n-kan ye.
 Ture kèra balikukalan kùntigi da-n-kan ye.
 Ali de tun ye Banki kùn-tigi da-n-kan ye.
 Rockefeller ye Ameriki Peresidan da-n-kan ye.
 Musa de y'u ka du-tigi da-n-kan ye.

Bila-nò-la:

Umaru kèra karamògò da-n-kan ye.	dugu-tigi
. nyè-mògò	du-tigi
. Peresidan.	Fanta . . .muso-kuntigi.
. kùn-tigi	minisiri.

Segin-n-kan: X fara Y kan

Umaru bè taa dò far'a ka kalan kan Masina.	Tilema bè dò fara kùlon dunya kan.
Taama bè dò fara mògò ka dònni kan.	Bubu taara dò far'a ka kalan kan Far
Furu bè dò fara mògò ka sabali kan.	An ka taa dò fara mobili senw finyè kan.

Bila-nò-la:

Umaru taara dò far'a ka kalan kan.	Furu bè dò fara mògò ka sabali kan.
. dònni	sabatili
. foro	basigi
. finyè	doni
	hakili-tigiya
	hèrè

Segin-n-kan: fo ka taa

A tor'a karamògò kòrò fo ka taa o sa don min.
 A nana don o don fo ka taa kalan ban don min.
 I tè se ka nin nyògòn kè fo ka t'i sa don min.
 A tè kè fèn ye fo ka taa iuna wuli don min.
 U bè baara kè fo ta taa tile bin tuma min.

Bila-nò-la:

A tor'a karamògò kòrò fo ka taa o sa don min.
masaw
den-muso.
cè
den kènèya don min.
kunun tuma min.
tila.
wuli.
sunògò.
terikè dugu jè

A ye maaru jigin se.
 Maadu bẽ buteli fa-ji jigin.
 Adama muso jiginna denkẽ la.

N'ta fẽ n' teri ka jigin n' na.
 Baara bẽ jigin lèrè duuru la.

Bila-nò-la:

A ye buteli fa-ji jigin.
 filen
 fa-nònd
 poti

Adama muso jiginna denkẽ la.
 denmuso
 filaniny
 sabaniny

Bila-nò-la:

Maara bẽ jigin lèrè 5 la Ameriki.
 6 . . . Mali la.
 3 . . . lakinè.
 12 . . . Mali la.

Ne jiginna i la kòsòbè.
 Fanta . . . Maadu . . .
 Ali Umu
 U an
 An i muso

NOTES

1. The postposition ye

In all dialects of B-M-D, the postposition ye is used to signal a benefactive function, that is, to do something for someone else, e.g.

N ye nin kè Fanta ye.
 I did this for Fanta.

In Bambara, we have also seen ye used as a postposition optionally in conjunction with ni to signal various kinds of associational relations, e.g.

A ye mori ye.
 He is a holyman.

N taara (ni) kitabu ye.
 I went with the book/I brought the book.

A ka jan (ni) Baba ye.
 He is taller than Baba.

A ye nin kè (ni) daba ye.
 He did this with a hoe.

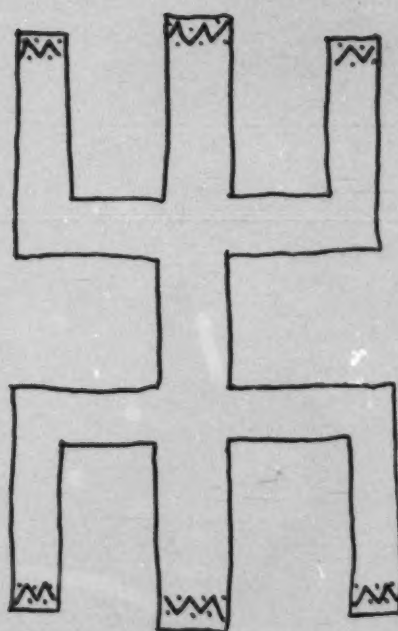
In western dialects of Maninka and Mandinka ye is usually replaced by di or ti to express these latter functions.

2. Benefactive kun

In Bambara and Dyula, kun can be used to express a particular kind of benefactive/detrimental relationship which would usually be translated as "for" or "to"

Vocabulary

alimami	imam, prayer leader
bala	porcupine
diina	faith
dògò-siri	measure of firewood
doni.	load
durusi.	memorize
garibu.	beggar
garibuya.	begging
juguni	hedgehog
kurana.	koran
labila.	let go, allow, permit
lamaga.	to whip
lasali.	to lead in prayer
mori.	holymen
moriya.	activity of a hopyman
nasi.	magic potion
sèbèn	write, writing; gris-gris, amulet
silameya.	Islam
sòran	verse
walan	wooden state

KALAN 20

An kana baara bila bolo kòfè

Nsiirin: Mògò ka ny'i bara dè.

Kalanni ani Segin kanni.

X bila bolo kò fè.

Mèn X la

X-ko

Relative clauses

Nyè-sin X ma

Ka nyè

Past participial phrases

X ka fisa Y ye.

Fo ka

An kana baara bila bolo kò-fè

Seriba wulila ka bò Masabugu la, k'a bēna baara nyini galo-dugu kòndò. Tile tan ni duuru, a bē yaalala si-yòrò-ko la. Su fē, a b'i da sugu kòndò, ga kolon kòrò.

Wari min tun b'a kun, a y'o dun k'a ban. Kulusi ni dulòki minw tun b'a la, olu kēra finī kolon ye.

Seriba kòndò ganna. A m'a dòn a bēna min kē. A tun bē warini minw sòrò doni-ta la, o tē se hali k'a balo. Kòngò ani sègèn ye Seriba fasa fo k'a halaki.

San fila, Seriba bē yaalala, a ma baara sòrò. Tuma dòw, den-misēnw bē wòyò a nò-fè, u b'a fò: "Fatò. fatò." U b'a bon ni gòngòrò ye, Seriba bē boli k'i dogo. A b'a fò a yèrè ye: "e ala, ne ye mun kē? I tē hinè ne la wa? I tē hère kē ne ye wa?"

Don dò la, cè-kòròba kelen y'a ye, a hinè y'o minè, o y'a wele k'a fò a ye, a ka sègin a fa-so kòndò, a ka taa ci kē kosèbè n'a b'a fè ka hère sòrò. Seriba sèginna ka na Masabugu la. A y'i nyè-sin sènè ma. Jiri-kòndò kelen ani tila, a y'o kē tiga ye. A y'a ka foro in baara k'a nyè, fo a yèrè ni-sòn-diyara.

Suman-ladon bannen, Seriba y'a faamu ko dugu-kolo tē mògò nègèn, bawo Seriba ka tiga ye waa wòrò sòrò. Seriba ye so nyuman jò, ka muso nyuman furu, ka misiba n'a den san, ka baw san.

Yèrè-dòn ka fisa ni so-dòn ye. Aw k'a dòn ko dugu-kolo tē mògò nègèn abada.

(Nin bòra Kibaru kòndò, nimòrò 12, nyè 3).

Nyininkali:

1. Seriba bòra min?	15. A ye baara sòrò wa?
2. A taara min?	16. Den-misēnw tun bē mun k'a la?
3. Mun na a taara galo-dugu kòndò?	17. A tun bē mun fò a yèrè ye?
4. A ye si-yòrò sòrò joona wa?	18. O kòrò ye mun ye?
5. A ye waati jumèn kē si-yòrò-nyini na?	19. Cèkòròba y'a wele ka mun f'a ye?
6. A tun bē da yòrò jumèn?	20. Mun na cèkòròba y'o f'a ye?
7. A ye mun k'a kun-wari la?	21. Seriba sèginna so wa?
8. Mun kēr'a ka finīw na?	22. A y'i nyè-sin mun ma?
9. A kòndò ganna wa?	23. A ye mun sènè?
10. A tun bē mun baara kē?	24. A ka foro kènè hakè tun ye mun ye?
11. A tun bē wari caman sòr'o la wa?	25. Suman-ladon bannen, Seriba ye mun faamu?
12. O wari tun bē se k'a balo wa?	26. Mun y'a to a y'o faamu?
13. Kòngò ni sègèn ye mun kē Seriba la?	27. A ye sòrò kē wa?
14. Seriba ye san joli kē yaala la?	28. A ye mun kē n'a ka wari ye?

Bila-nò-la: Ka X bila bolo kòfè.

An kana baara bila bolo kòfè.

- balimaya
- teriya
- mògòya
- seli
- kalan
- sènè
- kanu
- nyumanya

Baro-misèn:

- A. A mènna si-yòrò nyini na wa?
- B. Tile tan ni duuru, a bè yaalala si-yòrò-ko la.
- A. A mènna.

- A. A mènna kalan na wa.
- B. San 5, a bè kalan na.
- A. A mènna kalan na.

- A. A mènna ntola-tan na wa?
- B. San 12, a bè ntola-tan na.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna so kònò wa?
- B. Lèrè 6, a bè sunògò la so kònò.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna baara la.
- B. Lèrè 12, a bè baara la.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna mobili-boli la wa?
- B. San 27, a bè mobili-boli la.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna lakalanni na wa?
- B. San 10, a bè lakalanni na.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna muso-nyini na wa?
- B. San 4, a bè kòlòsili kèla muso-ko la.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna foro-nyini na wa?
- B. San 9, a bè taa-ka-segin-na foro-ko la.
- A. A ye dò k'a la.

- A. A mènna so nyini na wa?
- B. Kalo wòorò, a bè so nyini na.
- A. A ye dò k'a la.

252 Intermediate Bambara

Bila-nò-la: X-ko

Tile 15, a bè yaala si-yòrò-ko_la.

..... baara-ko_ . . .
 foro-ko_ . . .
 so-ko_ . . .
 suman-ko_ . . .
 mobili-ko_ . . .
 muso-ko_ . . .
 sari-ko_ . . .

Bila-nò-la:

Wari_min tun b'a kun, a y'o dun k'a ban.

Nòndò_ min . . .
 Sanu_ feere . . .
 Dute_ wuli . . .
 Kògò_ di . . .
 Fìni_ ni . . .

Bila-nò-la:

A y'i nyè-sin sènè_ma.

..... kalan_ . . .
 ntola-tan_ . . .
 mobili-dila_ . . .
 nakò-sènè_ . . .
 bagan-mara_ . . .
 nègèso-boli_ . . .
 bitiki-feere_ . . .
 baliku-kalan_ . . .
 fìni-feere_ . . .

Bila-nò-la:

A y'a ka foro in baara ka nyè.

.. a ka so . . . jò . . .
 .. a ka mobili . dila . . .
 .. a muso . . . masiri . . .
 .. a ka kalan . . kè . . .
 .. a ka fìni . . da . . .
 .. a ka ntola . . tan . . .
 .. a ka to . . . tobi . . .

Kuma-don-nyògòn-na: X-len

Nyè-jira: A. Suman-ladon banna. Seriba y'a faamu.
B. Suman-ladon bannen, Seriba y'a faamu.

Baara jiginna. Maadu taara so.
Kalan banna. Den-misènw-ye mankan daminè.
Na wulila. Fanta ye kògò k'a la.
Foro bulukura. U ye danni kè.
A fa nana. U donna so kònò.
San jòra. Adama ni Mara taara sugu la.
Sumanw feerela. A ye muso wèrè furu.
Lanpan fagara. A y'i da ka sunògò.
Kini mōna. U ye dumuni kè.
A tilala kalan na. A sèginna a ka jamana la.
A muso binna. A sen karila.
Fanta sègenna baara la. A y'a sègèn lafinyè bò.

Bila-nò-la:

Yèrè-dòn ka fisa so-dòn ye.
Saya malo . . .
Ji nònò . . .
Fanta Nyèba . . .
Segu Bamakò . . .
Misi-sogo là-sogo . . .
Bala Seku . . .

Bila-nò-la:

Kòngò ni sègèn ye Seriba fasa fo k'a halaki.
Nònò ni sogo bonya tinyè.
Nkalon ni nafiya tōorò fasa.
Adama ni Bala gosi nalon.
Muso ni den layaala nun-finyè bò.
Na-sòngò-ko ni nyò-ko hami nagasi.
A n'a ba dōgōya bò miseli-wo fè.

Bila-nò-la:

Kulusi ni dūlōki, minw tun b'a fè, olu kèra finì kolon ye.
Fugula ni sabara fèn kolonw.
Saga ni misi a sara.
Teri ni jè-nyògòn a juguw ye.
Jiri ni minan fu . . .

Bila-nò-la:

A m'a dòn a bèna min kè.		kèlè.
. sòn.		di.
. fò.		kòròfò.
. jè.		feere.
. ta.		fili.
		san.

Vocabulary

bon	throw
dogo.	hide
fasa.	become skinny
galo-dugu	big city
gōngōrō	pebble
halaki.	destroy
hinē.	pity
kono-gan.	be puzzled, bewildered
misi-ba	mother cow
nēgēn	fool
nyē-sin	concentrate
tila.	half
wele.	call

GLOSSARY

This glossary is based on vocabulary used in An ka bamanankan kalan: Intermediate Bambara. It is not intended to represent an extensive, basic or in any way complete inventory of Bambara words. The definitions given serve likewise more as reminders to the expressions used in the lessons than as definitions covering the meaning of these terms.

The alphabetical order follows standard English usage with the following exceptions:

1. Vowels without grave accents within a series will precede those with accents; e.g.

e comes before è

2. High tones within a series will precede low tones; e.g.

e comes before e

3. 1 and 2 combined produce the following order:

e, e, è, è

4. Prenasalized consonants are alphabetized directly with the letter n; e.g.

na precedes nb which precedes nd which precedes ne

5. ny and ŋ are considered separate nasal consonants and are alphabetized in the order given.

Glossary

A

Alanseri n.
 alijana n.
 alimami n.

Algeria
 heaven
 imam, prayer leader

B

ba n.
 ba n'a si
 baana n.
 бага v.
 bala n.
 bala-fò n.
 bala v.
 bala n.
 balan n.
 bali v.
 balo n.
 v.t.
 v.i.
 bamu v.
 bamunan-fini n.
 ban v.
 ban n.
 ban-ji n.
 ban v.
 bananku n.
 banfula n.
 barada n.
 barama n.
 bari v.
 barigon ('Fr.) n.
 barika n.
 baro n.
 bato ('Fr.) n.
 bato n.
 bèn v.
 labèn v.
 bèn ... ma v.
 bere n.
 bese n.

goat
 plenty of
 rich person
 offend
 xylophone
 xylophone playing
 surprise
 porcupine
 pliers
 forbid, prevent
 food
 nourish
 live, exist
 carry (child) on back
 cloth wrap to carry baby on back
 end, finish
 (by extension) die
 kind of palm tree
 plam wine
 refuse
 cassava, manioc
 head-cover
 teapot
 praise
 cover with mud or cement
 barrel
 strength, benediction, divine grace
 conversation, chat
 boat
 worship
 meet, agree
 prepare
 agree with, be convenient for ..
 stick
 machete

bila v.
(var: bla)
bila ... nya v.

X bila Y la
labila v.
bilakoro n.
bilakoroya n.

bin n.
biro n.
bōgō n.
boli n.
bolo n.
bololankolon
bolo-la-ntolatan n.

boloko v.
bōn v.
bōn v.
bonya n.
bōsi v.
bugō v.
buguri n.
buguringjè n.
buluku v.

buran n.
buruju n.
buruju-gosi n.

capalo n.
cēn n.
cēya n.
ci v.
ci n.
ci-den n.

da v.
da n.
dabila v.
dade v.
da_bō nyō la

da v.
dan-fèn n.
daba n.
dabanikurunni n.
dabila v.
dade v.
daga n.

leave, put, allow, let

put (something) before (something else)

to put X to Y, to assign X to Y

let go, allow, permit

non-circumcized child

childhood

grass

initiation hut

dirt, mud

fetish, idol

arm, hand

empty-handed

basketball

circumcize

throw

spill

respect

take away from

beat

dust

ashes

plow, turn over soil

in-law

lineage

lineage praising

C

wine
heritage
manhood
send

message

messenger

D

come after, follow

mouth

put aside, stop, cease

shut up

(lit. take the mouth away from millet) Exp: die

create

living thing (create-thing)

hoe

small hand hoe with short handle

put aside, stop, cease

shut up

pot, pottery, vase

258 Intermediate Bambara

dahirimè	adj.	living
dala.jè	v.	gather, meet
dalilu	n.	secret knowledge, special means,
dan	v.	count
dan	n.	limit
dan-kun	n.	border, outskirts, crossroads,
		limit, boundary
danmatèmè	v.	exaggerate
dan	v.	plant, sow
danni	n.	planting
dan-fèn	n.	living thing (create-thing)
dege	v.	learn, teach
ladege	v.	imitate
dègè	n.	a sort of porridge
deli	v.	beg
deli	v.	get used to
den	n.	child
den-batigi	n.	mother with children
den-misenya	n.	childhood
di	v.	shave
diina	n.	faith, character, religion
(var. diinè)		
dimi ... kòrò	v.	be angry at (someone)
dinge	n.	hole (in ground)
(var. dinga)		
dinyè	n.	world
(var. duniya, duna, diyèn, jen)		
diya	n.	goodness, pleasantness
diya-n-ye-mògò	n.	loved one
dò	n., quan.	one, certain, someone, some, somet
dogo	v.	hide
dògò-da	v.	set a date for (lit. set up market
dògò-ci	n.	wood-chopping
dògò-siri	n.	measure of firewood
dòlè, dòra	n.	reel, spool
dolo	n.	star
dòn	v.	enter;(ext.) bury (a body)
doni	n.	load
dòn-kili	n.	song
(var. dòn-gili)		
donso		hunter
donso	n.	chief hunter
donsoya	n.	hunting
donso-ladege	n.	so-called hunter
du	n.	courtyard
du-tigi		(courtyard-man) head of househol
dugu	n.	land
dugusèjè	n.	dawn
dugu-kolo	n.	land
dugu-kolo-tigi	n.	owner of the land
dugu-tigi	n.	chief of town

dugusèjè n.
 duniya n.
 duniya to
 dunun n.
 dunun-fò
 durusi v.

esansi ('Fr.) n.

faga v.
 fajiri n.
 fale n.
 falen v.
 fan n.
 fan-da n.
 fan n.
 fanga n.
 fara v.
 farin adj.
 farinya n.
 fasa n.
 fasa v.
 fatu v.
 fèrèbò n.
 fila n.
 filan n.
 filen n.
 fili v.
 finè n.
 (var. funè)

finfin n.
 fini n.
 fini ta n.
 (var. fini don)

fisa
 X fisa Y ye
 fisaya v.
 fitiri n.
 fiyè v.
 fiyèn n.
 fiyènya n.
 fò ... kò v.

fobonda n.
 fonènè n.

dawn
 world
 Exp: die (lit. leave the world)
 drum
 drumming
 memorize

gasoline

kill
 dawn
 home-spun thread
 grow (up), germinate
 forge
 forge-mouth
 side
 power, authority
 split off, tear, turn
 fierce, bold
 ferocity, boldness
 praise song
 become skinny
 die
 cloth, clothing
 Fulani
 peer
 calabash, gourd
 mistake, be mistaken
 particular caste in Mande culture
 They are functionally ill-defined
 in comparison to blacksmiths and
 bards.
 charcoal
 cloth
 dress (manner)
 better than
 X better than Y
 prefer
 dusk
 blow
 light
 ease
 find (someone) gone, come in
 (someone's) absence
 period of the year in September-October
 cold season

260 Intermediate Bambara

foro n.
 foro bò v.
 foroko n.
 foron n.
 foronto n.
 fugari n.
 funteni n.
 fura n.
 fura bò v.
 mògò-tanga-fura n.
 furan v.
 furu v.
 furu-boloma n.
 furu-nafolo n.
 furu-siri n.
 furuja n.
 futa n.

field
 clear a field
 leather bag
 sheath, scabbard
 hot pepper
 worthless person
 heat
 medicine, leaf
 make medicine for
 reputation medicine
 sweep
 marry
 marriage broker
 dowry
 modern, religious marriage
 mourning time
 Region of Mali, Senegal, Guinea

G

gaari n.
 gale adj.
 galo-dugu n.
 garanke n.
 garibu n.
 garibuya n.
 gasi n.
 gèn v.
 geren adj.
 gese n.
 gesedala n.
 gintan n.
 ãita-fò n.
 gòngòrò n.
 (var. gongonron)
 gundo n.
 gundo_mara v.
 gungurun n.

thread
 first
 big city
 leather worker
 Koranic student; beggar
 begging
 consideration
 chase, expel
 green, fresh, unripe
 thread
 weaver
 ceremony
 calabash playing during wedding
 celebration
 pebble; clod of dirt
 secret
 keep a secret
 stump

H

hakè n.
 halaki v.
 hali
 halibi
 hami v.
 hinè
 hòròn n.

sum, amount, number of
 destroy
 even
 up to now
 worry
 pity
 noble, non-casted person

J

<u>ja</u> n.	shadow, image, soul
<u>ja</u> wuli v.	(lit. move the spirit) to upset
<u>ja</u> v.	warm oneself
<u>ja</u>	dry up
<u>jaba</u> n.	onion
<u>jabi</u> n.	henna tree, the leaves of which are used as makeup by women on their hands and feet
<u>jago</u> n.	trade, commerce
<u>jago-ke-kan</u> n.	trade language
<u>jala</u> n.	Senegalese mahogany (cashew)
<u>jalaki</u> n.	mistake, error, fault
<u>jama</u> n.	crowd
<u>jatigi-muso</u> n.	hostess
<u>jatò</u> n.	immoral person
<u>jè</u> n.	white
<u>jè</u> v.	whiten
<u>jè</u> v.	clear
<u>jè</u> X ma	become clear to X
<u>jè</u> v.	collect, gather
<u>jele</u> n.	axe
<u>jeli</u> n.	griot, bard
<u>jenbe-fò</u> n.	entertainment with drum
<u>jeni</u>	burn
<u>jènşen</u> v.	spread, spread out, distribute,
(var. jènşèn)	broadcast, announce
<u>ji</u> n.	water
<u>ji-ta</u> n.	water-carrying
<u>jigin</u> v.	lower; descend
<u>lajigin</u> v.	lower; cause to descend
<u>jigin</u> v.	give birth to
<u>jigin</u> v.	give birth to
<u>jiginè</u> n.	granary
<u>jigiya</u> n.	hope
<u>jiri</u> n.	wood, tree
<u>jo</u> n.	right
I jo b'a la.	You are right.
I jo don.	
<u>jò</u> v.	stand, build, stand up, erect,
I jò!	straighten up, stop
<u>lajò</u> v.	Stop!
<u>jò-yòrò</u> n.	cause to stop
	place to stand, standing-room
	(Ext., role)
<u>joli</u> n.	wound, cut
<u>joli-fura</u> n.	medicine for cuts
<u>jòliba/jaliba</u> n.	Niger River
<u>jòn</u> n.	slave
<u>juguni</u> n.	hedgehog

kaburu n.
 kaburu-don n.
 kala v.
 kali v.
 kalifa v.
 kalifa mina

 kamisoli (kɛr.)
 kan v.
 kanu n.
 kanubaganci n.
 kari v.
 karisa n.
 kasa n.
 kasanke n.
 Kati n.
 kɛlɛ n.
 kelen num.
 kelennama adj.
 kɛnɛ n.
 keninge n.
 kɛwale n.
 kibaruru n.
 kibaruya n.
 kin n.
 kisɛ n.
 marafa-kisɛ n.
 kofo v.
 X kofɔ Y ye v.
 kɔgɔ v.
 koli v.
 kɔma n.
 var: kɔmo
 kɔma-tigi
 kɔnɔ n.
 kɔnɔ-gan v.
 kɔnɔ v.
 makɔnɔ v.
 koori n.
 koori v.
 koori n.
 koori-foroni n.
 kora n.
 kɔrɔ n.
 kɔrɔ fɔ
 kɔrɔ-fɔ n.
 kɔrɔ-ta v.
 kɔrɔ-shiyɛn v.
 kɔrɔ matigɛ v.

grave
 cemetery
 sew
 swear
 entrust
 (Exp) die (lit. seize that
 which was entrusted)
 blouse
 cut (grass), scythe
 love, desire, adoration
 fan, admirer
 break
 such person, somebody
 woollen cloth
 funeral cloth
 city in Mali
 fight, war
 one
 by oneself
 open space
 millet, white millet
 deed, action
 news
 news, information
 quarter, area of city
 seed, grain, nucleus
 bullet
 tell about
 tell Y about X
 ripen, age, mature, grow up
 fail
 Bambara initiation society

 Chief of kɔma
 inside
 be puzzled, bewildered
 wait
 wait for
 circle
 surround
 cotton
 little cotton farm
 21 string harp-lute
 underneath, meaning (meaning-say)
 explanation, speak of meaning
 conversation, speech
 raise, raise up, life
 lit. under-scratch, to hoe, we
 criticize

kòròn n.
 X kòròn-yan-fan
 kòroninfin n.

kòskòs
 A jara kòskòs
 kòsòn n. and p.
 A taara o kòsòn.
 kube n.
 kulan n.
 kulo v.
 Kuluba n.

kuma v.
 kuma-sasela v.
 kun n.
 kun-da v.
 kun-di v.
 kunko n.
 kurana n.

laada n.
 labèn v.
 labila v.
 laçege v.
 lagare n.
 lajè n.
 lajigin v.
 lajò v.
 lamaga v.
 lankolon adj.
 lasali v.
 latunun v.
 layidu n.

maabò n.
 maana n.
 mafilè v.
 Maka n.
 mako n.
 makòndò v.
 makun n.
 malò v.
 maloya n.

east
 to east of X
 tree with sweet black fruit (Vitex
Cuneata)
 idiophone for dryness
 It got very dry.
 reason, cause
 He left because of that.
 government building
 anvil
 scream, yell, cry out
 hill on outskirts of Bamako, Mali,
 housing government offices
 speak
 interpret
 head
 do (someone's) hair
 shave the head
 problem, affair
 koran

L

custom, tradition
 prepare
 let go, allow, permit
 imitate
 last born child
 watch
 lower, cause to descend
 cause to stop
 whip
 empty, naked, worthless
 lead in prayer
 cause to be lost, stop
 promise

M

casted Fulani person
 epic, history, detailed literary ex-
 planation
 look at
 Mecca
 need
 wait for
 shut up, keep quiet
 shame
 shame

264 Intermediate Bambara

maminè	v.		become engaged to a woman
mana	n.		rubber
mana-dunun	n.		drum with rubber head
manamana-kan	n.		casual talk, worthless talk
mankan	n.		noise
manyòmagan-muso	n.		bride's maid
mara	v.		keep, rule, control, master
marafa	v.		gun, rifle
marafa-kisè	n.		bullet
marato ('Fr.)	n.		hammer
masina	n.		region of Mali
masiri	n.		decorations, ornaments
matigè	v.		cut down
kòrò matigè	v.		criticize
Mawuluti	n.		Moslem celebration of Mohamed's b
mèri ('Fr.)	n.		courthouse
miiri	v.		think
minan	n.		utensils, tools, dishware
misèn	adj.		slim, thin
misi-ba	n.		cow with calf
mò	v.		ripen
mògò	n.		person
mògò-tanga-fura	n.		reputation medicine
mori	n.		holyman
moriya	n.		activity of a holyman
munyu	v.		support
musaka	n.		expenses, cost
musòrò	n.		scarf

N

nafigi	n.		tell-tale
nafigiya	v.		tell-tales
nafolo	n.		wealth
nagasi	v.		destroy, fall in misery
nakan	n.		destiny
nakò	n.		garden
naloma	adj.		stupid, ignorant
naloma	n.		stupid fellow
nare	n.		butter
nasi	n.		magic potion
nburu	n.		bread
nègè-fin	n.		iron ore
nègèn	v.		fool, cajole, flatter
neni	n.		curse
ngòn	n.		baboon
ni	n.		soul, spirit
ni-sòngò	n.		(soul-price) tax, head-tax
ni-yòrò	v.		share

<u>ni</u> v.		grant, offer
<u>nili-fèn</u> n.		offering, gift
<u>nimisa</u> v.		regret
<u>nimògò</u> n.		younger in-laws
<u>nisòdiya, nisòndiya</u> n.		joy, contentment
<u>nkalon</u> v.		lie
(var. ngalon, wuya (wasulu), kalon		
<u>nkòni</u> n.		stringed instrument (generic)
<u>nkòyò</u> n.		bitter tomato
<u>nògòya</u> v.		become easy, better, improve
<u>nòni/nòoni</u> v.		mix
<u>npogotigi</u> n.		young girl
<u>ntamani</u> n.		talking drum
<u>ntami-fò</u> v.		playing the talking drum
<u>ntamaro</u> n.		date (fruit)
<u>ntola</u> n.		ball
<u>ntola-tan</u> n.		(kick-ball) soccer, football
<u>ntola-tan-yòrò</u> n.		soccer field
<u>sen-na-ntola-tan</u> n.		football, soccer
<u>ntori</u> n.		frog
<u>ntugun</u> n.		mound, hill
<u>ntumu</u> n.		worm
<u>ntura</u> n.		bull
<u>numu</u> n.		blacksmith
<u>numuya</u> n.		blacksmithing

Ny

<u>nya-na-muso</u> n.		preferred woman
<u>nyagin, nyangi</u> v.		sentence, punish
<u>nyama</u> n.		power, energy for action
<u>nyama-fura</u> n.		power medicine
<u>nyama-kala</u> n.		casted person
<u>nyè</u> n.		eye
<u>nyè-mògò</u> n.		(front-person) leader
<u>nyè-mògòya</u> n.		leadership
<u>nya-na-muso</u> n.		preferred woman
<u>nyè-mògò</u> n.		(front-person) leader
<u>nyè-mògòya</u> n.		leadership
<u>nyènajè</u> n.		party, entertainment, amusement
<u>nyè-sin</u> v.		concentrate
<u>nyigin</u> v.		wet, soak
<u>nyimi</u> v.		chew
<u>nyin-susu</u> v.		blacken someone's gums (for cosmetic purposes)
<u>nyini</u>		find out, ask of, want
I be <u>mùn nyini Baba fè?</u>		What do you want from Baba?
<u>nyògòn</u>		together, each other
<u>nyògòn-ye</u> n.		(see each other) meeting
X <u>ni nyògòn cè</u>		between X, amongst X

266 Intermediate Bambara

qanyan n. qōmi n.	Q	bush fritter
òròbu ('Fr.)	O	dress
pakati n. pake ('Fr.) n. parata v. pèrèn v. pewu polosi ('Fr.) n. var. polisi poti ('Fr.) n.	P	box, small carton small box, package spin yell, scream idiophone accentuating <u>finish</u> policeman, policewoman
sa n. sa-kin-fura n. sa v. saya n. sababu n. and v. var. saabu, sabu sa-kin-fura n. sabali, sabati, sabari v.	S	snake snake bite medicine die death cause snake bite medicine calm down, be patient, settle down have patience, reinforce Sahel region, north the north of X grave last year year before last bring back a gift for rainy season sky rain(sky-water) cloud 100 kg. bag death spread the news of the death mosquito net alm make a sacrifice small ox-drawn plow (lit. little r plow) law death
saheli n. X saheli-yan-fan sale-dinga n. salon n. salonnasini n. sama v. samiya n. san n. san-ji n. san-fin n. san-kilo-borè n. sanga n. sanga lagosi v. sange n. saraka n. saraka bō v. saribilenni		
sariya n. saya n.		

se	v.			arrive, be able
X se Y kòrò	v.			X can support Y
se-ko	n.			possibility
sèbè, sòbè				serious; true, wise
sèbèn	v.			write
sèbèn	n.			writing
sèbèn	n.			gris-gris, amulet, talisman, charm containing Arabic writing
sègèn	n.			tiredness, poverty
sègenbagatò	n.			poor one
sègèsègè	v.			investigate, analyse, examine
segi	n.			basket
segin	v.			return
seli	v.			Ext. die
lasali	v.			pray
seli X kan	v.			lead in prayer
sen	n.			pray over X
sen-na-ntola-tan	n.			leg
sen ní bolo	n.			football, soccer
sen	v.			Exp. child, offspring (lit. leg and arm)
sen-na-ntola-tan	n.			dig
Sènègali	n.			football, soccer
shiyèn	v.			Senegal
kòrò-shiyèn	v.			scratch
si	n.			(lit. under-scratch) hoe, weed
sigi	v.			age, life (as a passage of time)
sigi-nyògòn	n.			sit
sigi-yòrò	n.			neighbor (lit. sit-together)
silamè	n.			seat, place to sit
silamèya	n.			Muslim, a believer in Islam
sira	n.			Islam, the Moslem religion
siran				tobacco
ka siran X nyè				afraid
siri	v.			be afraid of X
sisi	n.			attach, tie
siya	n.			smoke
sogo	n.			sort, kind, race, species
solì	v.			wildlife, game
solima	n.			wake up very early
sòn	v.			newly circumcized
sòn	v.			worship
sòn	n.			give, grant, make an offering to, sacrifice
sonsonon	v.			character, heart (abstract)
sòran	n.			kneel
su	n.			verse
				corpse

268 Intermediate Bambara

suda	v.	give notice, forewarn
sugu	n.	market
sugu-la-sigi	n.	a sale
sukandi, sugandi	v.	select, choose
sukaro ('Fr.)	n.	sugar
Sukò	n.	female form of Keyita, a family name
suman	n.	measure
suman	adj.	cool, cold, slow
sumaya	v.	slow down, diminish
suman	n.	food, crops
sumaya	v.	slow down, diminish
sun	v.	fast
sunya	v.	steal, rob
(var. sonya, shuwèn)		
sunyali	n.	theft, robbery
suraka	n.	Moor
surunya	v.	become short, near, approach
sutura	v.	hide (someone's shame)

T

ta	v.	carry, take
ta	v.	hire
taa	v.	go
taa ... kò	v.	succeed
taa-ka-segin	n.	goings and comings
taafe	n.	standard measure of cloth, a woman's wrapped skirt (Fr. <u>pagne</u>)
taama	v.	travel
(var. tōgōma)		
taamala	n.	traveller, voyager
taasi	n.	shame
tamati	n.	tomato
tan	v.	kick, play
sen-na-ntola-tan	n.	football, soccer
tanga	v.	respect, prevent
mōgō-tanga-fura	n.	reputation medicine
tasa	n.	bowl
tasuma	n.	fire
tasuma-kemu	n.	red hot coals
tègè	n.	hand
tègèrè	n.	applause, clapping of hands
ka tègèrè fò		to applaud
tènèn-muso	n.	father's sister
also binki		
tewutewu		idiophone for full
a fara tewutewu		He's full to the top.
tila	v.	finish
a tilala baara la.		He finished the work
tila	n.	half
tile-bin	n.	west, sunset
X tile-bin-yan-fan		the west of X

tilema (tile + ma) adj.
 tilema-tuma n.
 tin n.
 tintò n.
 tinyè n.
 var. tiyèn, tonya, tunya, cèn
 Tinyè b'i fè.
 tò n.
 Mali fan tò bée.
 a tò fila
 a tò man ca
 a ye kini tò dun
 to v.
 to ... kò v.
 tölò v.
 var. tlò, klò, tulò
 tòmò v.
 ton v.
 tòn n.
 tòn-sigi
 tu n.
 tu v.
 a ye sèbèn tu.
 tu v.
 Sagaw bè nyògòn tu.
 tuli v.
 Garanke bè tuli kè.
 tulu n.
 tölò/tulò adj.
 tunun v.
 latunun v.

wajibi n.
 wala conj.
 walaka v.
 var. waranka
 gundo walaka v.
 walan n.
 walasa
 wele v.
 wo n.
 see dīngè
 wolo n.
 var. golo
 woro n.

sunny
 hot season
 labor, childbirth, delivery
 woman in labor
 truth, right

You're right.
 remainder, rest, leftover
 all the remaining areas of Mali
 the two remaining (of it)
 the rest is not much
 He ate the leftover rice.
 remain
 remain, leave, stay behind
 fatten

pick up
 make into a pile, mound, pile up
 1. group, association, team, club
 2. quiver
 (group-sit) conference, meeting
 forest
 enclose in
 He enclosed the "gris-gris".
 bump into
 The sheep bump into each other.
 to put an amulet into its case or bag
 The leatherman puts [an amulet into
 its case].
 oil
 be greasy
 lose
 cause to be lost, stop

W

obligation
 or
 destroy

inform, let the cat out of the bag
 wooden slate
 so that, in order to
 call
 hole (in a vertical plane, as in a wall,
 or in a moveable plane, as in paper,
 cloth)
 skin, leather
 kola nut

270 Intermediate Bambara

woro-dugu n.
 X woro-dugu-yan-fan
 woro-gongo n.
 wòrò n.
 var. wòròn
 X wòrò i ko t^uga
 woso n.
 wotoro n.
 wulusi v.
 wusu n.
 wusu v.
 wusulan n.
 wusulan-daga

kola-country, Ivory Coast, the
 the south of X
 price of kolas, a tip, gratuit
 shell

spe^lak X^l fluently
 sweet potato
 wagon
 take seeds out of, as to gin cott
 smoke
 smoke (as e.g. fish, meat)
 incense
 incense burner (pot)

Y

yaasa
 yèlèma v.
 yelen
 yèrèkè v.
 yèrè-kun n.
 yèrè-minè n.
 yiranyiran/yilanyilan v.
 yòli-yòli n.

so that, in order to
 transform, change, move
 melt
 spread out
 one's self, one
 self-control, abstaining
 hesitate, be perplexed
 seclusion